תלמוד בבלי · ראשונים · ריי״ף · מפרשים · ר״ן

ר"ן על פסחים

רבנו נסים [הר"ן] גירונדי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ר"ן על פסחים

רבנו נסים [הר"ן] גירונדי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רן-על-פסחים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף א. 4
דף א: 7
דף ב. 10
דף ב: 12
דף ג. 15
דף ג: 16
דף ד. 19
דף ד: 22
דף ה. 23
דף ה: 25
דף ו. 27
דף ו: 29
דף ז. 32
דף ז: 32
דף ח. 35
דף ח: 38
דף ט. 41
דף ט: 43
דף י. 45
דף י: 47
דף יא. 48
דף יא: 50
דף יב. 52
דף יב: 55
דף יג. 57
דף יג: 59
דף יד. 60
דף יד: 61
דף טו. 63
דף טו: 64
דף טז. 65
דף טז: 68
דף יז. 70
דף יז: 71
דף יח. 73
דף יט. 75
דף יט: 75
דף כ. 77
דף כ: 79
דף כא. 81
דף כא: 83
דף כב. 84
דף כב: 86
דף כג. 90
דף כג: 92
דף כד. 93
דף כד: 95
דף כה. 97
דף כה: 99
דף כו. 101
דף כו: 104
דף כז. 105
דף כז: 108
דף כח. 110

דף א.

אור לי"ד. ליל י"ג שמחרתו י"ד. ולא שני לן פירושא דלישנא אי תנינן אור לי"ד אי נמי לאור י"ד אי נמי אור י"ד דמוכח בגמ' דבכל חד מהני תלת לישנא איכא לפרושי ליל י"ג שמחרתו י"ד ואע"ג דאיכא לפרושינהו נמי ליל שלאחר י"ד שמחרתו ט"ו דהני לישני משמען הכי ומשמען הכי אפ"ה כל חד וחד מוכח משמעותיה לפום דוכתיה והכא על כרחין אית לן לפרושי ליל י"ג שמחרתו י"ד כדפרשינן דליכא לפרושי ליל י"ד שמחרתו ט"ו שהרי כבר חל זמן איסורו כדמוכח בגמרא (דף ה.) ונמצא עובר עליו:

בודקין את החמץ. פרש"י ז"ל כדי שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא והקשו בתוספות דהא קיימא לן דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי כדאיתא בגמרא וסוף סוף לא סגי בלא ביטול כדאמרי' בגמרא (דף ו:) הבודק צריך שיבטל וכיון שכן הוא היכי אתיא בדיקה כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא הא לא פטר נפשיה בלא ביטול ובביטול לחודיה סגי וי"ל דמדאורייתא בחד מינייהו סגי כלומר או בבדיקה או בביטול דבדיקה לחודה נמי מהניא כדאמרינן עלה בגמרא (ז:) לאור הנר מנא לן ופשטינא ליה מקראי אלמא דבדיקה נמי מדאורייתא היא וכל שבדק מן התורה אינו צריך לבטל הלכך שפיר איכא למימר דבדיקה אתי כדי שלא יעבור עליו בבל יראה שמה שהצריכו חכמים בטול אחר הבדיקה אינו אלא מדבריהם שמא ימצא גלוסקא יפיפיה ודעתיה עלויה כדאיתא בגמרא (ו:):

ומפני שראיתי בעניני בדיקה וביטול דברים מעורבין ראיתי לפרשן יפה יפה:

הרי שאמרה תורה (שמות י״ב:ט״ו) ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ואמר בגמרא דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי ונפקא לן מדכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו או תשרפו כענין שפי' בעבודת כוכבים השחת שרוף וכלה כדברי רש"י ז"ל ולפי תרגום אונקלוס תשביתו תבטלון א"נ נפקא לן מדכתיב לא יראה לך כדברי רבותינו הצרפתים ז"ל והכי תניא בספרי לא יראה לך שאור בטל בלבך:

ומהו ענין בטול זה מוכח בגמ' (שם) גבי הא דאמרי' הבודק צריך שיבטל דביטול מדין הפקר הוא והיינו דמייתינן עלה (שם) ההיא דסופי תאנים דההיא מתורת הפקר נגעו בה ואע"ג דהפקר כי האי גוונא לא מהני דודאי מאן דאמר בנכסי דידיה דלבטלו ולהוו כעפרא לא משמע דהוי הפקר ותו דבגמ' אמרי' מבטלו בלבו ובודאי דלענין הפקר ממונו הפקר בלבו לא מהני דדברים שבלב אינם דברים ותו למאן דאמר התם בנדרים (דף מג.) אליבא דר' יוסי דהפקר כמתנה מה מתנה עד דאיתיה ברשות זוכה לא נפקא מרשות נותן ה"נ בהפקר וכיון שכן בטול חמץ לר' יוסי היכי מהני מדין הפקר והא לא אתי

לרשות זוכה אלא היינו טעמא משום דנהי דמאי דהוי ברשותיה דאיניש לא מצי מפקר ליה כי האי גוונא חמץ שאני לפי שאינו ברשותו של אדם אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו ומש"ה בגלויי דעתא בעלמא דלא ניחא ליה דליהוי זכותא בגוויה כלל סגי ומהני אפילו לחמץ ידוע כדאמרי' במוצא גלוסקא יפיפיה דדעתיה עלויה ובתלמיד היושב לפני רבו ונזכר שיש לו עיסה מגולגלת בתוך ביתו כדאיתא בגמ' (ד' ז.) ותנן נמי לקמן בפ' אלו עוברין (ד' מט.) ההולך לשחוט את פסחו וכו' ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למצותו יחזור ואם לאו יבטל בלבו:

שמא תאמר א"כ אין לנו מן התורה אלא בטול זה ואין לבדיקה וביעור חמץ עיקר מן התורה כלל אי אפשר לך לומר כן דהא בעי בגמ' (ד' ז:) בדיקה לאור הנר מנא לן ומוכחינן לה מקראי וכ"ת דאסמכתא בעלמא נינהו ליתא דהא חזינן תנאי דאיפלגו (דף כא.) חמץ זה במה מבערו ואיכא מ"ד דאין ביעור חמץ אלא שריפה ור' יהודה דסבירא ליה הכי (דף כז:) ודנו מנותר ואם אתה אומר שאין לנו מן התורה אלא בטול מהו ביעור זה שנחלקו עליו ומוכח בהדיא בגמרא דבשל תורה נחלקו כדאמר רבי עקיבא (דף ה.) מצינו להבערה שהיא אב מלאכה והתורה אמרה תשביתו שאור מבתיכם:

אלא כך הוא עיקרן של דברים שזה שאמרה תורה תשביתו יכול להתקיים בא' מב' דברים או שיבטל בלבו כל חמץ שיש ברשותו ויוציאנו במחשבתו מרשותו וסגי בהכי מדאורייתא אפי' בחמץ הידוע לו או אם לא בטלו בלבו כלל צריך מן התורה שיבדוק אחריו בכל מקום שהוא רגיל להמצא שם ויבערנו מן העולם ובביעור זה הוא שנחלקו במה יבערנו ולפיכך כל שאינו מבטל חייב לבדוק כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא [ולפיכך כתב רש"י ז"ל שבודקין את החמץ כדי שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא] והיינו למי שאינו מבטל אבל למי שמבטל סגי בהכי אלא מפני שבטול זה תלוי במחשבתן של בני אדם ואין דעותיהן שוות ואפשר שיקלו בכך ולא יוציאוהו מלבן לגמרי ראו חכמים להחמיר שלא יספיק בטול והצריכוהו בדיקה וביעור שהוא מספיק ג"כ מן התורה או מפני שחששו שאם ישהנו בתוך ביתו יבא לאכלו ומשמע דתנא דמתני' לא בעי ביטול כלל אלא בדיקה ובהכי סגי ליה לפי שמכיון שבדק יצא ידי חובתו ואם שמא ימצא אחר כך גלוסקא יפיפיה יבערנה לאלתר שמא תאמר למפרע עבר עליה ליתא שהרי סמכה תורה על החזקות וכל שבדק אותן מקומות שרגיל להמצא בהן חמץ יצא י"ח ואין לו לחוש לככר בשמי הקורה ולפיכך תנא דמתני' לא הזכיר בטול אחר הבדיקה כלל אלא שבא רב יהודה אמר רב וחדש ואמר הבודק צריך שיבטל ומסקינן בגמ' (י:) דהיינו טעמא שמא ימצא גלוסקא יפיפיה ודעתיה עלויה ופרש"י ז"ל דשמא מתוך שדעתיה

עלויה ישהה אותה מלבערה ונמצא עובר עליה כלומר משעת מציאתה ואילך אבל מקמי הכי לא שכבר יצא י"ח בבדיקה כדכתיבנא. ונמצאת אתה אומר לפי דעת זה שהתורה שאמרה תשביתו היינו או בבטול או בבדיקה וביעור והיינו בחמץ ידוע או מפני חשש מקומות שהוא רגיל להמצא בהן אבל כל שאין לו חמץ ידוע ולא מקומות שהוא רגיל להמצא בהן לא חלה עליו מצות השבתה שהרי אתה אומר שכל שבדק אע"פ שלא ביטל ונשתיירה בידו גלוסקא יפיפיה אינו עובר עליה אלא בשהייתה משעת מציאה ואילך אלמא אין מצות השבתה אלא על חמץ ידוע או מפני מקומות שרגיל להמצא בהן ואי אפשר לפרש שכל שבדק ולא בטל ואח"כ מצא גלוסקא יפיפיה עובר עליה למפרע שא"כ אפי' בדק הוא מחויב מן התורה לבטל מפני ספק חמץ שאינו מצוי וכיון דמדאורייתא בבטול בעלמא סגי אי אתה מוצא בדיקה [ובעור] מן התורה אלא כדאמרן זהו דעתי והוא על דרך רש"י ז"ל ומה שהצריכו חכמים בדיקה בחמץ יותר מבשאר אסורין ולא סמכו על הבטול כבר כתבתי שעשו כן כדי לקיים מצות תשביתו שחששו לבני אדם שלא יבטלוהו במחשבתן לגמרי ואם אתה אומר שחששו שלא יבא לאכלו וכדברי הראשונים ז"ל היינו טעמא דחשו ביה טפי מבשאר איסורין משום דחמץ לא בדילי אינשי מיניה כולי שתא וחמיר איסוריה טפי דאית ביה כרת ואפשר עוד שמפני טעם זה החמירה התורה בו לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא:

לאור הנר. מפני שאור הנר יפה לבדיקה כדאיתא בגמ':

ולמה אמרו לקמן במתניתין בסמוך דשתי שורות של חביות הסדורות במרתף של יין צריך לבדוק ביניהן כיון דאמרי' דכל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה דהוה ס"ל (במקום שמכניסין בו חמץ) אין מסתפק ממנו צריך בדיקה ומפרש מקום שמכניסין בו חמץ כלומר לא אמרו אלא במרתף שמכניסין בו חמץ כגון מרתף שמסתפק ממנו [יין] לשולחנו ופעמים שהשמש עומד למזוג ופתו בידו וכשהיין כלה נכנס למרתף להביא יין: **בש"א שתי שורות על פני כל המרתף וב"ה אומרים וכו'**. בגמרא (דף ח:) איפליגו בפירוש דב' שורות והריא"ף ז"ל לא הזכיר זה בהלכותיו לפי שאין מסדרים עכשיו החביות באותו ענין כלל:

גמ' ותנא דידן מ"ט לא תני לילי. שהוא יותר לשון מבואר:

לישנא מעליא נקט. שמצוה ודרך נקיי הדעת לדבר בלשון נקיה:

דבר מגונה. לאו משום דלילי לשון מגונה אלא כיון דמדרבי יהושע ב"ל שמעי' שראוי לספר בלשון צח ונקי אמרי' משום הכי פתח תנא דמתני' לשון אור כדכתיב (תהילים קי"ט:ק"ל) פתח דברך יאיר וכתב הראב"ד ז"ל דמ"ה נקט אור לומר שבתחילת הלילה

שיש בו אור עדיין ראוי לבדוק כדי שלא יתרשל או שלא ישכח וכיון דאותה שעה קושטא הוא שיש בה אור תנא אור משום לישנא מעליא ולא תנא בתחילת ליל י"ד בודקין את החמץ ואם לא מפני טעם זה משום לישנא מעליא לא היה שם התנא חשך לאור ומכאן אתה למד (שהביעור) צריך להקדימו עם אור היום כדי שלא יתרשל. אלו דבריו ז"ל:

שהרי עקם. שהרי הוסיף:

אשר איננה טהרה. ולא כתב מן הבהמה הטמאה כאורחיה הרי ח' אותיות עקם הטמאה ה' אותיות אשר איננה טהורה י"ג אותיות:

דף א:

ובגמרא פרכינן אטו בדאורייתא מי לא כתיב טמא. כלומר למה לא עיקם לכתוב אשר איננו טהור ופרקינן דכל היכא דכי הדדי נינהו כלומר שאין צריך להאריך בזה יותר מזה משתעי בלשון כבוד [אבל היכא] דלא כי הדדי נינהו משתעי בלשון קצרה כלומר אע"פ שאינו לשון נקי ואפ"ה עקם בקרא דאשר איננה טהורה ללמדנו שראוי לו לאדם לחזר אחר לשון כבוד ונפקא מיניה להיכא דכי הדדי נינהו ואם לא עקם בשום מקום לא היינו למדים שיהיה ראוי לחזור אחר לשון נקייה כלל:

שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב. לאו למימרא דמרכב גופיה קראו מושב שהרי מרכב. ומושב אין דינם שוה שהנוגע במרכב אינו טעון כבוס בגדים כדאי' בתורת כהנים ובמס' כלים (פ"א מ"ג) משא"כ במושב שמגעו שוה למשאו וטעון:

כבוס בגדים ולפיכך אי אפשר לומר דמרכב גופיה קראו מושב דהא אתי למטעי ומשום לשון כבוד לא משני קרא ממשמעותיה והכי מוכח בגמ' אלא לומר שלא כתב מרכב בהדיא גבי אשה כי היכי דכתביה גבי איש אלא דסמכי' אמושב ומרבויא בלחוד אתי והכי איתא בתורת כהנים אשר היא יושבת עליו זה מושב כלי זה מרכב ופירוש מרכב היינו העץ שתופס בו האדם בשעה שרוכב הנקרא ארצו"ן אבל מושב שבמרכב שאדם עומד עליו בפסוק רגלים דינו כמושב:

מפני מה בוצרין בטהרה. בכלים טהורים ואין מוסקין בטהרה. בזיתים קרי מסיקה ואין צריך למוסקן בכלים טהורים כדאמרי' במס' שבת (דף יז.) דלא חשיב מוהל היוצא מהן משקה להכשיר שאינו שמן גמור אלא היוצא על ידי כובד הבד בלבד אבל יין הזב מן הענבים מכשיר דניחא ליה ביה:

מובטח אני בזה. שאמר אין מוסקין בטהרה ואע"ג דאידך נקט לשון קצרה אפ"ה לא מתרץ לישניה דאמר ומוסקין בטומאה ומשמע דלא סגי בלאו הכי הלכך לישנא דהאי

דאמר ואין מוסקין בטהרה דייק טפי כלומר שאין מקפידין למסקו בטהרה ובתוספות כתבו דאפשר שעל אותו שאמר לשון קצרה קאמר הכי ואין נראה:

והשתא דקי"ל וכו' וכ"ת זריזין מקדימין למצית כדכתיב כו' וישכם אברהם בבקר. שהשכים בבקר ולא המתין עד שיהא היום גדול:

נבדוק מצפרא. דמשמע ליה מסברא דסגי ליה זריזות בהכי:

בשעה שבני אדם מצויין בבתיהן. דהיינו בלילה ואיכא אור הנר שדרך בני אדם להשתמש בו בלילה שהוא יפה לבדיקה בהם יותר מאור החמה:

ואיכא מ"ד שאם בא להקדים לבדוק בי"ג שרשאי והוא שיבדוק לאור הנר שאפי' ביום צריך אור הנר כדתני' אין בודקין לא לאור החמה ואמרי' עלה בירוש' (הלכה א) וכי יש חמה בלילה הדא אמרה אפי' ביום צריך בדיקה לאור הנר הלכך כי תנא אין בודקין לא לאור החמה כו' אלא לאור הנר מתוקמא או שעבר ולא בדק ליל י"ד או שבא להקדים בי"ג וכן דעת הר"ז הלוי ז"ל וליתא דהתם בירושלמי משמע שאם בא להקדים ביום י"ג אינו רשאי דאמרי' התם ולמה בלילה א"ר יוסי שאין בדיקת הנר יפה אלא בלילה ואמרינן תו התם מבואות האפלים מהו לבודקן בתחלה ביום לאור הנר מילהון דרבנן אמרו שרגא לא כמה דמנהר בליליא מנהר ביממא הלכך רב נחמן בר יצחק ה"ק בשעה שבני אדם מצויין בבתיהן שהם פנוים ובשעה שאור הנר יפה לבדיקה כדאמרינן שאורו מבהיק בלילה יותר מן היום ולפיכך אם בא להקדים לבדוק ביום י"ג לאור הנר אינו רשאי:

אמר אביי הלכך האי צורבא מרבנן וכו'. כלומר כיון שאמרת שאור הנר יפה לבדיקה בלילה יותר מביום ועכוב מצוה תלוי בדבר לא ליפתח בעידניה לא יתחיל להתעסק בשמעתא באורתא דתליסר נגהי ארביסר ליל יציאת י"ג שהוא כניסת י"ד והוא ליל בדיקת חמץ עד שיבדוק דילמא משכה ליה שמעתיה וישכח מלבדוק:

המשכיר בית לחבירו בי"ד. לצורך י"ד וממנו ואילך אם עד שלא מסר לו מפתח חל י"ד וכו' לאו למימרא דמסירת מפתח קונה דהא אמרי' בבבא קמא (דף עט:) דלא קניא אלא כשם שקרקע נקנית בכסף ובשטר ובחזקה כן שכירות קרקע נקנית בא' מדברים הללו ואפ"ה אמרי' דנהי דהשוכר קנאו אפ"ה כיון שהבית של משכיר והחמץ שלו ועדיין הבית מעוכב אצלו שאין השוכר נכנס שם מפני שהמפתח בידו של משכיר על המשכיר לבדוק ואם מסר לו מפתח קודם י"ד כיון שקנאו כדינו ובידו להיות יוצא ונכנס על השוכר לבדוק:

גרסינן בגמ' (ד' ד:) בעו מיניה מרב נחמן בר יצחק המשכיר בית לחבירו בי"ד חזקתו בדוק או אין חזקתו בדוק למאי נפקא מיניה דליתיה להאי דנשייליה כלומר דאי איתיה

למשכיר קמן לא נפקא לן מיניה מידי דאפילו נימא דחזקתו בדוק כל היכא דאיתיה קמן שיילינן ליה דלא סמכינן אחזקה דכל היכא דאפשר לברורי מילתא מברירינן ולפיכך כתב הרב אלפסי ז"ל בפרק קמא דחולין דלא סמכינן ארוב מצוין אצל שחיטה מומחין הן אלא היכא דאזיל ליה לעלמא וליתא קמן דנשייליה אבל איתיה קמן לא סמכינן אחזקה ובדקינן ליה וכמו שכתבתי שם בס"ד. ואמר להו רב נחמן תניתוה הכל נאמנין על ביעור חמץ אפי' נשים ועבדים ואפי' קטנים מ"ט לאו משום דחזקתו בדוק ודחי' לה בגמ' ואפ"ה כיון דפשטיה רב נחמן ומדרבנן הוא דאי מדאורייתא בביטול בעלמא סגי ליה נקיטינן כותיה דחזקתו בדוק ומיהו אי איתיה למשכיר קמן שיילינן ליה וכדכתיבנא וכן פסק הר"ם במז"ל בפ' שני מהלכות חמץ ומצה:

ואמרי' נמי בגמ' (שם) דהיכא דמוחזק לן דלא בדוק וקאמרי הני אנן בדקנוהו דמהימני כיון דבדיקת חמץ מדרבנן הוא דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי המנינהו רבנן בדרבנן ואיכא למידק דהכא משמע דנשים לא מהימני אלא בדרבנן ואילו בפרק המדיר (דף עב) אמרינן מאכילתו שאינו מעושר ופרכינן היכי דמי אי דידע נפרוש ואי דלא ידע נסמוך עילוה אלמא סמכינן עלייהו אפי' בדאורייתא ועוד שהרי מעשים בכל יום שאנו מאמינים אותן על השחיטה ועל הניקור יש לומר שמתוך שבדיקת חמץ [צריכה] דקדוק גדול ונשים עצלניות הן אי לאו מדרבנן בעלמא הוא לא סמכינן עלייהו אבל בשאר איסורין סמכינן והכי איתא בירושלמי דאיתא מאן דחמר התם דלית כאן נשים דהן עצמן נאמנות הן ואיכא מאן דאמר מתוך שהן עצלניות בודקות כל שהוא:

המשכיר בית לחבירו בחזקת שהוא בדוק כתבו בתוס' דבי"ג איירי דאי בי"ד הא אסיקנא לעיל דעל המשכיר לבדוק ואחרים אמרו דכי אמרינן דניחא ליה לאינש וכו' היינו לענין דלא הוי מקח טעות אבל שלומי בעי ואני אומר לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא בי"ד עסקינן ומש"ה מסתם לה ואמר בחזקת שהוא בדוק דלא בעי למיחש לספקא דבעיין דלעיל משכיר בית בי"ד אי חזקתו בדוק אי אין חזקתו בדוק וקאמר סתמא בחזקת בדוק כלומר דאי חזקתו בדוק מתוקמא בסתמא ואם אין חזקתו בדוק מתוקמא דקא"ל בהדיא ומסקינן דלא הוי מקח טעות ודקא קשיא להו דהא מסקינן לעיל דעל המשכיר לבדוק לא קשיא לי כלל דלעיל שקלינן וטרינן מצות ביעור אמאן רמיא ומסקינן דאמשכיר רמיא והכא בעי אי אמר משכיר לא בעינא למיעבד מצוה אי נמי דליתיה למשכיר במתא ושוכר לא סגי ליה בלא ביעור דהא אמרינן לקמן (ד' י.) וחמצו של נכרי עושה לו מחיצה גבוה י' וכיון שכן בעיין אי הוי מקח טעות דהכא לאו במצות ביעור עסיקינן אלא לענין דינא שקלינן וטרינן ומסקינן דלא הוי מקח טעות דניחא ליה לאיניש לקיומי מצוה אפילו

בממוניה ולא מצי תבע ליה שוכר למשכיר מה דאפיק עליה שהרי לא ההנהו למשכיר כלל דמצוה בלחוד הוא דרמיא עליה דמשכיר ואע"ג דלא עבדה ליכא חיובא דממונא עליה כלל כלל:

דף ב.

תנן התם ר"מ אומר אוכלין כל חמש. ה"ג ואע"ג דבפירקין הוא (ד' יא:) קאמר תנן התם: **ושורפין בתחלת שש**. ולא ימתין עד תחלת שבע שהוא אסור מן התורה לפי שאדם טועה בשעות:

רבי יהודה אומר טועה אדם יותר מכן וצריך להתרחק מן העבירה יותר ולא יאכל מסוף ד' ולמעלה:

תולין לא אוכלין ולא שורפין. כלומר אין צריך לשרוף ומאכיל לבהמה כל חמש והוא לא יאכל:

דכ"ע מיהת חמץ משש שעות ולמעלה אסור מן התורה. דהא אי לא מיתסר עד לאורתא לא הוו גזרי ביה רבנן דבין יממא לליליא לא טעו אינשי:

כתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם. דמשמע אפילו שעה אחת בתוך השבעה: **וכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור**. ואי האי הראשון מכלל המנויין הוא הרי שהה בו שעה אחת:

הא כיצד לרבות וכו'. דע"כ האי הראשון ראשון לכל הז' קאמר דהוא י"ד:

ואימא לרבות ליל י"ד. דכיון דסתם לך הכתוב נימא דמתחלת היום קאמר ומשנינן דביום כתיב:

אך חלק. אכין ורקין מיעוטין הן אלמא מקצת היום מותר ומקצת היום אסור ומעתה יש לנו לחלק חציו מותר וחציו אסור וי"א אך הוא חץ באלפא ביתא דאח"ס בט"ע גי"ף דכ"ץ ח' תחת א' וצ' תחת כ':

תנו רבנן שבעת ימים וגו' והלא כבר נאמר לא יראה לך שאור בכל גבולך. הרי בתים במשמע לפי שנאמר לא יראה לך משמע מיניה שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים דהיינו נכרים ושל גבוה כגון שהקדישו לבדק הבית:

יכול יטמין חמץ שלו דהא לא יראה כתיב וזה אינו נראה ויקבל פקדונות מן הנכרים דהא לך כתיב וזה אינו שלך תלמוד לומר לא ימצא אסר הטמנה שאף היא בכלל מציאה ואסר של אחרים דהא לא כתיב לך ולקמן פריך והא אמרת רישא שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה ומשני ליה:

אין לי אלא בנכרי שלא כבשתו. מפרש לה בגמרא דהכי קאמר אין לי שריותא דשל אחרים אלא בנכרי שלא כבשתו תחת ידך דלא מיקרי לך נכרי שכבשתו מנא לן דשרי דאיכא למימר דלך מיקרי תלמוד לומר לא ימצא מפרש לה בגמרא משום [דכתיב] לך לך תרי זמני מפקינן לה דשדי חד לך אלא ימצא ודרוש ביה הכי אפילו במצוי אצלך דהיינו נכרי שכבשתו לא מיתסר אלא לך כלומר בדקביל עליה אחריות ויש כאן דקדוקי דברים וכתבתים בחידושי:

אין לי אלא בבתים וכו'. כלומר אי לא כתב אלא [לא] ימצא בבתיכם אין לי שאסור לשהות חמץ אלא בבתים מפני שמצוי אצלו תמיד:

בבורות שיחין ומערות שבגבולין מנין תלמוד לומר בכל גבולך:

ועדיין [אני אומר] אע"פ שנאמרו שניהם בבתים עובר בבל יראה דבכלל גבולין נינהו ובל ימצא דכתיב בהו ובל יטמין ובל יקבל פקדונות מן הנכרים דמתסרא בהו הטמנה דהא לא כתיב בהו ראיה אלא מציאה ולקבל פקדונות נמי מיתסר דלא כתיב לך אבל בגבולין דכתיב לך עדיין אני אומר בהן אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה מנין ליתן קולא של זה בזה וחומרא של זה בזה נאמר שאור בבתים וכו' ומפרשינן לקמן דחומרי דבתים שדינן אגבולין כשקבל עליו אחריות וקולא דגבולין שדינן אבתים בשלא קבל:

ותמיהא לי כי היכי דילפינן קולא של אחרים מגבולין אמאי לא ילפינן מיניהו קולא דהטמנה כדאמרי' ברישא דברייתא יכול יטמין והיכי (לא) מקיימין היתרא דהטמנא דמשתמעא מגבולין ואיסורא דידיה דמשתמעא מבתים כי היכי דמקיימין היתרא ואיסורא דשל אחרים ונראה לי דאין ודאי מעיקרא אמרינן דאי לא כתב אלא לא יראה הוה אמרי' יכול יטמין אבל כיון דכתב לא ימצא גלי אלא יראה דראיה לאו דוקא אלא לישנא בעלמא ולהא לא איצטריך ג"ש דשאור שאור והינו דתני תנא ועדיין אני אומר בבתים עובר משום בל יראה ובל ימצא ובל יטמין וכו' בגבולין שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה ולא תני בגבולין אי אתה רואה אבל אתה מטמין דלאיסורא דהטמנה לא צריך ג"ש אלא בגלויא דלא ימצא סגי דהא היתרא דהטמנה דהוה סבירא לן מעיקרא לאו מקרא יתירא אלא ממשמעותא בעלמא ובגלויא דלא ימצא סגי אבל היתרא דאחרים מיתורא דלך נפיק ואית לן לקיומא על כרחך אי נמי דלאסור הטמנה נמי איצטריך ג"ש ואפילו הכי אתי שפיר דנהי דבגבולין נא משתמע הטמנה לאסור אפ"ה לית בהו קרא יתירא למישרייה הלכך כי דייניגן ג"ש [ליתן את האמור של זה בזה] היינו למיתן אסורא דהטמנה דכתי' בבתים למשדייה נמי אגבולין אבל ליכא למימר דהיתרא דהטמנה דכתיבה בגבולין דנשדייה נמי אבתים דנהי דהטמנה נא

משתמע לאסורא בגבולין מ"מ לית בהו ייתורא למישרייה [משא"כ בשל אחרים דהא כתיב לך יתירא בגבולין למשרייה] וכי דיינינן ג"ש על כרחך אית לן לקיומא נמי היתרא בשל אחרים כנ"ל ולפי זה כי קתני לעיל בברייתא ועדיין אני אומר וכו' בגבולין שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים לישנא קלילא הוא דאין הכי נמי דהוה ליה למימר בגבולין שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה ומטמין אלא לישנא קלילא הוא ולאו דוקא:

דף ב:

וכללא דשמעתא דכל היכא דקביל עליה אחריות אסור בין בנכרי שכבשתו בין בנכרי שלא כבשתו בין בבתים בין בגבולין וכל שלא קבל עליו אחריות שרי בכלהו:

דבני חילא. החיל של בית המלך ומטילין טורח תיקון מזונותם על בני העיירות:

ארנונא. לשון מס המלך שנוטל עישור מן הבהמות ומן התבואות ואע"ג דמצי מסלק ליה בזוזי דכל כמה דלא סלקו ידו שייכא בבהמות וקי"ל כל שיד הנכרי באמצע פטורה מן הבכורה דכתיב (במדבר יג) כל בכור בבהמת בני ישראל ולא באחרי':

עיסת ארנונא חייב' בחלה. ואע"ג דעיסת נכרי פטורה מן החלה דכתיב עריסותיכם זו חייבת דלית לה קלא והרואה אומר שלו הוא ואוכלה בלא חלה אבל בהמה אית לה קלא והקשה הרשב"ם ז"ל היכי אמריי דבהמת ארנונא פטורה מן הבכורה ואע"ג דמצי מסלק ליה בזוזי והא בהדיא תניא בתוספת' דבהמת ארנונא חייבת בבכורה ואיכא נוסחי דגרסי בהמת ארנונא פטורה מן הבכורה והוא דלא מצי מסלק ליה עיסת ארנונא חייבת בחלה אע"ג דלא מצי מסלק ולפי זה אתי שפיר ודוקא בעיסת ארנונא שאין לנכרי חלק בה אלא למלך יש חק עליה הוא דאמרינן דחייבת אבל עיסה שיש לו לנכרי שותפות בה פטור' מן החלה דתנן במס' חלה (פ"ג מ"ה) העושה עיסה עם הנכרי אם אין בשל ישראל כשיעור פטורה מן החלה וגרסינן עליה בירושלמי ומה בינה לעיסת ארנונא שאמרנו אינה חייבת בחלה תמן ברשות ישראל היא נתונה שמא ימלך הנכרי שלא ליטלה:

גרסי' בגמי ת"ר נכרי הנכנס לחצרו של ישראל ובצקו בידו אין זקוק לבער הפקידו אצלו זקוק לבער ייחד לו בית אין זקוק לבער שנאמר לא ימצא ופרש"י ז"ל נכרי שנכנס לחצרו של ישראל ובצקו בידו אין זקוק לבער שלא הזקיקוהו להוציא את הנכרי מן הבית כדאמר אבל אתה רואה של אחרי' הפקידו אצלו בסתם זקוק לבער דכיון שקבלו ברשותו כמאן דקביל עליה אחריות דמי כדאמרינן בב"ק (דף מח:) כנוס שורך ברשותי חייב אבל ייחד לו בית הוה ליה כמאן דאמר כנוס שורך ברשותך דאמרי' התם דפטור זהו דרך פרש"י ז"ל

אבל ר"ת ז"ל פירש דבשקבל עליו אחריות עסקינן ואפ"ה כיון דייחד לו בית שרי דהוה ליה כמקבל אחריות על חמצו של נכרי בביתו של נכרי דשרי שהרי אפילו חמצו של ישראל כל שהוא ברשות הנכרי אינו עובר עליו והכי איתא במכילתא בפר' י"ז דתניא התם בכל גבולך למה נאמר לפי שנאמר בבתיכם שומע אני כמשמעו ת"ל בכל גבולך א"כ למה נאמר בבתיכם לומר לך מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות הנכרי אע"פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו [ויצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמצו שנפלה עליו מפולת אע"פ שהוא ברשותו אינו יכול לבערו]:

ומיהו ה"מ מדאורייתא אבל מדרבנן חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי צריך ביעור דהא תנן לקמן (דף לא.) אבל נכרי שהלוה את ישראל על חמצו אחרהפסח עובר ואוקימנא בשהרהינו אצלו והרהין בביתו של נכרי משמע ואפ"ה אמרי' דעובר כלומר שהוא אסור אחר הפסח הואיל ועבר עליו שלא ביערו ועוד דהא תניא לקמן בריש פרק כל שעה (דף כא.) בית שמאי אומרים לא ימכור אדם חמצו לנכרי אא"כ יודע שיכלה קודם הפסח רבי יהודה אומר כותח וכל מיני כותח אסור למכור שלשים יום קודם הפסח והא הני בביתו של נכרי הם ואפ"ה אסירי ואע"ג דב"ה פליגי ואמרי דכל שעה שמותר לאכול מותר למכור מדידהו במכירה נשמע לב"ה במפקיד אלא ודאי חמצו של ישראל ברשות נכרי מדרבנן צריך לבער ואפ"ה גבי ייחד לו בית כיון דלאו דישראל הוא אלא דפקדון אע"ג שקבל עליו אחריות לא החמירו עליו שיהא חייב לבער הרמב"ן ז"ל אבל הר"ם במז"ל כתב בפ"ד מהלכות חמץ ומצה שישראל שהפקיד חמצו אצל נכרי עובר עליו בבל יראה ובבל ימצא ולא ידעתי מנין לו ואולי סמך על פשט השמועה שאמרו בפרק כל שעה אבל נכרי שהלוה את ישראל על חמצו אחר הפסח דברי הכל עובר ולא נהירא דא"כ לא הוה ליה למיתני אחר הפסח:

המוצא חמץ בי"ט כופה עליו את הכלי. דהא לא חזי לטלטולי ולאפוקי ומיהו בבל יראה לא עבר דהא בטליה בלביה מאתמול דאמרי' לקמן הבודק צריך שיבטל בלבו אלא משום שלא ישכח ויאכלנו כופה עליו את הכלי ולמוצאי י"ט שורפו ובי"ט לא מצי למשרפיה אע"ג דקי"ל (ביצה יב.) מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך הני מילי היכא דאיכא צורך היום קצת אבל הכא ליכא דהא נפק ידי חובתיה בבטול:

חמצו של נכרי המופקד אצלו ולא קבל עליו אחריות שאמרו דמותר לשהותו ועושה לו מחיצה בי"ד משום היכרא שלא ישכח ויאכלנו ולא סגי ליה בכפיית כלי כל ז' כדלעיל דהתם חד יומא בלחוד הוא שהרי בלילה יבערנו ועוד דמחיצה בי"ט לא אפשר. ואחרים

פירשו דעושה לו מחיצה עשרה וסגי בהכי אע"ג דקביל עליה אחריות שכיון שייחד ליה מקום תו לא מיקרי גבולך ועל הדרך שפירשתי למעלה:

המפרש מן היבשה לים והיוצא בשיירא מן הישוב למדברות קודם ל' יום ולקמן מפרש משום דשואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם פסח ל' יום הלכך מההיא שעתא חלה עליו חובת ביעור פירש"י ז"ל שאין דעתו לחזור בתוך הפסח אבל דעתו לחזור בתוך הפסח אפילו קודם ל' יום זקוק לבער כדי שכשיחזור בימי הפסח לא ימצא חמץ בתוך ביתו ולפי זה איכא למימר דלא פליג אירושלמי דאמר לא אמרן אלא בשדעתו לחזור אבל אין דעתו לחזור אפילו קודם שלשים יום זקוק לבער וה"ק לא שנו שאין זקוק לבער אלא בשדעתו לחזור קודם הפסח אבל אין דעתו לחזור עד תוך הפסח אפי' קודם שלשים יום זקוק לבער ואחרים פירשו דשאין דעתו לחזור היינו שאין דעתו לחזור כלל עד אחר הפסח אבל דעתו לחזור בין בתוך הפסח בין קודם הפסח צריך לבער שמא יחזור ערב הפסח בין השמשות ולא יהיה לו פנאי לבער וכן כתב הר"ם במז"ל בפ"ב מהלכות חמץ ומצה ובירושלמי לא משמע הכי:

וגרסינן בירושלמי ובספק אבל ודאי אפי' מר"ה. כלומר דכי אמרי' קודם לפסח ל' יום אין זקוק לבער הני מילי בספק כלומר שאין שם חמץ ידוע אבל יש שם חמץ ידוע בודאי אפילו מראש השנה זקוק לבער ואינו נראה כן לפי גמרתנו דמדאמר לישנא דאין זקוק לבער ולא אמר אין זקוק לבדוק משמע דקודם ל' יום אפי' יש שם חמץ ידוע אין זקוק לבערו לפי שעשאוהו כחמץ שנפלה עליו מפולת דסגי ליה בביטול בעלמא:

העושה את ביתו אוצר. שהכניס שם תבואה ותחתיה חמץ ואמרינן לקמן (דף לא:) חמץ שנפלה עליו מפולת הרי הוא כמבוער קודם ל' יום לא חלה עליו חובת ביעור וכי מטי ההוא שעתא לא מיחייב כדאמרן דהא נפלה עליו מפולת. תוך ל' יום זקוק לבער דלכתחילה לא זהו ביעורו:

אבל דעתו לפנותו. בתוך הפסח:

הני שלשים יום מאי עבידתייהו. למה קבעו חכמים זמן זה:

דתניא שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום. כלומר דחשבינן ליה שואל כענין וקי"ל בעלמא בשני תלמידים ששואלים אחד שואל כענין ואחד שואל שלא כענין שנזקקין לשואל כענין:

דף ג.

שהרי משה עומד בפסח ראשון וכו'. כדאמרי' בפ' הישן (דף כה:) ויהי אנשים אשר היו טמאים מישאל ואלצפן היו שחל שביעי שלהם בערב פסח כדכתיב (במדבר מ) ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא הא למחר יכולין לעשות ולא מייתינן ראיה מפני שהשיב להם דהא לא סגיא בלאו הכי אלא שאם לא היו שואלין כענין לא היה לו להאריך כל כך ולפרש כל דיני פסח שני:

אמר רב יהודה הבודק צריך שיבטל בלבו סמוך לבדיקה מיד דאמר הכי וכו'. כמו שכתוב בהלכות לשון זה אינו בגמ' אלא כך הוא מקובל ביד הגאונים ז"ל:

מ"ט. כלומר כיון שבדק ובדיקה מהניא מדאורייתא כמ"ש למעלה למה הוא צריך שיבטל שהרי אפי' נשאר לו חמץ בביתו כיון דאינו יודע אותו אינו עובר עליו וכמו שכתבתי למעלה ואמרי' בגמ' אילימא משום פירורין כלומר שמא נשארו פירורין חמץ בביתו הא לא חשיבי ובטלים ממילא ואפילו ימצאם לאחר מכן אינו עובר עליהם ומהדרי' שמא ימצא גלוסקא יפיפיה דדעתיה עלויה כלומר שאינה בטלה ממילא כפירורים וגלוסקא יפיפיה לאו דוקא אלא כל שיצא מכלל פירורין גלוסקא יפיפיה קרי לה וכיון דלא בטלה ממילא לכשימצאנה חייב לבערה מיד כמו שכתבתי למעלה וחיישינן דילמא משהי לה אפי' פורתא ועבר עלה אבל משבטלה אינו עובר דלא כתוב אלא תשביתו דלאו ברשותיה קיימא ואינו שלו:

שני דברים אינן ברשותו של אדם. אינן שלו אלא שעשאן הכתוב כאילו הן ברשותו להתחייב עליהן:

בור ברה"ר. דקרייה רחמנא בעל הבור ואף על פי שאין רה"ר קנויה לו:

וניבטליה בשית. ליתקון רבנן לכל אחד שיבטל בלבו בתחילת שש כשהוא עסוק בשריפתו:

כיון שאסרו אותו רבנן מסוף חמש כדאיתא לעיל:

המקדש משש שעות ולמעלה. פירש"י ז"ל מתחלת שש:

קורדנייתא הגדלים בהרי ארט וקשין הם מאד ואפילו הכי אין חוששין לקדושיו אם באו עליהם מים והקשה עליו ר"ת ז"ל דעל כרחין לישנא דמשש שעות ולמעלה מסוף שש משמע כדאמרי' לעיל (דף ד:) דכ"ע מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור מנא לן ובודאי דמסוף שש קאמרי' כדמוכחי לה מאך חלק ולפיכך פי' ז"ל דהכא נמי מסוף שש קאמר וכי תימא היכי מוכח דבאסורא דרבנן בלחוד לאו ברשותיה איכא למימר דהכא נמי איסורא דרבנן הוא דחטי קורדנייתא חמץ נוקשה הוא ולא מיתסר אלא מדרבנן

הלכך מייתי ראיה לחמץ דאורייתא בשעות מדרבנן דלאו ברשותיה קאי מחמץ דרבנן בשעות דאורייתא ולפי זה אפשר דחמץ מדרבנן בשעות מדרבנן חוששין לקדושיו ונקט משש שעות ולמעלה למכלל דבכל חמץ אפילו דרבנן אין חוששין לקדושיו אבל אין ה"נ דבחמץ דאורייתא אפי' מתחלת שש אין חוששין לקדושיו וכן דעת הר"ם במז"ל אבל הרמב"ן ז"ל כתב בספר המלחמות דמתחילת ו' אפי' בחמץ דאורייתא חוששין לקדושיו דכיון דלבתר אסוריה מבדל בדילי אינשי מיניה מחמץ ובשש הכל עסוקין בו כדי לשרפו לא משמע להו לאינשי דמיתסר בהנאה ואי אמרת דבשש אין חוששין לקדושיו אתו למימר נמי הכי בד' וה' ואתו למישרי אשת איש לעלמא ומש"ה נקט משש שעות ולמעלה דוקא ולי נראה דמשום הכי נקט מו' שעות ולמעלה דאילו מה' ולמעלה איכא למיחש דדילמא הנך קידושין בחמש הוו אלא דטעו בין חמש לשש אבל משש ולמעלה ליכא למיחש למימר דה' הוי וטעו בין חמש לשבע שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב כדאמרי' לקמן בגמ' (דף יא:) הלכך בשש שעות חוששין לקדושיו אפ"ה שפיר מייתי ראיה דמאי דאסרו רבנן עליה לאו ברשותיה קאי כיון דאמרי' דנוקשה מו' שעות ולמעלה אין חוששין לקדושיו. והר"ז הלוי ז"ל השיב על הרב אלפסי ז"ל שהביא הא דרב גידל אמר רב בהלכותיו ואמר דרב לטעמיה דס"ל כר' יהודה דאמר חמץ מו' שעות ולמעלה אסור מן התורה כדאיתא בפרק כל שעה (דף כח:) ומיתסר נמי בהנאה ומשום הכי אין חוששין לקדושיו אבל לדידן דס"ל כר"ש דס"ל דבין לפני זמנו בין לאחר זמנו אינו עובר עליו בלא כלום חוששין לקדושיו אלו דבריו ז"ל ואינם נכונים מטעם שכבר כתבתי בחידושי דאפילו ר' שמעון מודה דחמץ מו' שעות ולמעלה מיתסר בהנאה מדאורייתא כמו שכתבתי שם בס"ד:

וניבטליה בד' **וניבטליה בחמש**. כלומר למה הוצרכו לבטל בלילה:

דף ג:

יפשע. ישכח שע"י מה יזכור אבל עכשיו שעסוק בבדיקתו יזכור:

עיסה מגולגלת שלא החמיצה:

וכתב הרב בעל העיטור ז"ל דמסתבר דשליח מבטל דגבי הפרה וגבי השואל את פרתו הוא דפליגי בה תנאי בפרק השואל (דף צו.) אי שלוחו של אדם כמותו משום דבשואל כתוב בעליו ובהפרה כתוב אישה יקימנו הא בעלמא כ"ע מודו דשלוחו של אדם כמותו ואחרים חולקין דכיון דבטול מתורת הפקר נגעי בה וכמו שכתבתי למעלה שליח ודאי לא מצי מבטל שהרי אם אמר אדם לחבירו הפקר אתה נכסי אין בכך כלום:

הבודק צריך שיברך. ואם תאמר פשיטא ולמה לא יברך כשם שהוא מברך על המצות כולן י"ל דהא קמ"ל דאע"ג דביעור חמץ עיקר המצוה אפילו הכי משעה שהוא מתחיל בה דהיינו בשעת בדיקה מברך עליה ומיהו אין מברכין לבדוק אלא לבער שעיקר כונת הבדיקה הוא הביעור:

מאי מברך וכו'. אמרי' בגמ' דבלבער כולי עלמא לא פליגי דלהבא משמע כלומר ושפיר דמי דברכה קודם לעשיית המצוה בעינן כדאמרי' לקמן כי פליגי בעל ביעור מר סבר להבא משמע ושפיר דמי ומ"ס מעיקרא משמע כלומר על הביעור שבערתי והרי עדיין לא ביער הלכך דוקא לבער ואסיקנא הלכתא על ביעור חמץ:

וקשיא להו לרבוותא ז"ל כיון דלבער כולי עלמא לא פליגי למה אנו מכניסין ראשנו בין המחלוקת ותירץ הראב"ד ז"ל דהכי קאמר והלכתא דאף על ביעור להבא משמע ומיהו אם אמר לבער לא מהדרינן ליה אלא שהוא ניכר מברכותיו שאינו ת"ח וכיוצא בזה בפ' כיצד מברכין (דף לח.) דאמרי' התם במוציא כ"ע ל"פ ואעפ"כ פסקו והלכתא המוציא ואתמר עלה דמאן דמברך מוציא זהו שאומרים עליו אדם גדול הוא בשלמא אי אשמועי' המוציא וכו' שפיר אלא השתא מאי קמ"ל במוציא כ"ע ל"פ ומיהו אכתי איכא למידק למה שאלו כאן מאי מברך גבי ביעור ולא נחלקו בסתם על כל המצות כולן אלא ודאי אין כל המצות שוות ועליה ועל כיוצא בה נחלקו וכך אנו נוהגין לברך בקצת המצות בעל כמילה ושחיטה ולולב וקצתן בלמ"ד כתפילין וציצית וצריך טעם למה והכי הוא תירוצא דמילתא שיש לנו שני מיני מצות מצוה שעל כרחו יש לו לקיימה בעצמו ואי אפשר להפטר ממנה ע"י אחרים כתפילין וציצית וישיבת סוכה ודומיהם ובאלו ובדומיהם הכל מודים שצריך לברך עליהם בלמ"ד לפי ששמוש הלמד מורה שהמצוה מוטלת עליו והכי מוכח בגמ' דאקשינן למאן דאמר לבער מדמברכין על המילה אלמא בעלמא בעל מברכינן ולא בלמ"ד ומתרצים לא סגי דלאו איהו מהיל בתמיה כלומר דכל היכא שאבי הבן קיים המצוה מוטלת עליו ולא על אחר הלכך לא מצי לברוכי בלמ"ד דהוה משמע [דלא סגי] דלאו איהו מהיל וליתא ואמרינן תו אבי הבן מאי איכא למימר ומהדרינן הכי נמי כלומר דאין ה"נ דלמאן דאמר לבער המל את בנו מברך למול אלמא שמוש הלמד מורה שהמצוה מוטלת עליו ויש מצוה אחרת שאע"פ שמוטלת עליו אפשר להפטר ממנה ע"י אחר כביעור חמץ ומילה ופדיון הבן ודומיהן ומצות הללו כשהן נעשות על ידי אחר הכל מודים שאותו אחר מברך עליהן בעל כדאמרי' בגמרא גבי מילה לא סגי דלאו איהו מהיל על מה נחלקו על המצות הללו המוטלות עליו חובה ואפשר לעשות ע"י אחר כשהוא בעצמו עושה אותן כיצד מברך דמר אמר לבער דכיון דחיובא עליה רמיא ואע"פ

שאפשר להפטר ממנה על ידי אחר מצי אמר לבער ואילו אמר בהני על כיון דאפשר למימר בהו לבער משמע מעיקרא ומיהו כשנעשית ע"י אחר דלא מצי למימר לבער דלאו עליה רמיא כי אמר על ביעור לא משמע מעיקרא ומשום הכי מתרצין אליביה גבי מילה לא סגיא דלאו איהו מהיל ומר סבר דבביעור וכיוצא בו ליכא לברוכי בלמ"ד כיון שאפשר להתקיים ע"י אחר והלכך כי מברך עליה בעל להבא משמע ועדיף טפי מלברוכי בלמ"ד שלמדנו מטופס ברכה זו שני דברים חדא דלהבא משמע ועוד שאפשר להפטר ממצוה זו ע"י אחר ובגמרא הכי מפרש בלבער כולי עלמא לא פליגי דלהבא משמע ולפיכך באותן מצות שראוי לברך עליהן בלמ"ד אין לשנות המטבע דהא להבא משמע כי פליגי באותן מצות שיכולות להתקיים ע"י אחר דבדידהו שייך טפי על כדי שלא לשנות טופס הברכה בין שנעשית על ידי בעליה ובין שנעשית על יד אחר ואפ"ה מ"ד לבער ס"ל דעל כרחו יש לנו לשנותם שכיון שאפשר לברך עליה בלמ"ד לפי שהמצוה מוטלת עליו חובה אילו נברך בעל הוה משמע מעיקרא ומר סבר דלהבא משמע וכיון דלהבא משמע טפי הוה לן לברוכי בהני בעל מלברוכי בלמ"ד כדי שיהא ניכר מברכותיו שהמצוה יכולה להתקיים ע"י אחר וכדי שלא לשנות מטבע הברכה בין בעל המצות ושלוחו ואסיקנא על ביעור חמץ ולפיכך עליה וכיוצא בה שיכולה להתקיים ע"י אחר מברכין בעל דוקא ומינה דלמסקנא אבי הבן נמי מברך בעל שלא כדברי הר"ם במז"ל שכתב בפ' ג' מהלכות מילה שאם היה מל את בנו מברך אקב"ו למול את הבן ואין דבריו מחוורין דכי אמרינן הכי ה"מ לרב פפא דאמר לבער אבל לרב פפי דאמר על ביעור אבי הבן נמי מברך על המילה דמילה באבי הבן כביעור חמץ דמי דאיהו נמי מיחייב אלא דאפשר למעבד ע"י אחר ובאותן שאי אפשר להפטר ממנו אלא בשקיימן בעצמו מברכין בלמ"ד ולפיכך אנו מברכין בתפילין וציצית וישיבת סוכה בלמ"ד ובביעור חמץ ומילה ושחיטה בעל והיינו דתניא בתוספתא בשילהי מכלתין איזהו ברכת הפסח אקב"ו לאכול הפסח איזהו ברכת הזבח אקב"ו לאכול הזבח והיינו נמי דתנא בפ' ערבי פסחים (דף קיד:) פשיטא היכא דאיכא שאר ירקי מברך מעיקרא בפה"א ואכיל ולכי מטי לחזרת מברך לאכול מרור היכא דליכא שאר ירקי מאי אמר רב הונא מברך מעיקרא בפה"א ואכיל ולבסוף מברך על אכילת מרור ואקשינן עלה לאחר שמילא כריסו מהן מברך עליו אלא אמר רב חסדא מברך עליה מעיקרא בפה"א ולאכול מרור ואכיל מדאמר בכולהו לאכול ובדרב הונא על שמע מינה דכל היכא דאכיל ליה דלא טעים מיניה כלום מברך לאכול כשאר כל המצות שאי אפשר להפטר מהן ע"י אחר שמברך עליהן עובר לעשייתן בלמ"ד אבל במא ידסבירא ליה לרב הונא כיון שמילא כריסו אע"פ שלא אכלו לשום מרור כמברך לאחר

המצוה הוא ומברך על ומשום הכי נמי מברכין בנטילת לולב על משום דכיון דאגבהיה נפיק ביה והכי איתא בגמ':

דף ד.

ומיהו איכא למידק בהאי כללא דהא הדלקת נר חנוכה שאפשר לעשותה ע"י שליח ואפ"ה מברכין עליה להדליק ואיכא למימר דכיון דאמרינן בפרק במה מדליקין (דף כג.) דצריך לאשתתופי בפריטי כיון שאינו יוצא אלא בשל עצמו הרי אין מצוה זו יכולה להתקיים על ידי אחר :

ואיכא למידק תו מדתני' בתוספתא דברכות היה מהלך להפריש תרומה ומעשרות מברך אקב"ו להפריש תרומות ומעשרות והא הכא שאפשר להתקיים ע"י שליח ואפ"ה לא מברכין בעל י"ל שכיון שהשליח אינו נכנס לתרום אלא מדעת בעלים דהא קי"ל תורם את שאינו שלו אין תרומתו תרומה דדרשינן אתם גם אתם לרבות שלוחכם מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם וכיון שכן הוא אינו יכול להפטר ממנה אלא ע"י עצמו ולא דמי לביעור ומילה שאחר יכול לפטרו מהם שלא מדעתו. ואיכא למידק תו ממה שאנו מברכין על ספירת העומר שאי אפשר להתקיים על ידי אחר ואיכא למימר שכיון שכבר (קדש) העומר והן מונין ממנו ולא מונין לו תקנוהו בעל:

ותו איכא למידק מפני מה אנו מברכין במגלה על קריאתה ותקנוה בעל מפני שיכולה הקריאה להתקיים ע"י אחר ובשופר תקנו הברכה על שמיעתו ותקנוה בלמ"ד לפי שאי אפשר להתקיים ע"י שליח נעביד איפכא שתהא ברכת מגילה על השמיעה ובלמ"ד וברכת שופר על התקיעה ובעל י"ל שלפי שבמגלה יש פיסוק אותיות שצריך לשמוע אותן תקנו ברכתה על קריאתה ללמוד שלא בקול בלבד הוא יוצא אלא בשמיעת קריאתה אבל בשופר אין לשון תקיעה מוכיח פיסוק קולות יותר משמיעה. מיסוד רבותי' הצרפתים והרמב"ן ז"ל בלקוטים:

ומי שיש לו הרבה בתים לבדוק אינו מברך אלא ברכה אחת כדאמרי' לענין שחיטה שאינו מברך אלא ברכה אחת בבהמות הרבה ואיכא מאן דאמר שאם שח בין בדיקה (לבטול) חוזר ומברך ומדמי ליה לתפילין דאמרינן (מנחות דף לו.) לא שח מברך אחת שח מברך שתים כלומר אם שח בין תפלה של יד לתפלה של ראש מברך שתים וליתא דאילו התם שתי מצות נינהו אבל הכא אינה אלא מצוה אחת והרי הוא כאילו יושב בסוכה ששח שאינו חוזר ומברך:

ומיהו רבינו האי גאון ז"ל אמר ירושה לנו מאבותינו שלא ישיח עד שיגמור כדי שלא יסיח דעתו כי כשהוא נמנע מן השיחה לבו מוכן למעשה ומי שלא עשה כן לא יצא ידי חובתו עכ"ל:

כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. כלומר קודם כדילפינן בגמ' דעובר לישנא דאקדומי הוא ומכאן למד הר"ם במז"ל שצריך לברך לישב בסוכה קודם שישב שאם ישב תחלה לא הוי עובר לעשייתה ולא נהירא דהא ודאי אילו רצה לאכול מעומד ולטייל בסוכה מעומד הרי יצא ידי חובתו וכיון שכן מה בין ישב ללא ישב אלא כל שלא אכל ונתעכב שם עובר לעשייתה הוא שאין לשון לישב בכאן אלא כעין לדור דלישנא דקרא נקט דכתיב בסכות תשבו:

גרסינן בירושלמי חוץ מקדושין בבעילה וכתב הרמב"ן ז"ל דהיינו טעמא לפי שאין ראוי לברך על המצוה אלא כשהיא מזומנת לפניו לעשותה ובאותה שעה הרי הוא עם האשה במטה ואין ראוי לברך משום לא יראה בך ערות דבר ולא הצריכוהו חכמים לבעול הוא בבגדו והיא בבגדה ולהתכסות ומכל מקום שמעינן מינה דבקדושי כסף ושטר עובר לעשייתן צריך לברך ברכת אירוסין וכן כתב הרב אלפסי ז"ל בתשובה והר"ם במז"ל אבל בתוספות פירשו דכי אמרינן דמברך עובר לעשייתה ה"מ כשעושה המצוה הוא שמברך אבל כשמברך אחר לא:

והאי כללא דשמואל ליתא אלא בברכת המצות אבל ברכת השבח כגון אותן שבפרק הרואה ודאי לאו עובר לעשייתה מברכין אותן אלא לאחר מכן שאין ראוי לומר שכשיתקרב לראות ים הגדול (והוא) יהא עוצם עיניו ומברך ורואה אלא רואה ומברך וכן בכולן ולפיכך נהגו לסדר הברכות של שחרית בבית הכנסת שאע"פ ששמע התרנגול בחצי הלילה מברך עליו בשחר דכיון דלאחר מכן מברך לא נתנו חכמים בהם שיעור תכיפה:

ומיהו בירושלמי אמרינן במסכת ברכות גבי ברקים היה יושב בביהכ"ס או בבית המרחץ אם יכול הוא לצאת בתוך כדי דבור יצא ואם לאו לא יצא נראה מזה שאין ברכת השבח אלא בתוך כדי דבור של ראיה ושמיעה אלא י"ל שסדר הברכות הללו שמברכין בשחרית בבית הכנסת ברכת השבח הן על מנהגו של עולם אפילו לא שמע שכוי מברך עליו וכן בכולן ומנהגן של ישראל תורה היא כך כתב הרמב"ן ז"ל בלקוטיו אבל הרמב"ם ז"ל בפ"ז מהלכות תפלה כתב שכל ברכה מהן שלא נתחייב בה אינו מברך אותה וזה שנהגו העם לברך ברכות אלו כולן זו אחר זו בב"ה בין נתחייבו בין לא נתחייבו טעות הוא בידם:

ולענין ברכת נשואין נהגו שאין מברכין אלא לאחר שתכנס לחופה לפי שאין ברכות הללו אלא ברכות תפלה ושבח תדע שהרי מברכין אותם כל ז' וכן נראה מדברי בעל הלכות גדולות אבל הרמב"ם ז"ל כתב בפ"ב מהלכות אישות שצריך לברך אותן קודם נשואין וכן דעת הרמב"ן ז"ל ולא מפני שהיא בכלל מה שאמרו כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן שהרי אלו ברכות השבח הן אלא מפני שחופה ייחוד היא ובעיא ראויה לביאה וכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה:

חוץ מן הטבילה. כתב רש"י ז"ל כיון דאיכא טבילה דאכתי גברא לא חזי כגון טבילת בעל קרי ומשמשת שפלטה שכבת זרע וטבילת גר תקנו בכולם שיברך לאחר טבילה וכן נראה שהרי בכולן מברך על מפני שהוא לאחר עשייתן אבל דעת הרב אלפסי ז"ל והגאונים שלא אמרו אלא באותה טבילה דגברא לא חזי לברכה אבל לא באחרות אבל האידנא דקי"ל דבטלוה לטבילת בעל קרי כדאיתא בפ' מי שמתו (דף כב:) לא מתוקמא אלא בטבילת גר בלבד דאכתי גברא לא חזי דמל ולא טבל כאילו לא מל ואינו יכול לומר אקב"ו:

אבל שאר חייבי טבילות מברכין ואח"כ טובלין. דהא קי"ל נדה קוצה לה חלה ומברכת ברכת חלה קודם טבילה ואע"פ שהיא חייבת טבילה וה"ה לברכת טבילה דידה:

הא לא ראה קרי ולא פלטה שכבת זרע קורין ומתפללין ואין צריכין טבילה. אלמא דלדינא דמתני' שאר חייבי טבילות חייבין בר מהני הילכך לדידן בתר דבטלי' לטבילה דבעל קרי אפ"ה נמי רשאין לברך ומש"ה לא מתוקמא אלא בטבילת גר בלבד וכ"כ הר"ם במז"ל בפ' י"א מהל' ברכות וכ"ת א"כ בשאר כל הטבילות כולן חוץ מטבילת גר בלבד נברך בלמ"ד י"ל שלא רצו להתקין להם שתי מטבעות וכיון שבטבילת גר צריך לברך בעל [אף כשנעשית לפני הטבילה צריך לברך בעל] וכן בנ"י מפני שפעמים שפסולות לברכות (אבל כשמברכין לפני הטבינה קבעוה בעל):

ת"ר אין בודקין לא לאור החמה מקשינן בירושלמי וכי יש חמה בלילה ומשני תפתר בשלא בדק כדתנן (דף י:) לא בדק אור י"ד בודק י"ד שחרית הדא אמרה אפילו ביום צריך בדיקה לאור הנר:

ולא לאור האבוקה. מפ' טעמא בגמ' משום דנר יכול להכניסו בחורין ובסדקין משא"כ באבוקה ואיכא נמי טעמא אחרינא בגמ':

אע"פ שאין ראיה לדבר. דדברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן זכר לדבר אסמכתא בעלמא:

ואומר ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא. מה להלן חיפוש עם מציאה אף כאן חיפוש עם מציאה ואין חיפוש אלא בנר שנאמר בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות ואומר נר (אלהים) [ה'] נשמת אדם חופש כל חדרי בטן ובגמ' פריך האי קרא בתרא למה לי ומשני ליה:

דף ד:

חורי הבית העליונים. יותר מדאי והתחתונים יותר מדאי אין נוחין להשתמש ואין צריכין בדיקה:

גג היציע. הואיל והוא משופע א"צ לבדוק אבל שאר גגין שלהן לא היו משופעין:

רפת בקר. אם היה שם חמץ הבהמות אכלוהו:

לולין. מקום דירת התרנגולין:

מתבן. בית התבן דמה דרכו של חמץ לשם:

במסתפק. אוצר שמסתפק יין לשלחנו צריך בדיקה שפעמים שהשמש נכנס שם באמצע סעודה ופתו בידו אבל שמן מוכח בגמרא דאפי' במסתפק ממנו אין צריך בדיקה לפי שיש קבע לספוקו ולא נתפרש זה בהלכות ואפשר דהיינו טעמא דכיון שנהגו עכשיו להדליק בשמן הוו להו אוצרות שמן כבי קירי דאמרינן לקמן דצריך בדיקה:

הא ברבי. בית דגים גדולים אין צריכין בדיקה לפי שיש להם קבע ואומד וא"צ לעמוד ולהביא [אבל זוטרי אין להם קבע ואומד וצריך לעמוד ולהביא]:

בי מלח. בית המלח:

בי קירי. בית השעוה צריכין בדיקה לפי שעומד השמש באמצע הסעודה [ופתו בידו] להביא מלח ונרות:

פלימו אומר וכו'. וקיי"ל כוותי' והכי מוכח בגמ':

מפני הסכנה. ואע"ג דשלוחי מצוה אינן נזוקין היכא דשכיח היזיקא שאני:

חצר אינה צריכה בדיקה. אמצעי של חצר אבל חורין צריכין בדיקה וכן דעת הר"ם במז"ל בפ' שני מהלכות חמץ ומצה. ובתי מדרשות ובתי כנסיות צריכין בדיקה [והכי אי' בירושל'] ומש"ה צריכה להן בדיקה שכן נכנסין בו בעבוריות ובראשי חדשים פי' סעודות שהיו עושין למנין קדוש החדש ולמנין עבור שנה ולדידן נמי משום תינוקות שנכנסין שם ופתן בידן:

מתני' אין חוששין שמא גררה. אין לדבר סוף שאי אפשר לכל ישראל לבדוק חמצם כאחת ודייקינן בגמרא טעמא דלא חזינן הא חזינן חיישינן:

ובודקין אור י"ד וכו'. מסקי' בגמ' דה"ק אם לא בדק אור י"ד בודק י"ד שחרית ואם לא בדק בי"ד שחרית בודק בשעת הביעור דהיינו שעה ששית אבל מכאן ואילך אינו בודק דחייש ר' יהודה דלמא אתי למינל מיניה ורבנן לא גזרי דכיון דהוא עצמו מחזר אחריו לשרפו לא אתי למיכל מיניה:

יבדוק בתוך המועד. פירש"י ז"ל בשעה ששית ולא נהירא דמאי שנא דרבי יהודה קרי ליה שעת הביעור ורבנן קרי ליה תוך המועד ואיכא למימר דמשום דלר' יהודה אינו בודק מכאן ואילך מיקרי שעת הביעור אבל לרבנן דס"ל שהוא בודק לאחר מכאן לא מיקרי להו שעת הביעור ואכתי לא ניחא לן שרש"י ז"ל פי' לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד דהיינו לאחר הביעור עד שתחשך ואיכא למידק ומשתחשך ואילך למה לא יבדוק ואפשר דהיינו טעמא משום דאפילו רבנן מודו דכל היכא דענוש כרת אפילו מחזר עליו לשרפו חיישינן דילמא אתי למיכל מיניה ולא סמכינן אההיא טעמא אלא עד שתחשך דליכא כרת אבל הנכון כמו שפירש הרב אלפסי ז"ל שיבדוק בי"ד היינו כל יום י"ד לא בדק בי"ד כלל יבדוק בתוך המועד דהיינו בתוך הפסח לא בדק בתוך המועד דהיינו תוך הפסח יבדוק לאחר הפסח דאע"ג דלא מיתסר אלא מדרבנן כי היכי דקנסוהו רבנן משום דעבר עליה בבל יראה ובל ימצא לאסרו ואפי' בהנאה עשו חזוק לדבריהם כשל תורה להצריכו אף בדיקה:

ומה שמשייר בלילה לצרכו שיאכל בלילה וגם בבקר יניחנו בצינעא במקום מוצנע ושמור שמא תבא חולדה ותטול ממנו ויהא צריך בדיקה אחריו או שמא יניח י' וימצא תשע ובכה"ג מוכחא מילתא דעכברא נטלו אבל אם לא ידע כמה הם ולא הצניעו אין צריך לחזור ולבדוק והיכא דצריך לבדוק פעם אחרת צריך לבטל פעם אחרת שהרי חמץ זה שגררה חולדה מתוך הבית לא נתבטל הילכך צריך ביטול:

דף ה.

ובגמרא שקלינן וטרינן בגווני טובא בצבורי חמץ ומצה ואתא עכבר ושקיל ולא ידעינן אי חמץ שקל אי מצה שקל ובספק על ובספק לא על ובגוונא אחריני ולפי שהם דברים שאינן מצוים השמיטם הרב אלפסי ז"ל ולא ראיתי לכתבן מפני שהם דברים שצריכים דקדוק גדול בסוגית הגמרא:

ומצא פירורין א"צ בדיקה. בשמצא פרורין כדי כל הככר:

שאין דרכו של עכבר לפרר. ואפי' מצא פירורין כדי כל הככר צריך בדיקה:

ושורפין בתחלת ששׁ. דאע"ג דלא אסור מדאורייתא אלא מתחילת ז' כדאמרי' לעיל (ד: ה.) אתי לאיחלופי בין ו' לז' ור' יהודה מחמיר טפי ואמר דתולין כל ה' כלומר לא אוכלין ולא שורפין אבל נהנין:

ושורפין תרומות תלויות. ספק טמאות ספק טהורות:

מזון שתי סעודות ולא שלש דכל שבת ערבית שחרית ומנחה וערב הפסח אסור לאכול מן המנחה ולמעלה וכן הלכתא דבגמ' אמרי' (דף יג:) לא זזו משם עד שקבעו הלכה כר' אלעזר איש ברתותא ור"ז הלוי ז"ל רצה לדחותה מפני דקדוק סוגייתו ומפני שאין לדבריו עיקר לא ראיתי לכתבן (אבל אכתוב מה שהשיב על הרי"ף רבינו אפרים ז"ל):

ומיהו איכא למידק דתנן לקמן בפ' אלו עוברין (דף מט.) י"ד שחל להיות בשבת מבערים הכל מלפני השבת ד"ר מאיר וחכמים אומרים בזמנו ר' אלעזר בר צדוק אומר תרומה מלפני השבת וחולין בזמנן וכתב הרב אלפסי ז"ל דקי"ל כרבי אלעזר בר צדוק דקאי כרבי אלעזר איש ברתותא [דהלכתא כוותיה והשיב עליו ה"ר אפרים ז"ל היכי קאי ר' אלעזר בר צדוק כר' אלעזר איש ברתותא] והא בתרתי פליגי פליגי בחולין ופליגי בתרומה פליגי בחולין דאילו רבי אלעזר איש ברתותא סבר דמבערים את הכל ואפי' חולין שאוכליו מרובין מלפני השבת ורבי אלעזר בר צדוק אומר חולין בזמנן ופליגי בתרומה דאילו רבי אלעזר בר צדוק סבר תרומה מלפני השבת בלא שיור כלל ור' אלעזר איש ברתותא סבר דמשיירין ממנה מזון שתי סעודות אלו דבריו ז"ל ואינם נכונים דמאי דקאמר דפליגי בתרומה משום דלא תני ר' אלעזר ברבי צדוק שיור בתרומה ליתא שכבר פירש רש"י ז"ל עלה דההיא דאמר ר' מאיר מבערין את הכל מלפני השבת היינו בשיור דכל היכא דאמרינן מבערין בשיעור קא משמע דלעולם מאי דצריך ליה למיכל לא מבערינן ליה וכל שכן תרומה דאסור לשורפה כל היכא דאפשר בלאו הכי הילכך ר' אלעזר בר צדוק נמי דתני תרומה מלפני השבת בשיור קאמר כר' אלעזר איש ברתותא ובדין הוא דר' אלעזר איש ברתותא לא הוה ליה למיתני שיור דממילא שמעינן ליה כדאמרינן אלא איידי דבעי למיתנא כדי לאכול עד ארבע שעות לאשמועינן דאין אוכלין אלא עד ד' שעות תנא ליה ואע"ג דתניא בתוספתא י"ד שחל להיות בשבת מבערין הכל מלפני השבת ואופה לו מצה מע"ש לאו משום מזון שתי סעודות קאמר דהא שיורי שייר מיניה אלא אזהורי קא מזהר ליה שלא יאחר לאפות מצתו עד מוצאי שבת דילמא איידי דמטריד אתי לאקדומי מבעוד יום ונמצא מחלל שבח אלא יקדים ויאפה לו מצה מע"ש כדי שיהא לו במ"ש שולחן ערוך כמו שאמרו בכתובות (דף ה.) גזירה שמא ישחוט בן עוף ומשום הכי קאמר דבארבעה עשר שחל להיות בשבת מחמירין תרי חומרי דלא מחמירין להו בארבעה

עשר דעלמא דמבערים את הכל מלפני השבת ועוד דאופה לו מצה מערב שבת אבל ודאי כל היכא דתני מבערין בשיור משמע ודקא קשיא ליה נמי דפליגי בחולין דר' אלעזר בר צדוק אומר חולין בזמנן ור' אלעזר איש ברתותא אומר דמבערין את הכל מלפני השבת איכא למימר דרבי אלעזר איש ברתותא לא איירי בחולין אלא בתרומה ואף על גב דאמר הכל כלישנא דר' מאיר דלקמן אפשר לומר דהכא משום דתנא תרומות תלויות טמאות וטהורות תנא הכל ופירושי קא מפרש ואפילו תימא שאפי' חולין בכלל אפשר שלא קבעו הלכה כמותו אלא בעיקר מחלוקתם דהיינו תרומה מלפני השבת שעליה נחלקו כדאיתא בגמרא וכיון שכן לא נקיטי' כר' אלעזר איש ברתותא בחולין ושבקי רבנן ור' אלעזר בר צדוק דאמרי חולין בזמנן ועוד דאמרי' התם א"ר אלעזר בר' צדוק פעם אחת שבת אבא ביבנה וחל ארבעה עשר להיות בשבת ובא זונין ממונה של בית רבן גמליאל ואמר הגיע זמן לבער את החמץ והלכתי אחר אבא ובערתי את החמץ אלמא דחולין בזמנה דקיימא לן בכל דוכתא מעשה רב וזה שאמר הרב אלפסי ז"ל דקי"ל כר' אלעזר בר צדוק דקאי כרבי אלעזר איש ברתותא בתרומה קאמר דאילו בחולין פשיטא דקיימא לן כותיה דרבנן דפליגי עליה דר' מאיר בחולין כותיה קיימי ועוד דקיימא לן מעשה רב ואין כן דעת הרמב"ם ז"ל שכתב בפרק שלישי מהלכות חמץ ומצה דמבערין אפילו חולין מערב שבת אלא שמשייר מזון שתי סעודות וכבר השיג עליו הראב"ד ז"ל:

הדרן עלך אור לארבעה עשר

דף ה:

כל שעה שמותר לאכול מאכיל לבהמה ולחיה ולעופות. בגמ' פרכינן למה ליה למיתנא בהמה ולמה ליה למיתנא חיה:

ומוכרו לנכרי. בגמרא אמרי' לאפוקי מהאי תנא דתניא ב"ש אומרים לא ימכור אדם חמצו לנכרי אא"כ יודע בו שיכלה קודם הפסח:

עבר זמנו אסור בהנאתו. כלומר ואינו מאכיל ולא מוכרו לנכרי מיהו אם מכרו דמיו מותרין שאינו תופס דמיו כדתנן בפרק האיש מקדש (דף נו:) מכרן וקדש בדמיהן מקודשת. אמרינן בגמ' דאע"פ מדיוקא דרישא שמעי' ליה ממשנה יתירה אשמעינן הא דרב גידל דאמר המקדש מו' שעות ולמעלה אפילו בחיטי קרדנייתא אין חוששין לקידושיו והכי קאמר עבר זמנה אסור בהנאתו ונפקא מינה אפילו לענין קדושין והא דרב גידל פרשתיה למעלה בס"ד:

ולא יסיק בו תנור וכירים. אתא לאשמועינן שאפילו בשעת ביעורו הוא אסור ליהנות ממנו:

וחכ"א מפרר וזורה לרוח או מטיל לים. ומוכח בגמ' (דף כה.) דלרבנן לשאר נהרות בעי פירור אבל לים המלח לא בעי פירור וליתא לדרבי יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה דיחיד ורבים הלכה כרבים אע"פ שבתוס' (כתבו) [פסקו] כמותו מדסתם לן תנא כותיה במס' תמורה (דף לג:) שהוא מונה חמץ מכלל הנשרפים:

גמ' ומותר בהנאתו פשיטא. דכיון דתנא רישא דמאכיל ומוכרו לנכרי פשיטא דמותר בהנאתו:

חרכו קודם זמנו מותר בהנאתו אחר זמנו. פי' כגון שחרכו עד שאין הכלב יכול לאוכלו דאי לאו הכי אמרי' בפרק אלו עוברין (דף מה:) הפת שעפשה ונפסלה מלאכול לאדם כיון שראויה לאכול לכלב צריכה ביעור ודאמרי' מותר בהנאתו בדין הוא דאפילו באכילה נמי שרי כיון שיצא מתורת פת קודם שיחול בו איסור חמץ אלא לפי שאין דרך אכילה בלחם חרוך נקט לישנא דמותר בהנאתו דאפי' אכיל ליה לאו אכילה היא אלא דמיתהני מיניה ודוקא שחרכו קודם זמנו אבל לאחר זמנו לא פקע אסוריה עד דשריף ליה לגמרי:

שנאמר לא יאכל חמץ לא יהא בו היתר אכילה דמדלא קרינן לא יאכל בפת"ח משמע לא יהא בו היתר המביא לידי אכילה וסתם הנאות לידי אכילה הם באות שלוקח בדמים דבר מאכל ובגמ' פליג עליה ר' אבהו ואמר לא יאכל נמי איסור הנאה משמע והרב אלפסי ז"ל הביא בהלכות הא דחזקיה לפי שהוא יותר פשוט:

בכל מתרפאין במקום סכנה. דכתיב (ויקרא יח) וחי בהם ולא שימות בהם:

חוץ מעצי אשרה. פירשו בתוס' דמיירי כגון שאינו יכול להרפא בעץ אחר ואפילו ממינו כגין ע"י שדים או דבר אחר משום דאתי למיטעי בתר ע"ג דומיא דאמרי' בפ' אין מעמידין (דף כז:) גבי בן דמא שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סכניא לרפאותו ולא הניחו ר' ישמעאל משום דשאני מינות דמשכא ואפ"ה אשכחן התם (דף כח.) דר' אבהו רמא ליה יעקב מינאה סמא בשקיה ולפיכך צריכין אנו לומר דבן דמא היה רוצה יעקב איש כפר סכניא לרפאתו בשם ע"ז והכי מוכח בירושל' בפ' שמנה שרצים אבל ע"י סמים שרי וכי האי גוונא נמי מתוקמא הכא דכי אמרי' דאין מתרפאים מעצי אשרה היינו היכא דאמר לו שאילן אחר מאותו המין לא יועילנו אלא אשרה בלבד דבכי האי גונא אתי למטעי בתר ע"ז ולאימשוכי בתרה אבל בירושלמי בפ' אין מעמידין לא משמע הכי דהתם אמרינן בהדיא שאפילו אמרו לו הבא עלין סתם והביא לו מעצי אשרה ימות ואל יתרפא בהן

וש"מ דטעמא לאו משום דאתא לאמשוכי בתרה אלא משום שהוא עובר על לאו דלא ידבק בידך מאומה מן החרם ואע"ג דליתיה אלא לאו בע"ז הוא ממש כע"ז וכלהו לאוי דילה אמרי' יהרג ואל יעבור וכן לרבנן נמי דאמרו חוץ מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים [בכולהו לאוי בגלוי עריות אמרי' יהרג ואל יעבור והכי מוכח בסוף פ' בן סורר ומורה] דאמרינן התם (דף עה.) מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה בלבו טינא ואמרו הרופאים אין לו תקנה עד שתבעל לו אמרו חכמים ימות ולא תבעל לו תעמוד לפניו ערומה ימות ואל תעמוד לפניו ערומה תספר עמו אחורי הגדר ימות ואל תספר עמו אחורי הגדר ובודאי שדברים אלו אינם גלוי עריות ממש אלא שעובר [בהם] על לאו דלא תקרבו לגלות ערוה שהוא לאו בגלוי עריות:

דף ו.

אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך. כלומר יאמר החביב וכ"ש שאינו חביב וא"ת ולמה הוצרכו לדברי ר"א בכאן הלא ר"א לא דריש אלא ייתורו של מקרא אבל למסור נפשו לאהבתו של הקב"ה מקרא מלא הוא דכתיב בכל נפשך יש לומר לאפוקי מדר' ישמעאל דאמר שעל כולן הוא אומר וחי בהן ולא שימות בהם ובע"ז נמי בצינעא יעבור ואל יהרג ובפרהסיא יהרג ואל יעבור מולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל ילפינן ליה כדאי' פ' אין מעמידין (ע"ז דף כד.) ולדידיה קרא דואהבת את ה' וגי' לא משמע ליה שימסור נפשו באהבתו של הקב"ה אלא שיאהב אותו בכל לב ובכל נפש ובכל מאדו כענין שכתוב אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו ולאפוקי מדרבי ישמעאל מייתי הך ברייתא דר' אליעזר דאילו ר' ישמעאל לא קשיא ליה מידי אלא ארחי' דקרא הוא אבל לר' אליעזר דקשיא ליה אלמא משמע שחייבו ליתן נפשו ומאודו באהבתו של הקב"ה ומשום הכי קשיא ליה יאמר החביב וכל שכן שאינו חביב והיינו טעמא דמפקי מקרא דואהבת בע"ז בלחוד ולא מוקמי ליה בכל המצות שקיומן הוא אהבתו של הקב"ה היינו טעמא כיון דמקרא אחד מיקל דהיינו וחי בהם ולא שימות בהם ומקרא אחד מחמיר דהיינו ואהבת מסתברא לאוקמי קרא דוחי בהם בכל המצות כולן וקרא דואהבת בע"ז בלחוד שכל הכופר בה כמודה בכל התורה כלה ובה תלוי עיקר אהבתו של הקדוש ברוך הוא:

חוץ מע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים. שאם אומר לו לאדם עבור על אחת מאלו או תהרג יהרג ואל יעבור:

וכי מה ענין רוצח אצל נערה המאורסה. שאם ללמדנו פטור אונס הרי כבר אמור ולנערה לא תעשה דבר אלא לא בא הכתוב אלא להקיש שניהם זה לזה דנלמוד כל אחד מחבירו והרי רוצח נראה בא ללמד ונמצא למד והכי קאמר כרוצח כנערה שניהם שוים וכל אחד אנו למדים מחבירו כמה שנאמר והיה כעם ככהן מקיש רוצח לנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו דכתיב ואין מושיע לה הא יש לה מושיע יושיענה בכל דבר שיכול להושיעה אף רוצח נתן להצילו בנפשו ומקיש נערה המאורסה לרוצח מה רוצח יהרג ואל יעבור אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור זו היא גירסת ה"ר אלפסי ז"ל והר"ז הלוי ז"ל כתב שנוסחא זו משובשת היא שלא אמרו באשה תהרג ואל תעבור כדאמרינן פרק בן סורר ומורה (דף עד:) והא אסתר פרהסיא הואי אמר אביי אסתר קרקע עולם היתה כלומר דלא עבדא מעשה רבא אמר הנאת עצמו שאני ואף כאן אי דאביי אי דרבא ליכא למימר תהרג ואל תעבור בנערה המאורסה דסבירא ליה לרבינו זרחיה ז"ל דבגלוי עריות כל היכא דאין הנכרי מתכוין להעביר אלא להנאת עצמו לא אמרי' תהרג דאם איתא מאי קא משני רבא דהנאת עצמו שאני דהא אסתר גלוי עריות הואי אי משום דאסתר אשת איש היתה כדדרשי' (מגילה יג.) לקחה מרדכי לו לבת אל תקרי לבת אלא לבית ואי משום דקא עברה אלאו דלא תתחתן בם ואפילו תימא דחתון באונס ליכא מ"מ הוה ליה כנכרי הבא על בת ישראל בזנות דבית דינו של שם גזרו עליו כדאיתא בפרק אין מעמידין (דף לו:) ואחרים כתבו דליתא דכי אמר רבא הנאת עצמו שאני ה"מ בשאר מצות שדינן בצנעא יעבור ואל יהרג ולא אמרינן יהרג ואל יעבור אלא בפרהסיא משום ונקדשתי בתוך בני ישראל ובהנהו אמר רבא דכל שאין הנכרי מתכוין אלא להנאת עצמו ליכא חלול השם והלכך אפי' בפרהסיא יעבור ואל יהרג אבל בשלש מצות חמורות הללו שמפני חומר שבהן אמרו שאפי' בצנעא יהרג ואל יעבור להנאת עצמן נמי יהרג ואל יעבור דלא עדיפא הנאת עצמן מצנעא וס"ל לרבא דאסתר לאו אשת איש הואי דלית ליה לרבא דרשא דאל תקרי לבת אלא לבית וגזרת ב"ד של שם לא מקריא גלוי עריות. והביאו ראיה דבשלש עבירות הללו אפי' להנאת עצמן יהרג ואל יעבור מדאמרי' בשמעתין בכל מתרפאין חוץ מעצי אשרה ובודאי שהמתרפא מעצי אשרה בשביל חולי הרי הוא כהנאת עצמו שהרי אין עושין להעביר ואמרי' נמי גבי גלוי עריות בסוף בן סורר (דף עה.) באותו שהעלה לבו טינא ימות ואל תבעל לו ואע"פ שלא היה מתכוין אלא להנאתו ואמרינן נמי פרק יום הכפורים (דף פב.) עוברה שהריחה מאכיליין אותה עד שתשוב נפשה שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא ע"ז וגלוי עריות וש"ד משמע דבכי האי גונא ג' עבירות הללו עומדות בפני פקוח נפש ואע"פ שאין

זה להעביר וא"ת הרי אמרו בפרק סורר ומורה (דף עד:) דאי לא תימא הכי הני קאקי וסימונקי פי' מיני מחתות היכי משאלינן להו אלא להנאת עצמן שאני אלמא דאפי' בע"ז להנאת עצמן שרי י"ל דבהשאלה זו אינו עובר עליה בלאו שהוא מיוחד לע"ז אלא משום לפני עור לא תתן מכשול שהוא כולל כל המצות ומ"ה כיון דלהנאת עצמן הוא וליכא חלול השם יעבור ואל יהרג:

וקשה קצת בעיני כיון דאמרי' דבהני עבירות וכל אביזריהו פי' הנמשך אחריהם נמי יהרג ואל יעבור אמאי לא הוי נכרי הבא על בת ישראל אביזרא דגלוי עריות כי היכי דתעמוד לפניו ערומה מאביזרה דעריות וכי היכי דלא ידבק בידך מאומה מן החרם מאביזרה דע"ז ואלו הקושיות שהקשו על הר"ז הלוי ז"ל דמשמע מהנהו דבג' עבירות הללו אפי' להנאת עצמן יהרג ואל יעבור אפשר לדחותן משום דכי אמרינן הנאת עצמן שאני ה"מ כגון אסתר שהיתה מתרצה בגלוי עריות ולא מחמת גלוי עריות אבל אלו שהביאו אינם כן אלא הרי הם רוצים ליהנות באותו דבר (עד) שאסרה אותו תורה מחמת ההנאה שבו שהוא עיקר האיסור כגון המתרפא בעצי אשרה שהתורה אמרה שלא ליהנות ממנה והוא רוצה אותה כדי ליהנות ממנה וכן מי שהעלה לבו טינא שהתורה אמרה שלא ליהנות מן הערוה והוא רוצה אותה מחמת הנאה שבה אבל אסתר לא היתה מתרצת בגלוי עריות מחמת ענין גלוי ערוה אלא להנצל ממיתה ולפיכך אפשר דאליבא דרבא בנערה המאורסה לא אמרינן תהרג ואל תעבור אלא היכא שאין האנס מתכוין להנאת עצמו כגון שאמר לה נכרי שתבעל לפלוני שאין עושה אלא להעביר בכי האי גונא מצינן למיגרס תהרג ואל תעבור ולאביי נמי דאמר אסתר קרקע עולם היתה שפיר מצינו למגרס [לרבא] תהרג ואל תעבור משום דההוא דהתם היינו בשאין עושין מעשה אבל בשמעתין מיירי כגון שאומר לה שתביא הערוה עליה דבכי האי גונא הוא שאנו למידין אותה מרוצח דרוצח נמי לא מחייב למימסר נפשיה אלא כשאומרים לו הרוג בידים אבל אם אמר לו הנח עצמך לזרוק על התינוק או תהרג אינו חייב למסור עצמו למיתה כדי להציל חבירו דאדרבה איכא למימר מאי חזית דדמא דחברך סומק טפי דילמא דמא דידך סומק טפי ומיהו אם אומרים לו לאדם הנח ויתקעו אותך בערוה ואם לאו תהרג יהרג ואל יעבור ולא מצי למימר לאו מעשה קא עבידנא דהא קי"ל בפרק הבא על יבמתו (דף צג:) דאין קושי אלא לדעת הילכך מה שמתקשה מיקרי מעשה:

דף ו:

מרי דוראי. מושל עירי:

מאי חזית דדמא דידך סומק טפי. כלומר אין אתה בא לשאול על כך אלא מפני שאתה יודע שאין מצוה עומדת בפני פקוח נפש וסבור אתה שאף זו תדחה מפני פקוח נפש אין זו דומה לשאר עבירות דמכל מקום יש כאן אבוד נפש והתורה לא התירה לדחות המצוה אלא מפני חיבת נפשו של ישראל וכאן עבירה עשויה ונפש אבודה ומי יאמר שנפשך חביבה לפני המקום יותר מנפשו של זה דילמא שלו חביבה יותר ונמצא עבירה עשייה ונפש אבודה:

מר בר רב אשי אשכחיה לרבינא דקא שייף לברתיה בגוהרקי דערלה. מושח לרפוא': **בגוהרקי ערלה**. בוסר זתים קטנים:

דרך הנאתן. לאחר שנתבשלו ויצא שמנן בבית הבד אבל אנא עבידנא בעוד שהפסולת מעורב עם השמן והוה ליה שלא כדרך הנאתו דלא מתסר אלא מדרבנן כדאמרינן בגמ' (דף כל:) דכל איסורין שבתורה אין לוקין אלא כדרך הנאתן בר מכלאי הכרם ובשר בחלב שלוקין עליהן אפי' שלא כדרך הנאתן משום דלא כתיב בהו אכילה והילכך אין מתרפאין בהן כלל אלא במקום סכנה אבל שאר איסורין כולהו כיון דלא אסירי שלא כדרך הנאתן אלא מדרבנן מתרפאים בהן אפי' בחולי שאין בו סכנה:

וראיתי מי שכתב דמהא שמעינן דמתרפאין בכל איסורי הנאות של דבריהם כגון חמץ שעבר עליו הפסח וכלאי הכרם בחוצה לארץ אפי' בחולי שאין בו סכנה ומיהו לענין אכילה אין לנו דאפשר שעשאום כשל תורה שלא להתרפאות בהם שלא במקום סכנה ואני אומר שאם באנו לחלוק אפשר שאין מתרפאין אף באיסורי הנאות של דבריהם כדרך הנאתן דדילמא קילי טפי איסורי תורה שלא כדרך הנאתן מאיסורין של דבריהם כדרך הנאתן:

איתמר הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו. כגון ריח ע"ז ובעל כרחו היינו לומר שלא בא לכאן בשבילו אלא הריח ממילא קאתיא ובכי האי גונא אפילו הוא מכוין לה בעל כרחו מקריא דהא שקלינן וטרינן בשמעתין באפשר וקא מכוין ולא אפשר וקא מכוין:

אפשר לו. ליבדל:

ומתכוין. ליהנות מאותו ריח או אפי' א"א לו ליבדל. ומיהו מתכוין הוא ליהנות כ"ע לא פליגי דאסור דהא קא מכוין לה לא אפשר לו ליבדל ולא מכוין ליהנות דאיכא תרתי להיתירא כ"ע לא פליגי דשרי:

היינו פלוגתא במס' שבת (ד' כט:) בגרירת מטה כסא וספסל וקי"ל כרבא הילכך בין אפשר בין לא אפשר אי מכוין אסור אי לא מכוין מותר:

תנור שהסיקוהו בקליפי ערלה. קליפי אגוזים ורמונים שאף הן אסורין משום עילה כי כתיב וערלתם ערלתו את פריו את הטפל לפריו דהיינו שומר פרי אבל עצי ערלה מותרין: **ובקשין של כלאי הכרם**. שאפי' הקשין של כלאי הכרם אסורין דלא כתיב בהו פרי ודוקא נקט הני שמצותן בשריפה ואפרן מותר והיינו דקתני סיפא בשלה על גבי גחלים ד"ה הפת מותרת שהגחלים הרי הן כאפר אבל שאר איסורין שהן מן התורה אפי' על גבי גחלים אסור דלא גרע מאפרן דאסור:

חדש יותץ. דרך התנור לגמור מלאכתו בהסק ראשון ומשום הכי יותץ ולית ליה תקנתא בצינון דסבירא ליה להאי תנא דזה וזה גורם אסור הילכך אע"פ שכשיצטרכו לאפות בו פת ויסיקוהו בעצי היתר אכתי הוו להו שני גורמין עצים דהיתר ותנור שנגמר באיסור ששבח העצים כאילו ניכר בתנור:

ישן יוצן. אם התנור זה שהסיקוהו בקליפי ערלה הוא ישן יוצן וכשיאפה בו את הפת יסיקוהו בעצים של היתר וליכא גורם של איסור כלל. אפה בו את הפת בחדש שלא נתצו או בישן שלא צננו רבי אומר הפת אסורה דסבירא ליה דיש שבח עצים בפת ומוקמי' לה בגמרא כשאבוקה כנגדו דכל זמן שהיה הפת בתנור היתה אבוקה דולקת כנגדו ונמצא נהנה מן האיסור בשעה שאיסור בעין וחכמים אומרים הפת מותרת דסבירא להו דאפילו כי האי גוונא מיקלא קלי איסורא ולא משכחינן לרבנן עצים דאיסורא אלא בשרשיפא. כלומר כסא לישב עליה דאיתיה לאיסורא בעיניה אבל עצי איסור שכלים והולכין לא אוסרין רבנן מה שנאפה בהן ולא קיימא לן בהא כרבנן כדאיתא בסמוך:

בשלה על גבי גחלים ד"ה הפת מותרת. דבהא אפילו רבי מודה דכיון שהעצים אינן בעין ליתא לאיסורא בעיניה ואיפליגו אמוראי בגמרא במאי דאמר בשלה על גבי גחלים הפת מותרת אי אמרינן דוקא גחלים עוממות או אפי' בלוחשות ומוכחא סוגיין (דף כז.) דאפי' בלוחשות ולפיכך הביאה סתם הרב אלפסי ז"ל:

הא דתניא יותץ ר"א היא דסבר זה וזה גורם אסור כדמוכחינן לה בגמרא (שם) והכא אי לא נתיץ ליה אלא דמצנן ליה אכתי איכא זה וזה גורם כדכתבינן לעיל דעצים דהיתרא ותנור דאיסורא והא דתניא יוצן רבנן היא דסברי זה וזה גורם מותר וכי תימא א"כ ישן אמאי יוצן דהא איכא זה וזה גורם תנור דהיתרא ועצים דאיסורא י"ל דכי אמרינן זה וזה גורם מותר ה"מ דיעבד אבל לכתחלה לא והכי מוכחא בע"ז (דף מט.) אבל בחדש לא אמרינן יותץ דכיון דלית ליה תקנתא אלא בנתיצה כדיעבד דמי:

דף ז.

ולענין אפה בו את הפת. כלומר בחדש שלא נתצו ובישן שלא צננו ואבוקה כנגדו הפת אסורה משום דיש שבח עצים בפת דהא הוא כאילו האיסור מעורב בו (ומיהו אפה בו את הפת בישן שלא צננו אסורה בהנאה דאף על גב דזה וזה גורם הוא תנור דהיתרא ועצים דאיסורא הא אמרי' בפ' כל שעה דיש שבח עצים בפת הילכך חמיר מזה וזה גורם לפי שהאיסור ניכר בהיתר ע"כ):

הילכך קערות כוסות וצלוחיות. של חרס ששרפם בעצי איסור באבוקה כנגדו אסירי דהא יש שבח עצים בהן והנאתן בלא גורם שני דעל ידי גורם ראשון הוא משתמש בהן וקדרה נמי ששרפה כשהיא חדשה בעצי איסור אסורה שמא תאמר הא אין יכולין לבשל בה אלא על ידי היסק דעצים אחרים ונמצא זה וזה גורם הוא אפי' הכי אסורה דהא מקבלא בישולא [מקמי דליתי עצים דהיתרא] ואיכא הנאת תשמיש שמשתמש בה בלא גורם אחר אבל תנור אין נותנין בו פת אלא בהיסק אחר של גורם ההיתר והא דאמרינן קערות כוסות וצלוחיות אסירי לית להו תקנתא כדרבן גמליאל דאמר בעלמא (ע"ז דף מט:) ימכר כולו לנכרי חוץ מדמי איסור שבו דהא לא אפשר משום דהוו להו דברי' הנקחים מנכרי וחוששין שמא יחזור וימכרם לישראל ודר"א נמי לית להו תקנתא דאמר (שם דף עד.) יוליך הנאה לים המלח דאפשר דתקנתא דר' אליעזר ליתא אלא באיסורי ע"ז שכיון שתופסין דמיהן אע"פ שאין להם פדיון ואין ניתרין בכך מ"מ הרי הוא כמבוער האיסור עצמו אבל בשאר האיסורין שאין תופסין דמיהן כשהוא מוליך הנאה לים המלח מה בכך ממון אחר הוא שמוליך לים ולא דבר שהוא נמשך מן האיסור כלל ומשום הכי קערות כוסות וצלוחיות אסירי ולית להו תקנתא:

מתני' חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח. בגמרא מפרש לה:

נכרי שהלוה את ישראל על חמצו אחר הפסח. לפנינו אפרש אותה בס"ד:

גמ' הא דקתני חמץ של נכרי וכו'. ומתני' ר"ש היא דאמר חמץ בין לפני זמנו בין לאחר זמנו אינו עובר עליו בולא כלום דאילו ר' יהודה אפילו חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח אסור כדאיתא בגמ':

דף ז:

קנסא הוא דקניס ר"ש. הואיל ועבר עליה בבל יראה ובל ימצא ומתני' הכי קתני ושל ישראל אסור [בהנאה] שנאמר לא יראה לך כלומר דקנסינן ליה הואיל ועבר עליה בבל יראה ובל ימצא אי מדאורייתא כגון שהשההו בביתו אי מדרבנן כשהפקידו אצל נכרי

דחמצו של ישראל המופקד אצל נכרי מדרבנן צריך ביעור כמו שכתבתי למעלה ומשום הכי לאחר הפסח אסור [וכך אמרו בירושלמי הפקיד חמצו לאחר הפסח אסור]:

ודאמרי' קנסא הוא דקא קניס לאו לדידיה בלחוד דעביד איסורא הוא דקא קניס אלא אפילו לאחריני נמי אסור וראיה לדבר מדאמרי' פ"ק דחולין (דף ד.) חמצן של עוברי עבירה אחר הפסח מותר מיד מפני שהן מחליפין כר' שמעון וטעמא דמחליפין הא לאו הכי אסור וש"מ דחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח לכ"ע אסור:

וכי קניס רבי שמעון בעיניה אבל ע"י תערובות לא קניס. פירוש בין שנתערב קודם הפסח או לאחר הפסח אלא שאם נתערב בפסח או קודם הפסח בענין שעוברין עליו בבל יראה ובל ימצא אסור לאחר הפסח, וזהו כזית בכדי אכילת פרס כמו שיתבאר בפ' אלו עוברין בס"ד ואפשר שאם נתערב אחר הפסח אפילו ביותר מכזית בכדי אכילת פרס מותר ובלבד שירבה עליו ההיתר מידי דהוה אתרומת (בכורות דף כז.) חוצה לארץ שמבטלין אותה ברוב דאיסורא דחמץ אחר הפסח אינו אלא משום קנסא בעלמא ודיים שינהגו בו כקל שבאיסורים שהוא מדבריהם:

אמר רבא הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור. כלומר בין שנתערב במינו בין שלא במינו והאי בזמנו דקאמר רבא היינו משש שעות ולמעלה עד לאחר הפסח דליכא למימר דבזמנו לא מיקרי אלא בתוך הפסח אבל לפני הפסח ולאחר הפסח שלא בזמנו מיקרי דהיכי לימא רבא שלא בזמנו בין במינו בין שלא במינו מותר כר"ש דהא בגמרא מוכח (דף כח:) דר"ש מודה נמי דמשש שעות ולמעלה מיתסר באכילה כיון דאמר רחמנא תשביתו וכיון דמיתסר אי אפשר שלא יאסור בנותן טעם הילכך על כרחין מו' שעות ולמעלה עד לאחר הפסח בזמנו מיקרי:

ומדלא יהיב רבא שיעורא למילתיה ש"מ במשהו. זהו לשונו של הרב אלפסי ז"ל ואחרים חולקין עליו דרב דאמר הכי בגמ' היינו משום דס"ל דכל איסורין שבתורה במינן במשהו וגזר שלא במינן אטו במינן כדאיתא בגמרא (דף כט:) אבל לדידן דקי"ל דכל איסורים שבתורה בין במינן בין שלא במינן בנותן טעם כי קאמר רבא אסור מסתמא בנותן טעם קאמר וזהו דעת רת"ם והר"ז ז"ל ואחרים אמרו דרבא מדקאמר אסור סתמא במשהו קאמר כרב ולא מטעמיה דרב ס"ל דכל איסורין שבתורה במינן במשהו שלא במינן בנותן טעם ורבא ס"ל דבין במינן בין שלא במינן בנותן טעם וכדכתיבנא אלא בחמץ אוסר במשהו מפני דהוה ליה דבר שיש לו מתירין שהוא מותר לאחר הפסח כיון דקי"ל כר"ש דאע"ג דר"ש אסר ליה לאחר הפסח מדרבנן משוס קנסא מ"מ מודה הוא דע"י תערובות שרי ונמצא שתערובת זה דבר שיש לו מתירין הוא וכל דבר שיש לו

מתירין במינו במשהו ואע"ג דשלא במינו בנותן טעם כמו שכתבתי במסכת נדרים (ד' נב. ד"ה וקשי') בס"ד רבא גזר שלא במינו אטו מינו הילכך רבא פסיק הלכתא כותיה דרב בזמנו ולאו מטעמיה וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפ' ט"ו מהל' מאכלות אסורות שאיסורו של חמץ שאוסר בכל שהוא טעמא משום דהוי דבר שיש לו מתירין וכן דעת הרמב"ן ז"ל בספר המלחמות:

ואני חוכך בטעם זה דאם איתא דרבא כי אמר אסור לאו מטעמיהו דאמוראי קמאי קאמר לא הוה ליה למסתמיה למילתיה ועוד דמאי דאמר דבר שיש לו מתירין אפי' באלף לא בטיל משמע ודאי מדרבנן הוא וכיון דמדרבנן הוי היכי מחמרי' טפי למיגזר שלא במינו אטו מינו בשלמא לרב כיון דס"ל דמין במינו מדאורייתא לא בטיל שייך למיגזר שלא במינו אטו מינו אלא לרבא אמאי ועוד שקרוב הדבר לומר דכיון שחומרא דדבר שיש לו מתירין מדרבנן הוא לא החמירו בה אלא כשהמין בעצמו עתיד להיות ניתר אבל כאן שחמץ עצמו אסור אע"פ שתערובתו מותר אפשר שהשוו מדותיהן שלא לדונו בכלל דבר שיש לו מתירין ואע"פ שבעלי סברא זו אמרי דכיון דמדאורייתא לר"ש דבר שיש לו מתירין הוא כשאסרו ר"ש משום קנסא לא בא להקל עליו [אלא להחמיר עליו] לא נהירא לי שאילו היה מה שאנו אומרים אפי' באלף לא בטיל מדאוריי' יפה הם אומרים אבל ודאי משמע דחומרא דרבנן הוא שלא לבטלו מעכשיו כיון שהוא עתיד להיות ניתר וכיון שהם אסרוהו לאחר זמנו אין ראוי שיחמיר עליו חומרא זו בתוך זמנו הילכך אפשר האי אסור דקאמר רבא בנותן טעם וכדברי ר"ת ז"ל אלא שיש נוסחאות שגורסי' בפי' אסור במשהו כרב אבל מדברי הרב אלפסי ז"ל נראה שאינו מעיקר הגמרא ויש עוד לדקדק בזה וכתבתיו בחדושין בס"ד:

אמר רב קדרות בפסח ישברו. דס"ל לרב דחמץ לאחר זמנו אסור כר' יהודה וא"ת בפ"ב דע"א (דף סח.) גבי עכברא דנפל בשיכרא דאסריה רב להוא שינרא מספקא לן אי סבר רב נותן טעם לפגם אסור ואי סבירא ליה דמותר ומשום הכי אסריה דעכברא בשיכרא אשבוחיה משבח והיכי מספקא לן תפשוט מדאמר רב קדרות בפסח ישברו דס"ל דנותן טעם לפגם אסור דקדירה שאינה בת יומא נותן טעם לפגם הוא. יש מי שתירץ דלא מצינן למיפשט מהכא משום דאפילו מאן דאית ליה נותן טעם לפגם מותר ה"מ באיסורים שהן אוסרים בנותן טעם אבל חמץ שאוסר במשהו כיון שאין הולכין בו אחר נתינת טעם אפילו נותן טעם לפגם אסור ולא נהירא לי דהא מאן דשרי נותן טעם לפגם מנבילה שאינה ראויה לגר גמיר לה (ע"ז דף סז:) דאינה קרויה נבילה וכיון דאפילו פגום בעינו אינו אסור היאך יאסור את תערובתו וכי תימא א"כ היכי אמרינן בפרק אלו עוברין (דף

מה:) פת שנתעפשה ונפסלה מלאכול לאדם והכלב יכול לאכלה מטמאה טומא' אוכלין בכביצה ונשרפת עם הטמאה בפסח והא כיון שנפסלה מלאכול לאדם אינה ראויה לגר ואינה קרויה נבילה אלא משמע מהכא דחמץ בפסח אפילו פגום אסור לאו ראיה היא דלענין טומאת אוכלין היינו טעמא משום דטומאה חלה עד [שתפסל] לכלב כדאיתא בבכורות (דף כג:) ונשרפת עם הטמאה בפסח היינו טעמא מפני שהיא ראויה לשחקה ולחמע בה כמה עיסות אחרות כדאיתא התם פרק אלו עוברין (דף מה:) אבל ודאי כי היכי דנותן טעם (לפגם) שרי בשאר איסורין ה"נ שרי בחמץ בפסח וכיון שכן הדרא קושיין לדוכתיה אמאי לא פשטינן התם מיהא דרב דס"ל דנותן טעם לפגם אסור לאו קושיא הוא דאפילו למאן דאמר נותן טעם לפגם מותר הני מילי דיעבד אבל לכתחלה לא ואע"ג דלרב אי אפשר שלא לשבור את הקדרה אפ"ה לא הוה כדיעבד וראיה לדבר מדאמרינן פרק כל הבשר (דף קיא:) ההיא פינכא דאתמלח בה בישרא אתברה ר' אמי ואי כדיעבד למה ליה למתברה לשהייה עד למחר אלא ודאי פינכא וקדרה אע"ג דצריך לשברן לאו כדיעבד דמי ומ"ש רש"י ז"ל דרב סבירא ליה דנותן טעם לפגם אסור אינו מחוור:

דף ח.

ופרכינן בגמ' ונשהינהו לאחר זמנן ונעביד בהו שלא במינן פי' משום דס"ל לרב דחמץ שלא בזמנו במינו במשהו שלא במינו בנותן טעם ואם תאמר ונהי דשלא במינו בנותן טעם מאן לימא לן שלא יהא בפליטתו כדי ליתן טעם והא קי"ל דבכוליה משערינן ואמאי נשרי טפי קדרות בפסח מקדרות שנתבשלו בהן שאר איסורין והא אמרינן (חולין דף צז:) קדרה שבשל בה בשר לא יבשל בה חלב ואם בשלה בנותן טעם תירצו בתוספות דטעם חמץ בקדרות אי אפשר שיבא לידי נתינת טעם שסתם קדרות אין משתמשין בהן חמץ הרבה והרמב"ן ז"ל האריך בתירוץ קושיא זו בלקוטיו ואין צריך [אלא] כמו שכתבתי וא"ת ונהוי נמי איסור משהו היכי נעביד בהו שלא במינן והא אין מבטלין איסור לכתחלה ואע"ג דאמרינן בריש ביצה (דף ד:) דעצים שנשרו מן הדקל ביו"ט שמרבה עליהן עצים מוכנין ומסיקן משום דבדרבנן מבטלין משמע ודאי דה"מ באיסור מוקצה דלית ליה עיקר מן התורה אבל מידי דאית ליה עיקר מן התורה אין לנו שנוכל לבטלו דאי לא תימא הכי מה הועילו חכמים בתקנתם שהחמירו באיסור עד ששים או מאתים או מאה הרי יכול להוסיף עליו היתר לבטלו י"ל דאפשר דבחמץ וכיוצא בו דכי אשתמש בהיתרא אשתמש והשתא ליתיה לאסוריה בעיניה הקילו לבטל לכתחלה:

ושמואל אמר אל ישברו משהו להו עד לאחר זמנן ועביד בהו בין במינן בין שלא במינן. דס"ל כר"ש ולא קניס ר"ש אלא בעיניה אבל ע"י תערובות לא קניס:

מפני הרגל עבירה. שמא יבא לאכלן עם הבשר:

ואם טש כל הפת כולה אסורה עד שיסיק את התנור כדי להעביר את הטיחה שעל פניו דאילו למה שבלע [בתוכו לא צריך היסק דהא קי"ל דנותן טעם בר נותן טעם בבשר בחלב] (חולין קיא:) מותר והכי נמי נותן טעם בר נותן טעם הוא האליה בתנור והתנור בפת ואכתי היתרא הוא אלא משום טיחה שעל פניו בעינן שיסיק את התנור וכי תימא א"כ למה ליה היסק בקנוח סגי ליה איכא למימר שאין התנור מתקנח יפה אלא ע"י היסק אי נמי מפני שדרכו להסיקו ואין דרכו לקנחו נקט היסק [ולא נקט קינוח]:

והאי בוכיא. כלי שעושין מרעפין ואופין ומטגנין בו:

ואי מליא גומרי והסיקו מבפנים שפיר דמי. מיהו אמרינן בגמרא דלקדרה ליכא תקנתא במליא גומרי דחייס עלה דילמא פקעה ולפיכך אי אפשר להשתמש בה בפסח:

והני סכיני דפסחא וכו'. הכי איתא בגמ' א"ל אמימר לרב אשי הני סכיני דפסחא היכי עבדינן להו א"ל לדידי חדתא עבדינן לי א"ל תינח מר דאפשר ליה דלא אפשר ליה מאי א"ל כעין חדתא קאמינא מעייל קתיהו בטינא ופרזלייהו בנורא והדר מעייל להו לקתייהו ברותחין ובכלי ראשון והלכתא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון פירוש משום הכי אמר להו קתייהו בטינא ופרזלייהו בנורא משום דס"ל ששני תשמישין משתמש בסכין אחד ע"י האור כעין שפוד ובשני ברותחין ואותו תשמיש שע"י האור אינו מגיע לקתו של סכין אבל אותו תשמיש שברותחין מגיע בו [ולפיכך אמרו] שמפני אותו תשמיש שע"י האור מעייל להו לפרזלייהו בנורא ומפני אותו תשמיש של רותחין מעייל לקתייהו ברותחין ובכלי ראשון ומיהא שמעינן שכלי של מתכת שמשתמשין במקצתו כל שמכשירין מקצתו דיו כי היכי דאמרינן פרזלייהו בנורא וכך אמרו בזבחים (דף צו:) כלי ואפי' מקצת כלי ולא אמרו כלי ולא מקצת כלי אלא בקדשים בלבד:

ודאמרינן בריש כיצד צולין דכלי של מתכת חם מקצתו חם כולו היינו לענין צלייתו של פסח שלא יהא צלי מחמת דבר אחר אבל לענין הכשר במכשיר אותו מקצת שנשתמש בו סגי ואחרים אמרו כיון דחם מקצתו חם כולו צריך שיכשיר את כולו והכא אהגעלה דלבסוף דעביד להו ולקתייהו סמכינן וגרסי' בוי"ו ולא נהירא דאי הכי פרזלייהו בנורא לא מהני ולא מידי:

ומסקי' והלכתא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון. כתב הראב"ד ז"ל דדוקא סכיני דפסחא הוא דסגי ברותחין משום דמעיקרא היתרא בלע וכי פלטי ליתיה אסוריה בעיניה

וכל היכא דהיתרא בלע אפילו דברים שתשמישן ע"י האור סגי להו בהגעלה דהכי אסיק רב אשי בסוף ע"ז ודקאמר הכא לדידי כעין חדתתא עבדן לקתיהו בטינא ופרזלייהו בנורא מחמיר על עצמו היה לחוש לדברי חביריו שלא היו מחלקין בין היכא דבלע איסורא להיכא דבלע היתירא היינו דקאמר לדידי חדתתא עבדין לי וכו' והלכתא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון ורב אשי גופיה הוא דפסיק הכי ואי נמי תלמודא פסיק הכי לומר שאע"פ שרב אשי היה מחמיר על עצמו קי"ל כפירוקי' דפריק בסוף ע"ז (דף עו.) דכל היכא דהיתירא בלע אפילו תשמישו ע"י האור בהגעלה סגי ליה אבל בשאר איסורין הסכינים צריכין לבון שפעמים שצולין בהן הוו להו כשפוד וראיה לדבר מדתני בתוספתא דבר שתשמישו ע"י האור כגון הסכינין והשפודן והאסכלאות מלבנן באור ובירושל' נמי אמרינן דסכין גדולה צריכה לבון ובפ"ק דחולין (דף ח.) אמרינן נמי גבי סכין של ע"ז כגון שלבנה באור אלמא לבון בעיא:

אבל רש"י ז"ל כתב בפסקי הלכותיו שבכל האסורין כולן אין הסכין צריך אלא הגעלה אף ע"פ דאיסורא בלע ולפי דבריו זו ששנינו בתוספתא שהזכרנו הסכינין וכו' משבשתא היא דהא מייתי לה בגמ' דילן ולא תנו בה הסכינין וכן זו שאמרו פ"ק דחולין גבי סכין של נכרים שלבנה באור לא מעייל נפשיה בדינהו דסכינין אלא דרך קצרה תפש לו לומר שטהר אותו טהרה גמורה וכן זו שאמרו בירושלמי בסכין גדולה צריכה לבון פליגא אגמרא דילן דהא פסקינן הכא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון ולא מפלגינן בין גדולה לקטנה וכי תימא אי מהא לא איריא דהא היתירא בלע הכא ואפי' כלים שצריכין בשאר איסורים לבון בחמץ בפסח דהיתרא בלעי בהגעלה סגי להו וכדאסיק רב אשי בסוף ע"ז. כתב הרמב"ן ז"ל דליתא שכל הכלים הבלועים מחמץ אע"פ שבלעוהו קודם הפסח איסורא בלעי וכל שתשמישן ע"י האור צריכין לבון דלא אמרו היתירא בלע אלא בקדשים שבשעת בליעתם של כלים לא היה שם איסור עליו שעדין לא נקרא נותר לפי' לא חל [שמו] על אותה בליעה מועטת שנשארה לאחר הגעלה ומשום הכי סגי להו בשפוד ואסכלא של קדשים בהגעלה אבל חמץ כיון שהיה שמו עליו קודם שנבלע בכלים הללו בשעת בליעותן איסורא בלעי וכן נראה שהוא דעה הרב אלפסי ז"ל שהביא כאן בהלכותיו דברים שנשתמש בהן ע"י האור כגון השפודין ואסכלאות מלבנן ולא חלק כלל בדין זה לענין חמץ משמע דס"ל שאף לענין חמץ דינן כן וכי בעו מיניה מרב אשי הכא סכיני דפסחא היכי עבדי להו לאו לענין חמץ בפסח בלחוד בעו מיניה אלא לפי שהיו עסוקין בהלכות הפסח שאלו מיניה סכיני דפסחא ומסקנא דברותחין ובכלי ראשון בין לענין חמץ בין לשאר איסורין שבתורה שהסכין אע"פ שנשתמש בו ע"י האור וכמו

שכתבנו למעלה אנן בכל כלי בתר רוב תשמיש אזלי' שהרי צלוחיות וכוסות וקיתוניות ששנינו בהן מדיחן. אי אפשר שלעתים רחוקות לא ישתמש בהן בחמין ואפי' הכי סגי להו בהדחה אף הסכין גם כן אע"פ שלפעמים ישתמשו בו ע"י האור אין רוב תשמישו בכך ומשום הכי סגי להו בהגעלה ברותחין ובכלי ראשון ומיהו כלי ראשון בעי דזימנין דמעייל להו בדודא דבשרא והוה ליה כעין כפא וכן כתב הרב בעל הלכות גדולות ז"ל ואע"פ שבענין זה אינו עקר תשמישו כיון שפעמים משתמש בו ע"י האור ממש ולפי אותו תשמיש צריך לבון ופעמים שהוא משתמש בו בכלי ראשון וכמו שכתבתי ומפני אותו תשמיש צריך הגעלה בכלי ראשון אע"פ שהרבה פעמים הוא משתמש בו בכלי שני הטילו חכמים הכשר בינוני שהוא צריך לתשמיש אמצעי שלו דהיינו ברותחין ובכלי ראשון א"נ משום דאגב דוחקא דסכינא בלע טפי החמירו עליו שלא להתירו בכלי שני והצריכו כלי ראשון:

דף ח:

עץ פרור מגעילו ברותחין ובכלי ראשון. פי' הרמב"ן ז"ל דלאו היינו כף שמנערין בו את הקדרה בעודה על גבי האור אלא הוא עץ שתוקעין בו עצים ובולטין ממנו אילך ואילך וממחין ומפררין בו כל מאכל עב ועל שם כך נקרא עץ פרור ועיקר תשמישו לאחר שמסלקין את הקדרה מן האור ומניחין אותה על גבי הקרקע ואתא לאשמועינן שאע"פ שמשתמשין בו לפעמים בעוד שהקדרה על גבי האור ברותחין בכלי ראשון סגי דהיינו לאחר שהעבירוהו מעל האור דבכי האי גונא מיקרי כלי ראשון והכי מוכח בפרק כירה (דף מב:) דאמרי' התם דמלח אפילו בכלי ראשון לא בשלה דמילחא צריכא בשולא כבשרא דתורא ואי כלי ראשון מיקרי בעוד שהוא על גבי האור היכי אפשר למימר דלא בשלה ביה והא ודאי אפי' בשרא [דתורא נמי בשלה ביה] אלא ודאי כלי ראשון היינו לאחר שהעבירוהו מעל האור כדפרישית:

נקוט האי כללא בידך וכו' ובורמי דגללא. כלים של אבני גלל דכלי אבן דינן ככלי מתכת ולא הוו ככלי חרס וראיה לדבר מפ' בתרא דע"ז (דף עד:) גת של אבן שזפתה נכרי מנגבה והיא טהורה וקתני סיפא דבשל חרס אע"פ שקלף את הזפת אסורה אלמא כלי אבנים לא הוו ככלי חרס ולענין טומאות נמי תנן במסכת כלים (פ"ה מי"א) תנור של אבן ושל מתכת טהור משום כלי חרס וטמא משום כלי מתכות אלמא כלים של אבנים ככלי מתכות דמיין ולא ככלי חרס ומ"ה סגי להו בהגעלה ובשם ר' יצחק אמרו שכלי אבנים אינם צריכין הכשר ומצא בתוספתא סמך לדבריו:

דברים שלא נשתמש בהן כל עיקר מטבילן והן טהורין. כל מטבילן דאמרינן בהך ברייתא דוקא בכלי מתכות דמפרשת מדין ילפינן להו דכלי מתכת אמורין בפרשה אבל שאר כלים כל שלא נשתמש בהן כל עיקר אינן צריכין כלום ואם נשתמש בהן מגעילן כעין תשמישן אבל אין צריכין טבילה ובכלי מתכות נמי דוקא כלי סעודה הוא שצריכין טבילה אבל שאר כלים אין צריכין טבילה כגון זוזא דסרבלא והכי איתא בסוף גמרא דע"ז:

מדיחן ומטבילן והן טהורין פירשו בירושלמי שצריך להטביל מפני שיצאו מטומאתו של נכרי [ונככסו] לקדושתו של ישראל לפיכך נראה שצריך להכשיר את הכלי לפי מה שהוא בהדחה או בהגעלה או בלבון ואח"כ יטבילנו אבל אם הטבילו תחלה הרי הוא [עדיין] בשעת טבילתו בטומאה כטובל ושרץ בידו והכי דייקא לישנא דברייתא דקתני מדחן ומטבילן מגעילן ומטבילן מלבנן ומטבילן ומיהו כתב הרמב"ן ז"ל דלכתחלה הוא שצריך לעשות כן דקרא ה"נ משמע תעבירו באש דהיינו לבון ובתר כן וטהר דהיינו טבילה אבל בדיעבד אי אפיך לית לן בה דעכובא לא כתיב ומכ"מ צריך שיזהר מדבר החוצץ בו שהרי הקיש הכתוב טבילה זו לטבילת נדה כדאיתא בסוף ע"א עוד דקדק הראב"ד ז"ל מדקתני מדיחן ומטבילן שצריך לשפשפו היטב במים בידו בשעת הדחה ולא שיעבור המים עליו בנחת דא"כ למה הוצרכו להדחה ולטבילה תסגי ליה בטבילה לחודה וגם נראה לשטפו במים אחר השפשוף והיינו דתנן בזבחים בפרק דם חטאת (דף צו:) מריקה כמריקת הכוס שטיפה כשטיפת הכוס ובכוס אסור קאמר דומיא דכלי אסור דאיירי בגווה ואלו דברי הר"ז ז"ל ואיני רואה בהם הכרע אלא שראוי לחוש לדבריהם ז"ל וכ"ש להחמיר:

דברים שנשתמש בהן ע"י האור כגון השפודין והאסכלאות מלבנן ומטבילן והן טהורין. כיון שהביאה הרי"ף ז"ל בהלכות חמץ ומצה נראה שדעתו שדברים שנשתמש בהן חמץ ע"י האור צריכין לבון ואע"ג דאסיקנא בסוף ע"א (דף עו.) דכל היכא דהיתרא בלע בהגעלה סגי ליה כבר כתבתי למעלה דאיכא למימר דחמץ כיון ששמו עליו איסורא בלע מקרי:

קסבר כבולעו כך פולטו מה בולעו בניצוצות. כלומר דאי לאו הכי לא הוה סגי ליה בגדנפא דטינא כיון שאין המים עומדין בה בקבע כל כך ומיהו בלא גדנפא לא סגי דלא דמי ניצוצות דחדא שעתא לניצוצות דכולא שתא:

עביד לה גדנפא דטינא ומרתח לה. ויש שנוהגין ללבן רעפים ואבנים באש ובעוד שהכלי מלא ורותח משליכין אותן לתוכו:

ומיהא שמעינן [שאסור] להגעיל בכלי אסור דהא הך דודא כלי אסור הוות ואפ"ה הגעילו אותה בעצמה [תחלה] וא"ת היכי סמכינן אהגעלה דילמא בתר דפליט הדר בלע תירץ הר"ז ז"ל שאין מגעילין לעולם אלא באחד משני ענינים או שהוא מגעיל בכלי כשר ושיהא במים ששים כנגד כל הכלי שהוא מגעיל דהא קיימא לן דבדידיה משערינן דבמאי דנפק מיניה (חולין צז.) מנא ידעינן וכיון שיהא במים ששים כנגד כל הכלי הוי כל פליטת הכלי בטל ובענין זו הוכשרו כל כלי מדין שהיו בני יומן וכן אפשר נמי להגעיל כלי שאינו בן יומו ואפי' בכלי אסור והוא שלא יהא בן יומא ואין משגיחין בשעור המים כלל שהרי כל מה שפולט בין הוא בין הכלי שמגעילים אותו לפגם הוא ואע"פ שחוזר ובולע אין בכך כלום ואם תאמר אם כן מה הועלנו בתקנה זו והלא אף קודם הגעלה מה שבתוך הכלי פגום הוא ואפילו הכי צריך הגעלה לא היא דהתם תחלת בליעתו מן המשובח הוא ורואין אנו כאילו הוא בשבחו עד שיפלוט שחשו חכמים שאם אתה מתיר לו להשתמש בו לאחר יומו שיבא להשתמש בו אף ביומו אבל כל מה שבולע מן הפגום מותר:

ומיהו אומר רבינו יצחק ז"ל דכלים שמגעילין מחמץ אם מגעילין אותן קודם זמן איסור של חמץ מותר להגעיל אותן אפילו בני יומן משום דהוי נותן טעם בר נותן טעם של היתר קודם שבא האיסור כדגים שעלו בקערה שמותר לאכלן בכותח ואפשר לחלק קצת משום דהתם אין שם האיסור חל עליו דהיינו בשר בחלב אבל הכא מעיקרא חמץ והשתא חמץ:

וכך הוא סדר הגעלה בתחלה מעביר החלודה מן הכלים כדתניא בספרי אך את הזהב מכאן שצריך להעביר את החלודה ואח"כ מגעיל ומשהה הכלי בתוך המים עד כדי שיראה באומד יפה שפלט מה שבלע ואח"כ שוטפו בצונן כדאמר בזבחים מריקה כמריקת הכוס ושטיפה כשטיפת הכוס כלומר כוס אסור וכמו שכתבנו למעלה וכן נהגו:

ולבון אמרינן בפרק בתרא דע"א (דף עו.) ועד כמה מלבנן אמר רבי מני עד שתסיר קליפתן וגרסינן בירושלמי בשילהי ע"א הלבון צריך שיהיו ניצוצות מנתזין ממנו:

הני מאני דקוניא. כלים של חרס הן ושועין אותם באבר:

ירוקים. עשויים מקרקע שחופרים ממנה צריף שקורין אלו"ם ובולע לעולם:

קרטופני. בקעים:

כי תבעי לך דשיעי מאי. כלומר מבעיא לי אי ככלי מתכות דמו וסגי להו בהגעלה או ככלי חרס דמו שאינו יוצא מידי דפיו לעולם ולענין יין נסך נמי נהי דאפילו לכלי חרס יש לו הכשר אפילו הכא איכא פלוגתא בין שאר כלים לכלי חרס ששאר כלים כל שאין מכניסן לקיום אפילו תחלת תשמישן ביד נכרי בהדחה בעלמא סגי להו אבל כלי חרס כל שתשמישו ביד נכרי אפילו אין מכניסו לקיום בעי מילוי ועירוי כמ"ש שם בפרק

אין מעמידין בס"ד ומ"ה דרש מרימר דלענין יין נסך קוניא בין אוכמי בין ירוקי שרי כלומר שרינן ככלי מתכת אבל הרמב"ם ז"ל כתב בפרק י"א מהלכות מאכלות אסורות דאוכמתא וחיורתא דמסקי' בפ' אין מעמידין (דף לג:) דשרו אפילו במכניסן לקיום נמי שרו לפי שכלים הללו אין בולעים כלל וכיון שלמדנו הרב ז"ל שיש כלים שאפילו מכניסן לקיום מותרין בהדחה מפני מיעוט בליעתן נראה לי להתיר כלי זכוכית אפילו במכניסן לקיום דשיע וקשים ובליעתם מעוטה מכל הכלים ומצאתי כתוב דהכי איתא באבות דר' נתן כלי זכוכית אין בולעין ואין פולטין:

דף ט.

חזינא להו דמדייתי. כלומר פולטין המשקה מדופן החיצון וא"ת כי קאמר דמדייתי לאחר הגעלה קאמר דאי לפני הגעלה כלי מתכת נמי מדייתי וכיון דלאחר הגעלה קאמר למה ליה למימר והתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דפיו לעולם תיפוק ליה דהא חזינן דהגעלה לא מהניא להו יש לומר לעולם לפני הגעלה קאמר ומדייתי היינו מבחוץ כדפרישית ומ"ה מוכח דכיון דבליעתה עוברת לחוץ אלמא בלעי טפי וככלי חרס דמו:

התורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא. מדכתיב (ויקרא ו':כ"א) אשר תבושל בו ישבר אלמא לית ליה תקנתא וא"ת דבפרק דם חטאת בזבחים (דף צו.) פרכינן קדרות בפסח אמאי ישברו ליהדרינהו לכבשונות ומשני אין עושין כבשונות בירושלים אלמא אית להו תקנתא בהחזרת כבשונות והיכי אמרינן שאינו יוצא מידי דפיו לעולם. ותירץ ר"ת ז"ל דכי האי גונא לא מיקרי יוצא מידי דפיו דלאחר היסק הרי הוא ככלי חדש ומיהו במקדש אית להו תקנתא בהכי אבל לדידן לא דחייס עלייהו דילמא פקעי וכמו שכתבתי למעלה:

כל הכלים שנשתמש בהן חמץ בצונן מותר להשתמש בהם מצה חוץ מבית שאור הואיל וחמוצו קשה. כך הוא הגירסא ברוב הספרים ומשמע לכאורה דהכי פירושה שאם נשתמש בהן חמץ בצונן מותר להשתמש בהן מצה אפי' בחמין דהא לא בלע מידי והא מילתא פשיטא היא שהצונן אינו בולע אלא דנקטא הכי לאשמועינן דבית שאור אע"פ שהוא צונן הואיל וחמוצו קשה הוא דיניה כאילו נשתמש בו בחמין שאסור להשתמש בו מצה בחמין אבל מצה בצונן משמע ודאי דשרי דאע"פ שמחמת שחמוצו קשה הוא בולע מ"מ לא יהא פולט בצונן כדאמרינן פרק כל הבשר (דף קיא:) סכין ששחט בה אסור לחתוך בה רותח צונן אמרי לה בעיא הדחה ואמרי לה לא בעיא הדחה :

אבל הרב אלפסי ז"ל כתב שכל הכלים של חרס שנשתמש בהן חמץ בצונן מותר להשתמש בו מצה בצונן חוץ מבית שאור וכו' ותרי תמיהי איכא במילתיה נשתמש בו חמץ בצונן למה לא ישתמשו בו מצה בחמין ובית שאור נמי אע"פ שמפני שחמוצו קשה כחמין דמי למה לא ישתמשו בו מצה בצונן דהא אע"ג דבלע לא פליט:

ואיכא למימר דחמץ כיין נסך דמי דתרוייהו אית להו חורפא הילכך אע"פ שבשאר איסורין לא מצינו לצונן בצונן אלא הדחה בעלמא ואפילו נשתמשו בממשו של איסור כדאמרינן בפ' כיצד צולין (דף עו.) צונן לתוך צונן מדיח הני שאני דמשום דחריפי ותקיפי אפילו בצונן בלעי כלים מינייהו הילכך כי היכי דכלי שנשתמש בו יין נסך בצונן אי מכניסו לקיום אי נמי אין מכניסו לקיום אלא שהוא כלי חרס ותחלת תשמישו ביין נסך אסור להשתמש בו בלח הכשר הכי נמי בכלי שנשתמש בו חמץ בצונן וזהו שכתב הרב אלפסי ז"ל מותר להשתמש בו מצה בצונן אבל בחמין לא ואף לענין הכשר כלים מצא הרמב"ן ז"ל [בירושלמי] שמשוה אותו ליין נסך דאמרינן התם בפרק קמא הורה ר' אמי באלין גרביא דכותחא ממלא אותן מים שלשה ימים מעת לעת כלומר להכשירן להשתמש בהן בפסח ומאי דאמרינן חוץ מבית שאור שחמוצו קשה דמשמע דאפילו בצונן אסור להשתמש בהן מצה היינו דוקא נמי בכלי חרס שכל כלי חרס שנשתמש בו חמץ בחמין כיון שאין לו תקנה אלא שבירה אסור להשתמש בו אפי' בצונן דחיישינן שאם ישהה אותן להשתמש בו צונן שיבא להשתמש בו חמין ועוד שכיון שהוא בולע הרבה ואינו יוצא מידי דפיו הרי הוא כגוף האיסור הילכך כל היתר שנגע בו צריך הדחה כאילו נגע [באיסור] עצמו וראיה לדבר מדאמרינן דאגני דמחוזא כבית שאור שחמוצו קשה דמי ומשמע ודאי דלמילש בהו מצה קאמר דהא למילש בהו עבידי וכי ליישי מצה בצונן ליישי שמע מינה דכלי [חרס] שנשתמש בו איסור בחמין אסור להשתמש בו היתר אפילו בצונן והכי מוכחא נמי מהיא פינכא (חולין קיא:) דרב אמי דתברה ולא אשתמש בה צונן והיינו נמי דאמרי' דקדרות בפסח ישברו ולא שרינן להשתמש בהן צונן:

חוץ מבית שאור. כלי שהאשה שורה בו את השאור שנותנת [בעיסה] ומשהה אותו בו:

אגני. עריבות ושל חרס הן:

מתני' נכרי שהלוה את ישראל על חמצו אוקימנא לה בגמרא כגון שהרהינו אצלו ואמר לי' קני מעכשיו וכי האי גונא אע"פ דההוא זימנא דקבע ליה הוי לאחר הפסח כיון דאמר ליה מעכשיו מההוא זימנא קאי ליה ברשותיה דנכרי ושרי וא"ת כיון דבידו לפדותו אמאי לא חשוב כחמץ של ישראל כדאמרינן גבי חלה דמגו דאי בעי מיתשל עלה כדידיה דמיא לעבור עליה בבל יראה וכדאיתא פ' אלו עוברין (ד' מו:) י"ל דלא דמי דאילו חלה

לא מיחסר אלא דבורא בעלמא אבל הכא דמחסרא ממונא לא אמרי' ביה הואיל וכיון דאמר ליה קני מעכשיו הרי הוא כמכור אצלו משעה ראשונה דאי לא תימא הכי אלא דוקא כשהגיע זמנו קודם הפסח למה לן בגמרא לאוקומא בדאמר ליה מעכשיו קני וכי תימא משום דאי לא אמר ליה מעכשיו אפילו הגיע זמנו קודם הפסח לא הוי כדידיה דאסמכתא היא ולא קניא ליתא דבכי האי גונא ליכא במשכון דין אסמכתא שהמלוה את חבירו על המשכון ואמר לו אם לא פרעתיך עד יום פלוני משכוני מחול לך הגיעו המשכון אע"ג דלא אמר ליה קני מעכשיו והכי איתא בתוספתא וכתבתי בפי הזהב בס"ד וטעמא דמילתא משום דבעל חוב קונה משכון לא שנא משכנו בשעת הלואתו ולא שנא שלא בשעת הלואתו הילכך אי בשהגיע זמנו קודם הפסח עסקינן לא הוה צריכין בגמרא לאוקומא בדאמר ליה קני מעכשיו אלא ודאי לאשמועינן שאף על פי שקבע לו זמן לאחר הפסח מכיון דאמר ליה מעכשיו כדידיה דמיא וזה שלא כדברי רבינו אפרים ז"ל שכתב דדוקא בשקבע לו זמן קודם הפסח [אבל לאחר הפסח אסור משום דנכרי לא קני ליה קנין גמור עד לאחר הפסח] והביא ראיה מן התוספתא דתניא נכרי שלוה את ישראל על חמצו ואמר לו אם לא באתי קודם הפסח הרי הוא מטר לך וכו' ולאו ראיה הוא דהא דתני בתוספתא בדלא אמר ליה מעכשיו עסקינן ומשום הכא דוקא בשאמר ליה אם לא באתי קודם הפסח אבל בדאמר ליה מעכשיו אפי' בשקבע לו זמן אחר הפסח מותר:

דף ט:

ואם לא אמר ליה מעכשיו לא קני ליה נכרי וקאי ליה ברשותא דישראל ואסור:
מיהא שמעינן דחמצו של ישראל המופקד אצל נכרי מדרבנן צריך ביעור דאי לא תימא הכי אמאי אסור והא לא עבר עליה בבל יראה ובל ימצא וכבר כתבתי זה למעלה (דף ז. ד"ה גמ' ודף ב: ד"ה ומיהו כו' ע"ש):
אמר רב חסדא וצריך שיבטל בלבו. איכא מאן דפירש דלבו לאו דוקא אלא לומר שאין צריך להשמיע לאזניו אבל צריך שיוציא בשפתיו דדברים שבלב אינן דברים וכי מצריכין בטול ה"מ מדרבנן אבל מדאורייתא כיון שנפלה עליו מפולת אינו עובר עליו והכי תניא במכילתא בהדיא יצא חמצו של נכרי שהוא ברשותו של ישראל וחמץ שנפלה עליו מפולת אע"פ שהוא ברשותו של ישראל אבל אינו יכול לבערו:
מתני' אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. חובת מצה בלילה הראשון שהוא מחויב לאכול מצה כדכתיב בערב תאכלו מצות:
כוסמין. אשפי"לטא:

שבולת שועל. אוי"נא. ירושלמי ר' שמואל בר נחמן שמע לה מן הדין קרא (ישעיהו כ"ח:כ"ה) ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו חטה אלו חטים שורה זו שבולת שועל ולמה נקראת שמה שורה שהיא עשויה כשורה שעורה זו שעורין נסמן זה שיפון כוסמת זה כוסמין גבולתו ע"כ גבולו של לחם ולמדין מן הקבלה כלומר בתמיה א"ר סימון מן מה דכתיב (שם) ויסרו למשפט אלהיו יורנו כמו שהוא דבר תורה ובגמ' דידן מפיק מקרא דבמין אחר אינו יוצא מידי מצה:

ויוצאין בדמאי. תבואה שנלקחה מעם הארץ והיא נקראת דמאי ספק עישרה ספק לא עישרה וחייבו חכמים להפריש מעשר מן הספק ואם אכל ממנה מצה ולא הפריש ממנה מעשר יצא וטעמא מפרש בגמ' מגו דאי בעי מפקר ליה לנכסיה והוי עני וחזי ליה השתא נמי חזי ליה דתנן מאכילין את העניים דמאי ואת אכסניא דמאי:

ובמעשר ראשון שניטלה תרומתו. תרומת מעשר לכהן ומכאן ואילך מותר לזרים:

ובמעשר שני והקדש שנפדו והכהנים בחלה ובתרומה. בגמרא פריך בכל הני פשיטא ומשני להו:

אבל לא בטבל ולא במעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו ולא במעשר שני והקדש שלא נפדו. טעמא דכל הני משום דהוי ליה מצוה הבאה בעבירה וגרסינן בירושלמי תני מצה גזולה אסור לברך עליה אמר ר' אושעיא על שם (תהלים י) ובוצע ברך נאץ ה' הדא דאמרה בתחלה אבל בסוף דמים הוא חייב לו ר' יוסי אמר אין עבירה מצוה אמר ר' אילא אלה המצות אם עשייתן כמצותן הרי הן מצוה ואם לאו אינן מצוה:

חלות תודה ורקיקי נזיר. שהן של מצה:

עשאן לעצמו. שהיה מחויב תודה אין יוצא בהן ואפילו לא נשחט עליהן הזבח ומפרש טעמא בגמרא ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה יצאת זו שאינה משתמרת לשום מצה אלא לשם זבח:

למכור בשוק יוצא בהן. דכל בשוק אימלוכי מימלך אי מזבנינא מזבנינא ואי לא איפוק ביה אנא הילכך מצה המשתמרת לשום מצה היא ופרכינן בגמרא ותפוק ליה דהויא לה מצה עשירה שהרי היו נלושות בשמן ומשני רביעית היא המתחלקת לכמה חלות דבשמן מעט כזה לא מיקרי מצה עשירה:

גמ' כוסמין מין חטים. ליכא למימר דלענין מצה וחמץ מיתניא ולומר שהללו מצטרפין אבל לא חטים ושעורים דהא תניא בכריתות ובמנחות (דף עה:) לקט מכולן כזית ואכלו אם חמץ הוא ענוש כרת ואם מצה הוא יוצא ידי חובתו בפסח ועל כרחין מכולן אכולהו חמשת המינין קאמר וליכא למימר אמנחות קאמר דהא כל המנחות באות מצה ושמע

מינה דכולהו חמשת המינין מצטרפין למצה הילכך ודאי לא לענין מצה קאמר ופירש"י ז"ל דלענין תרומה קאמר דכל שהן ממין אחד תורמין מזה על זה ולא נהירא דהא תנן במסכת תרומה דכל שהוא כלאים זה עם זה אין תורמין מזה על זה ובריש מסכת כלאים מוכח דחטין וכוסמין כלאים זה בזה דתנן התם החטין והזונין אינם כלאים זה בזה השעורים ושבולת שועל והכוסמין והשיפון אינן כלאים זה בזה אלא ודאי לענין חלה מיירי הכא דאע"ג דלענין תרומה אין הכוסמין ממין חטין לענין חלה כיון שעיסותיהן דומות כדאמרינן בירושלמי מצטרפות כל שהעיסות נושכות זו את זו כי היכי דמהניא בלילה לצרף אפי' חטין עם השעורין אע"פ שאין עיסותיהן דומות כמו שאכתוב בסמוך בס"ד ודאמרינן הכא כוסמין מין חטים לאו למימרא דלא הוי מין שעורים אלא אף מין חטין קאמר מדתנן במסכת חלה החטים אין מצטרפין עם הכל חוץ מן הכוסמין והשעורים מצטרפין עם הכל חוץ מן החטים אלמא כוסמין מצטרפין עם השעורים אלא ודאי ה"ק כוסמין אף מין חיטין אבל שבולת שועל ושיפון מין שעורים ולא מין חטים ומיהו ה"מ בנשוך בעלמא כלומר שכל אחת ואחת נעשית עיסה בפני עצמה ואחר כך נשוכו ונתחברו אבל בבלול כלומר שכל הקמחים נלושו יחד ועשו מהן עיסה מצטרפין דתנן התם בריש מסכת חלה ה' דברים חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה ורמיא לה בירושלמי אהא דתנן חטים אין מצטרפין עם הכל אלא עם הכוסמין ומשני כאן בנשוך כאן בבלול וכדפרישית:

דף י.

דברים הבאים לידי חמוץ אדם יוצא בהן ידי חובת מצה. אם עשאן מצה אורז ודוחן אין נעשין חמץ ואם מחמיצין אותם מסריחין:

עיסה שנילושה ביין ושמן ודבש אין חייבין על חמוצה כרת. פירש רש"י ז"ל בשלא נתן לתוכה מים וכרת הוא דאין חייבין עליה משום דמי פירות אינם מחמיצין אבל נוקשה מיהא הוי כדתניא לקמן אין לשין את העיסה ביין ושמן ודבש ואם לש תשרף דאלמא מי פירות מחמיצין ואפי' רבנן דפליגי ואמרי תאכל ה"מ היכא שיכולין לשמרה מלהחמיץ כשאר עיסה אבל בעלמא מודו דמחמיצין. וא"ת דלקמן משמע דאין מחמיצין כדאמרי' דותיקא שרי במישחא ומלחא משום דהוו להו מי פירות ואמרי' נמי בחצבא דאבישונא (דף מ.) דאפי' זקפא שרי דמי פירות נינהו ומי פירות אינן מחמיצין ומהאי טעמא שרי לחרוכי תרתי שבלי בהדי הדדי ולא חיישי' דילמא נפיק מהך גיסא ובלע אידך אלמא מי פירות אין מחמיצין כלל ואפילו לכתחלה נמי שרינן לפיכך פי' ר"ת ז"ל דאין מחמיצין

כלל בפני עצמן והיינו הנהו דשרינן לקמן אבל ע"י מים אין חייבין על חמוצן כרת אבל נוקשה מיהא הוי וממהר חמוצה והיינו דתניא לקמן ואם לש תשרף מיד וכן פירשה הרב אלפסי ז"ל בהלכות ע"י מים וה"נ מוכח במנחות בפרק כל המנחות (דף נז.) דבלא מים אפי' נוקשה לא הוי דאמרינן התם אשר תקריבו לרבות מנחת נסכים לחמוץ דברי ר' יוסי הגלילי ופרכי' מנחת נסכים מי פירות הן ומי פירות אין מחמיצין אמר ריש לקיש אומר היה רי יוסי מנחת נסכים מגבלה במים והיא כשרה ואם איתא (דר' מאיר) מיירי בלא מים ואפי' הכי כרת הוא דליכא אבל מלקות איכא דחמץ נוקשה הוי אמאי אצטריך למימר התם דמנחת נסכים מגבלה במים אפילו בלא גבול מים נמי נוקשה הוי ופסול למנחות כדמוכח התם אלא ודאי בלא מים אפי' נוקשה נמי לא הוי:

נסתפק רש"י ז"ל בעיסה שלשו אותה בביצים אי הויא דינה כאילו נלושה במי פירות לפי שאנו רואין שהעיסה שנילושה בביצים היא יותר עבה משנילושה במים אבל רבינו תם ז"ל היה יודע היתר בדבר והיה מנהגו ערב הפסח לאכול אחר ד' שעות עיסה שלשו אותה בביצים דאע"ג דאמרי' בירושלמי האוכל מצה בערב הפסח כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו ה"מ מצה הראויה לצאת בה ידי חיבתו אבל זו מצה עשירה היא:

תניא אין לשין את העיסה ביין ושמן ודבש. מפני שקרובה להחמיץ ואין אדם יכול לשמרה לפיכך אם לש תשרף מיד ובמועד קאמר ולא ביו"ט דהבערה שלא לצורך היא וחכמים אומרים תאפה מיד דקסברי אפשר לשמרה:

שבתי היתה. שביתתי היתה רגל פסח אחד:

מקטפין בו. טחין פניה לאחר עריכתה:

אתאן לת"ק. שאין הכל מודים דמקטפין בו דהא רבנן בתראי פליגי ואסרי:

ושוין שאין לשין את העיסה בפושרין. שהפושרין ממהרין להחמיץ ואע"ג דגבי מנחות כתיב מצות ותנן כל המנחות נילושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו (מבואר כאן בגמרא) לא גמרינן מינייהו דמנחות לישתן בעזרה במקום זריזים:

הא מתני' אוקימנא בגמ' ביו"ט שני וכו'. קטוף שמן ע"י מים הוא שלשין במים תחלה:

ומקטפין בשמן. דכיון דקתני סתמא מקטפין משמע דנלושין כי אורחא דהיינו במים ואשכחן מקצת רבוותא וכו' ואנן כתבי' מאי דסבירא לן. השיב עליו הר"ז הלוי ז"ל ואמר דמדר' יהושע בן לוי לא איריא למיפסק כר' עקיבא דהא בלישנא בתרא מסקיק בגמרא לעולם בחלבה ואפשר דדין הוא דחלב מותר בין ע"י מים בין שלא ע"י מים אבל בשמן יין ודבש אסור שאין טבע כל המשקין שוה דחלב אינו מחמיץ ולפיכך לא הוזכר בו שום איסור אבל יין שמן ודבש מחמיצין והא ודאי לא נהירא שכשאמרו אין לשין את העיסה

ביין ושמן ודבש דהוא הדין לשאר משקין אלא שדברו בהווה כענין שאמרו לענין מצה עשירה פרט לעיסה שנילושה ביין שמן ודבש ובודאי דהוא הדין לחלב דהא אמר להו ר' יהושע לבריה יומא קמא לא תלושו לי בחלבא ובירושלמי נמי תני סתמא אין לשין את העיסה במשקין אבל מקטפין א"ר עקיבא מעשה שהייתי עם ר' אליעזר ור' יהושע ולשתי להם עיסה במשקין ותניא בתוספתא אין לשין את העיסה בשאר משקין ואם לש יאפה מיד וכו' הא למדנו שכל המשקין בכלל חוץ מן המים אבל הוא ז"ל השיב עליו עוד דדילמא כי קאמר ריב"ל מכאן ואילך לושו לי היינו בלי מים דכי האי גוונא אפילו נוקשה לא הוי כדכתבינן לעיל והרמב"ן ז"ל דחה זה בספר המלחמות מדמייתו בגמרא הא דריב"ל לסיועי לר' עקיבא ואין דבריו ברורין אצלי כמו שכתבתי בחדושי ואי אפשר לכתוב בכאן יותר שזה תלוי בדקדוק סוגיית הגמ' וראוי לחוש לדברי הר"ז הלוי ז"ל:

דף י:

ת"ר לחם עוני פרט לחלוט ואשישה. חלוט שמרתיחין אותו ואשישה גלוסקא גדולה ובדרך חשיבות הוא:

פת הדראה. פי' הרי"ף ז"ל פת סובין ונקראה פת הדראה שניטלה כל הדראתו [וכן פי' רש"י] ולא נהירא דהא אמרי' לקמן (דף לז.) דיוצאין בפת נקיה והדראה ובודאי שאין יוצאין ידי מצה אלא בלחם שחייב בחלה [ופת סובין אינו חייב בחלה] כדתנן במסכת חלה (פ"נ מ"ו) חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה הן וסובן ומורסן ותנן נטל סובן ומורסן מתוכה וחזר לתוכה פטורין מן החלה לפיכך פי' הרמב"ן ז"ל שהדראה מלשון הכנה והדירה שבתבואה שאמרו במסכת פרה (פ"ש מ"ה) והיא התולעת הנעשית בתבואה והתבואה הנאכלת ממנה נקראת דראה [אף כאן נקראת פת הדראה על שדרואנה והיא הסובין והפסולות נשאר בתוכה]:

תניא בש"א אין אופין פת מרובה ביו"ט וב"ה מתירין. האי פת מרובה לא יותר מכדי צרכו קאמר דאי הכי מ"ט דב"ה דשרו וכי תימא טעמייהו דב"ה כר"ש בן אלעזר דשרי התם בפרק שני דביצה (דף יז.) אפי' יותר מכדי צרכו מפני שהפת נאפית יפה בזמן שהתנור מלא א"ה ה"ל לפרושי דדוקא בתנור מלא אלא ודאי אף במה שצריך לו נחלקו ב"ש וב"ה בפת מרובה דב"ש אוסרין לאפות פת מרובה בבת אחת מפני שטרחתו מרובה ולפיכך הביאו סוגיא זו בפ' י"ט שחל על אותה משנה ששנינו שם (דף כב:) אין אופין פתין גריצין אלא רקיקין לפי שהוא כיוצא בה שכשם שאסרו כאן ב"ש אפי' במה שצריך לו משום טרחא יתירא כך בזה אסרו או כמו שאמרו שם בירושלמי מתוך שאתה מיגעו

אף הוא אינו אופה אלא כדי צרכו אף כאן מתוך שאין אתה מתיר לו הרבה בבת אחת אף הוא אינו אופה אלא כדי צרכו וב"ה מתירין דלא חיישינן להכי:

אבל בימות הפסח אסור למילש יותר מחמשת רבעים קמח. למיפא לאו דוקא שאם נלוש ע"י נשים הרבה שלשה כל אחת חמשת רבעים קמח מותר לאפות כל צרכו דבהא ודאי ליכא פלוגתא בין פסח לשאר ימים טובים אלא איסורא בלישה משום חמוץ וכי נקיט למיפא לישנא בעלמא נקט:

המצוירין. מצות מצויירות ואע"פ שאמר לכתחלה אסור בדיעבד שפיר דמי:

שוהה עליהן. לציירן ואין נותנין מהר לתנור ומחמיצין:

אפשר יעשנה בדפוס ויקבענו כיון. יעשנה הצורה בדפוס ויקבענה מהר:

יאמרו כל הסריקין וכו'. שאין לכולן דפוס:

לא של נחתומין אמרו אלא של כל אדם. כלומר מתחלה לא גזרו בשביל נחתומין אלא בשביל כל אדם דעלמא אבל נחתומין כיון דבקיאי בהו שרי מדינא אלא שגזרו על הכל וגזרו על נחתומין אטו שאר כל אדם:

דף יא.

תנן התם הדובשנין מטוגנין בדבש והאסקריטין. כצפיחת בדבש מתרגמינן כאסקריטון ולשין עיסתה רכה מאד:

המשרת. תרגום של מחבת:

פטורים מן החלה דכתיב בה באכלכם מלחם הארץ והני לאו לחם נינהו:

והמדומע. חולין שנפלו בתוך תרומה או תרומה בתוכן ופטור משום דכתיב חלה תרימו תרומה ולא שכבר היא תרומה:

מאי חלת המשרת אמר ריב"ל זה חלוט של בעלי בתים שהיו חולטים אותו ברותחים ולא מיקרי לחם וא"ת דהכא משמע דחלוט לאו לחם הוא כלל ואילו לעיל אמרינן לחם עוני פרט לחלוט ואשישה כלומר לחם הוא אלא שנתמעט משום מצה עשירה ותו נמי קשיא דאילו בפ' החולץ (דף מ.) אמרי' והאי חלוט דאמרת מצה היא למאי הלכתא ואמר רבינא לומר שאדם יוצא בה ידי חובתו בפסח והביאה הרב אלפסי ז"ל בסמוך וקשיא הנך תלתא אהדדי ותירץ רבינו אפרים ז"ל דכי אמרי' הכא דלאו לחם הוא היינו בשלא חזר ואפאן אלא שחלטו ברותחין אבל חזר ואפאן לחם קרינן ביה אלא שאם חלטו בשאר משקין יין ושמן ודבש מיפסיל משום מצה עשירה והיינו ההיא דלעיל וההיא דפרק החולץ מיירי שחלטו במים והר"ז הלוי ז"ל תירץ דהני תרתי דהכא מיירי בשחלטו במים רותחין ולא חזר ואפאן ולעיל דאמרי' לחם עוני פרט לחלוט ואשישה חלוט מלחם

אימעיט ליה וה"ק לחם פרט לחלוט עוני פרט לאשישה וההיא דהחולץ כשחזר ואפאן והרמב"ן ז"ל הקשה עליו מדקתני א"כ מה ת"ל לחם עוני פרט לחלוט ואשישה ש"מ דמעוני ממעטי ליה דאי לא הוה ליה למימר עוני פרט לאשישה ולמה ליה למיתני חלוט אלא ודאי חלוט מעוני אימעיט וכי תימא א"כ למה לי לאדכורי לחם לאו קושיא היא דקרא כדכתיב קאמר כדתניא א"כ מה ת"ל [לחם] עוני פרט לעיסה שנילושה ביין ושמן ודבש ובספרי נמי תניא א"כ מה ת"ל (לחם) עוני פרט לחלוט ואשישה אלמא דבהדר אפייה עסקינן ולא ממעיט אלא מעוני והוא ז"ל תירץ דההוא דפרק החולץ ל"ק דתרי גווני חלוט איכא שיש שחולטין הקמח ברותחין כדי ללבנו ואח"כ לשין אותו ועושין ממנו פת והנהו הוא דאמעט משום מצה עשירה אבל ההיא דפרק החולץ מיירי שהרתיח הפת כדי שיאפה בתנור באפייה מועטת ואח"כ אפה אותו והעניים עושין אותו כן והיינו דגרסינן קצת נוסחי עליה דההוא דיבמות לומר שיוצאין בה ידי חובתו בפסח מ"ט לחם עוני כתיב ביה:

אמר ר' שמעון בן לקיש הללו מעשה אילפס הן. דובשנין ואסקריטין וסופגנין מעשה אילפס הן ומש"ה פטירי דס"ל אין לחם אלא האפוי בתנור:

ר' יוחנן אמר מעשה אילפס חייבין והללו מ"ה פטורין שאפאן בחמה ולא באור:

ופירש ר"ת דהני דפטירי מן החלה לרשב"ל כדאית ליה ולר"י כדאית ליה דוקא כשבלילתן רכה אבל אם גלגל את העיסה ואע"פ שעשאה אחר מכאן אחד מהמינין הללו מן העיסה חייבין בחלה שכבר נתחייב בעיסה זו משעת גלגול כדתנן במסכת חלה (ריש פג) דאין אוכלין עראי משתגלגל בחטין ותטמטם בשעורים מן העיסה וראיה עוד לדבר מדתנן התם (פ"א מה) עיסה שתחלתה סופגנין וסופה סופגנין פטורה מן החלה תחלתה עיסה וסופה סופגנין או תחלתה סופגנין וסופה עיסה חייבת בחלה אלמא דכל שתחלתה עיסה כלומר שבלילתה קשה אף על פי שעשאה סופגנין לאחר מכן חייבת בחלה:

אבל הרמב"ן ז"ל חולק עליו בהלכות בכורים ואמר דכי תנן התם תחלתה עיסה וסופה סופגנין חייבת בחלה היינו שעשאה מתחלה על דעת לחם דבכי האי גונא היא דמחייבא בגלגול אע"פ שנמלך לעשותה סופגנין לא פקע חיובא מינה אבל כל שעשאה מתחלה על דעת סופגנין אע"פ שבלילתה קשה ואיכא גלגול לא מיחייב והיינו רישא דתנן עיסה שתחלתה סופגנין וסופה סופגנין והיינו דקרי לה עיסה ואבלילתה רכה לא מקרי עיסה והיינו נמי דתנן (שם פ"א מ"ח) עיסת הכלבים בזמן שהרועים וכו' אלמא כל שעשאה מתחלה על דעת שלא יאכלו הרועים ממנה אע"פ שלא עשה בה שום שנוי אין גלגולה מחייבתה לפי שגלגול זה ע"מ לפטור הוא והכי איתא בירושלמי דגרסינן עלה דההיא

איזו היא עיסת כלבים ריש לקיש אמר כל שעירב בה מורסן מתני' אמרה כן בזמן שהרועים אוכלין ממנה [פעמים שאין הרועים אוכלין ממנה] ר' יוחנן אמר כל שעשאה כעבין ותני כן כל שעשאה כעבין חייבת כלמודין פטורה ר' אבא בשם ר' שמואל ר' מני בשם ר"ח אפי' גלוסקין והא תנינן [אם] אין הרועים אוכלין ממנה תפתר בשעשאה משעה ראשונה שלא יאכלו הרועים ממנה אלמא דלהני אמוראי בתראי עיסת הכלבים אפי' עשאה כמצתו שלשלמה כיון דאדעתא דכלבים עבד פטורה מן החלה ואפי' ר' יוחנן וריש לקיש דפליגי התם ה"מ בעיסת כלבים דמיחלפא בלחם בעלמא ומש"ה בעי היכרא דמורסן או למודין אבל הסופגנין ודובשנין ואסקריטין הם מינכרי הילכך הולכין בהן אחר דעתו של אדם שכל שתחלתה וסופה על דעת סופגנין פטורה מן החלה והיינו רישא דתנן התם עיסה שתחלתה וסופה סופגנין פטורה מן החלה אבל גלגל על דעת עיסה ונמלך לסופגנין חייבת שכבר נתחייבה משעת גלגול וכן נמי גלגל על דעת סופגנין ונמלך שלא לעשותה סופגנין אלא עיסה חייבת והיינו סיפא דתנן התם תחלתה עיסה וסופה סופגנין או תחלתה סופגנין וסופה עיסה חייבת בחלה וכ"ת ומ"ש תחלתה סופגנין וסופה עיסה מהא דתנן (חלה פ"ג מ"ג) הקדישתה עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר ואח"כ פדאתה פטורה שבשעת חובתה היתה פטורה י"ל דלא דמי דהתם מחוסר מעשה והכא לאו מחוסר מידי אלא שימלך עליה הלכך מעשה שבסוף מוציא מידי מחשבה:

דכולי עלמא בין לר' יוחנן בין לריש לקיש הרתיח ולבסוף הדביק. שהרתיח האילפס ואח"כ הדביק בה הלחם דהוה ליה כעין מעשה תנור ומש"ה חייב בחלה דנהמא היא:

דף יא:

והלכתא כרבי יוחנן ובעל הלכות משמיה דכהן צדק וכו'. משום הכי פסק כריש לקיש אע"ג דר' יוחנן וריש לקיש הלכה כר' יוחנן בר מהני תלת דמנינן בפרק החולץ (יבמות לו.) משום דסוגיין בגמרא כריש לקיש ריהטא דמותבינן עליה דר' יוחנן ואוקי נפשיה כתנאי ואידחיא ליה בגמרא וסבירא ליה ז"ל דמש"ה נקטינן כריש לקיש ולא אצטריכין למימני התם בפרק החולץ כיון דאתותב ר' יוחנן וליתא דהא בהנהו דמני התם נמי תניא כוותיה דריש לקיש ואפ"ה מני להו אלמא דבכולהו אחרניתי נקטינן כרי יוחנן ואיכא מאן דפסק כר' יהודה דאמר אין לחם אלא האפוי בתנור בלבד טעמיה דמאן דפסק הכי משום דבגמרא מפרש רבה דרבי יהודה ה"ק אין לחם אלא האפוי בתנור מעיקרא ואסמך ליה אקרא (ויקרא כ"ו:כ"ו) ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד לחם האפוי בתנור [אחד] קרוי לחם שאין אפוי בתנור [אחד] אין קרוי לחם ולהאי לישנא אפאו באילפס

מעיקרא אפי' חזר ואפאו בתנור לאו לחם הוא לפי שאינו נאפה בתנור אחד אלא בשני תנורים ומש"ה פריך ליה הרב אלפסי ז"ל מדגרסי' בפי החולץ והאי חלוט וכו' דאלמא לא חיישינן לדרשה דתנור אחד דהא האי חלוט חלטיה מעיקרא והדר אפייה ונמצא שנאפה שתי פעמים ואפילו הכי אדם יוצא י"ח:

הילכך נקטינן כרבי יוחנן דאמר מעשה אילפס חייבין. ומיהו דוקא שאפאו באילפס שלא ע"י משקין אבל על ידי משקין אפילו רבי יוחנן מודה דלאו לחם מיקרי ולא מיחייב בחלה והכין מוכח בירושלמי בפ"ק דחלה דגרסי' התם ר' יוסי אומר בשם ר' יוחנן כל שהאור מהלך תחתיו חייב בחלה ואומר עליו המוציא לחם מן הארץ ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח ר"ש בן לקיש אומר כל שהאור מהלך תחתיו פטור מן החלה ואין אומרים עליו המוציא ואין אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח אמר רבי יוחנן ובלבד ע"י משקה אלמא על ידי משקה מודה ר' יוחנן דפטור ומ"מ לדברי ר"ת ז"ל שכתבנו למעלה דוקא בשבלילתן רכה אבל כל שתתגלגל חייב בחלה אפי' אפאו בסוף ע"י משקה וכתב הוא ז"ל דהמוציא נמי מברכין עליה מדאמרי' במנחות (דף עה:) ובברכות (דף לז:) היה עומד ומקריב מנחות בירושלים אומר שהחיינו נטלן לאוכלן אומר המוציא לחם מן הארץ וקא פסיק ותנא לא שנא מנחת מחבת ולא שנא מנחת מרחשת ואף על גב שמטוגנת בשמן ועוד נתבאר במסכת ברכות:

תניא יוצאים במצה נא ובמצה העשויה באילפס. כלומר בלא משקה:

מאי מצה נא. כלומר וכמה תאפה ויוצא בה:

כל שפורסה ואין חוטין נמשכין ממנה. שפורסה שמשברה:

מתני' ואלו ירקות וכו'. בחזרת ובעולשין כולהו מפרש בגמ':

כבושין. בחומץ:

שלוקין. מבושלין הרבה עד שנמוחו:

מבושלין. כדרך בישול:

ומצטרפין לכזית. לצאת ידי חובתו ונ"ל דה"ה דהוה מצי למיתני לענין כזית מצה דמצטרפין אלא לגבי מצה פשיטא ליה אבל הכא איצטריך סד"א כיון דאמרירותא קפדינן טעמא דחד מבטל בחבריה קמ"ל דכיון דיש לכולן טעם מרירות מצטרפים:

ובדמאי. אבל לא בטבל גמור דאע"ג דמעשר ירק מדרבנן הו"ל מצוה הבאה בעבירה:

גמ' חזרת חסא. יש שפירשו אלקרצינא האי פירושא ודאי לא נהירא דבגמ' מסקינן דכל א' מן הירקות שאדם יוצא י"ח בפסח מדין מרור הוא מר ויש לו שרף כלומר כמין

חלב כשחותכין אותו ופניו מכסיפים כלומר שאינו ירוק ככרתי ואלקרצינא אין לו שרף ואינו מין מרור כלל אבל משתמשים בו לחולים חולי החזה למתיקותו:

דהוה קא מהדר אמרירתא. עשב מר מאד:

והא אנן. ברישא דכולהו חזרת תנן ותנא דבי שמואל נמי חזרת תנא ברישיה אלמא היא קדמה לכולהו:

מצוה בחזרת. כדמפרש טעמא בדרבי יונתן:

מאי חסא. מ"ט קרו לה חסא משום דזכר הוא דחס רחמנא עלן אלמא להכי קדמה:

למה נמשלו למרור. דכתיב (שמות א':י"ד) וימררו את חייהם:

מה מרור זה תחלתו רך וסופו קשה. שקלח שלו מתקשה כעץ:

אף מצרים תחילתן קרבו את אבותינו ולבסוף נשתעבדו בהן:

הדרי בי. לא אוסיף עוד:

ודאמרינן למה נמשלו המצרים למרור היינו חזרת דעלה קיימינן ולאו היינו מרור דמתני' דהא תנן במתני' בחזרת ובמרור אלמא תרי מיני נינהו אלא משום דרגילי אינשי בחזרת קרי ליה רבי יונתן מרור סתמא:

לא שנו אלא קלח. ל"ש דיבש יש לו טעם מרור אלא קלח דמתוך שהוא עב אינו מתייבש שיפסיד טעמו אבל עלין יבשין הרי הן כעפר בעלמא:

מתני' אין שורין את המורסן לתרנגולין אבל חולטין. ברותחין שאין מניחין אותו להחמיץ:

האשה לא תשרה את המורסן. לשוף בבשרה מפני שמחמיץ בשרייתו:

אבל שפה היא על בשרה יבש. ואע"פ שהמים טופחין בבשרה:

לא ילעוס. לא יכוס:

דף יב.

גמ' האפוי. לחם הנאפה כל מה ששורהו במים אינו מחמיץ:

אדמבשל ליה מחמע. בעוד שהמים (רותחין) [פושרין] קודם שירתיח הוא מחמיץ ובדשדי ליה לתוך רוחחין ליכא לאוקמ' דהא בהדיא תנא לה וחלוט שחלטו ברותחין:

אפוי שבשלו אפוי אפי' מבשלו אחר אפיה אינו מחמיץ:

דעביד טיף טיף כנגד טיף טיף. שנופלת טפה אחר טפה סמוך תיכף ואין שהות בנתים פירש הרא"ה ז"ל בשם רבו הרמב"ן ז"ל דלאו למימרא דמה ששרוי ע"י מים אינו מחמיץ משום טיף טיף אלא לומר דאי לאו טיף טיף אפילו מה שאין אנו רואין שיהא שרוי

במים הכל אסור לפי שכך דרכו של קמח שהוא שואב מן הלחות ודינו כשרוי במים אבל כשהוא טרוד ועושה טיף טיף אינו מניחו למה שאינו לח לשאוב כלל ואינו מחוור:
ותיקא שרי. מאכל של קמח שמבשלים אותו ואוקימנא לה במילחא ומשחא ולא אסרי' לה משום מלחא שהוא מים ומעורב עם השמן לפי שהוא מועט ונשתנה צורתה ואין בה כח עם השמן אבל מים גמורים חיישינן בכל שהן ואפשר נמי דאי איכא מלח מרובה חיישינן בה:
ומדאמרי' דהא דתניא אסור דמיא ומילחא יש ללמוד שמותר לתת מלח לתוך לחם של פסח דדוקא ותיקא הוא דאסור משום הא דאדמבשל ליה מחמע אבל לחם לא:
לא למחי איניש דרכן היה בקדרה ישנה לבשל בה קמח במים כדי לשאוב הזוהמא והיה דרכן לעשות כן בקמח קליות ואמר דלא ליעביד הכי בפסחא דשמא אין החטין קלוין כל צרכן ויבאו לידי חמוץ שאילו היו החטין קלוין כל צרכן שוב אין לחוש לכלום:
ת"ר אין לותתין השעורים בפסח. דרכן היה לרחצן היטב מפני העפר והאבק שעליהן:
נתבקעו. מחמת הנפוח שמחמת המים אסורות דודאי ממהרות להחמיץ:
כל שאילו מניחן ע"פ הביב מתבקעות מאליהן. יש מפרשין ביב מלשון בוביא שקורין לינא וכך היה גירסת ר"ח ז"ל ע"פ הביב של קלאין ויש מפרשין ביב מקום ששופכין בו שופכין ויש שגורסין על פי חבית ואינן יכולות לעמוד מפני ריח היין:
כיון דאיסור תערובות חמץ מדרבנן הוא. דאף על גב דעיקר איסורא מדאורייתא הוא כיון דשיעורא מדרבנן דהא מדאורייתא לא אסור במשהו תלינן לקולא וראיה לדבר מדאמרי' בפ' אלו עוברין (דף מז.) גבי שתי קופות אחת של חולין ואחת של תרומה ולפניהן שני סאין אחד של חולין ואחד של תרומה ונפלו אלו לתוך אלו מותרים שאני אומר תרומה לתוך תרומה נפלה וחולין לתוך חולין נפלו ואי אמרת כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא אמאי אמרינן שאני אומר אלמא דאי אמרי' כזית בכדי אכילת פרס לאו דאורייתא ניחא דאע"ג דעיקר איסוריה מדאורייתא כיון דמדאורייתא מיהא בטיל תלינן לקולא ואמרינן שאני אומר:
ואי לאו דקים ליה דהכי הלכתא לא הוה עביד בה עובדא. ומיהו לא איתמר האי שיעורא דנתבקעו אלא בשעורים אבל בחטים כיון דאית בהו צירי' כלומר סדק שבחטים כמאן דנתבקעו דמי והכי מוכח בפרק בתרא דמסכת ע"ז כך כתב הרא"ה ז"ל ולא נהירא לי דהתם במסכת ע"ז (דף סה:) הכי קאמר דאע"ג דענבים שנפלו עליהן יין נסך כל שאין מבוקעות ידיחם והם מותרות בחיטי לא אמרי' הכי דכיון דאית בהו צירי' כמבוקעות

דמיין כלומר שהיין נכנס לתוכן אבל לענין חמץ אינו ענין דאדרבה סוגיא דגמרא ריהטא דחיטי קילי טפי:

וחטה או שעורה שנמצאת בזפק עוף לאחר שהבהבו אותו ליכא למיחש להההוא עוף בהכי דאע"ג דלענין איסורא בלוע חשוב אוכלא כדאיתא בפ"ק דבכורות (דף ז:) דאמרינן דג טהור שבלע דג טמא אסור אפי' הכי כל מידי דצלי סגי בקליפה שאין לך אסור במשהו אלא בבשיל אבל בצלי סגי בקליפה והכא איכא עור זפק דחשיב קליפה:

מאן דציית לאבא אכיל נהמא בחובשיהו. לחם בעפושו כלומר לא תהא סלתו נקייה:

ומיבעי ליה לאינש לנטורי קמחא דפסחא מעידן קצירה. ודאי דלמצוה מן המובחר הכי עדיף שפיר ומיהו אפשר שאע"פ שלא עשה כן אלא שלקח חטים מן השוק ושמרה לשם מצה יצא י"ח ובגמרא אמרינן דשימור דלישה לא הוי שימור כלומר מקמי לישה הוא דבעי שימור אבל כל ששמר את החטים קודם לישה יצא ומ"מ משמע שאם לא שמר אלא מלישה ואילך שאינו יוצא ידי חובת מצה בכך אלא דגאון אחד ז"ל אמר שהלוקח קמח מן השוק בשעת הדחק מותר דלא מחזקינן איסורא ויצא ידי חובתו בה אבל לכתחלה בעי שימור ומשמע דס"ל ז"ל הכי דכי אמרינן בגמרא דשימור דלישה לא הוי שימור היינו לכתחלה:

ומיהו ה"מ במצה דמצוה אבל שאר הלחם שאדם אוכל בפסח לא בעי שימור לשם מצה כלל אלא שיהא יודע בודאי שלא בא לידי חמוץ דתניא בגמ' הקמחים והבצקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן ופרש"י ז"ל כגון שהוא מכיר בה שלא בא לידי חמוץ שאין בה שיאור וסידוק ומיהו לא נהירא שהרי יש לו לחוש שמא עירב בה שאור כדרך שהנחתומין עושין לפיכך נראין דברי ר"ח ז"ל שפי' שלשה הנכרי בפני ישראל במים שלנו וראה שלא עירב בה שאור ואין בינה לבצק של ישראל אלא שלא נעשה בה שימור לשם מצה:

ההיא ארבא דטבעה בחישתא. שם הנהר:

בגד שאבד בו כלאים שנארג בו חוט של כלאים ואינו ניכר:

הרי זה לא ימכרנו לנכרי. דהואיל ואין כלאים שבו ניכר אתי לזבוני האי נכרי לישראל ולאו אדעתיה ואם תאמר וכיון שאבד אמאי לא בטיל כדאמרינן התם בתמורה (דף לד.) בשער בכור ושער נזיר י"ל דשאני כלאים דכיון שעיקר אסורו בתערובות לא בטלי ואע"ג דבשר בחלב שאסורו בתערובות בטיל שאני התם דלא תבשל אמרה תורה ואין בשול אלא בנותן טעם:

דף יב:

ולא יעשנו מרדעת לחמור. שמא יספור ממנה טלאי בבגדו או שלא יזהר מליגע בבגדו והאי דנקט באבד משום דאפי' בקשה עסקינן ובקשה דוקא באבד אבל אי מינכר שרי דהא תנן מרדעת החמור ותכריכי המת אין בהם משום כלאים והיינו טעמא דשרי דמדאורייתא כלאים לא מתסרי אלא בהעלאה אבל בהצעה שרי וכדאמרי' בפ"ק דביצה (דף יד:) לא יעלה עליך אבל אתה מציעו תחתיך אבל אמרו חכמים אסור לעשות כן שמא תכרך נימא על בשרו וכי גזור רבנן ברכין אבל בקשין שרי כל שאין בשרו נוגע בהן כדתנן [במסכת כלאים (פ"ט מ"ב) הכרים והכסתות אין בהם משום כלאים ובלבד שלא יהא בשרו נוגע בהן] ואיתמר עלה בירושלמי הדא דתימא בקשין לפי שאין דרכן שתכרוך נימא אחת על בשרו ומרדעת נמי כל שהיא קשה לאו אורחיה בהכי הילכך כי אמרי' הכא אפי' בקשה דוקא בבגד שאבד בו כלאים מפני שיש לחוש שמא יתפור ממנו טלאי על בגדו:

אבל עושה אותו תכריכין למת. וא"ת והא איכא משום לועג לרש דבפ' התכלת (דף מא.) אמרינן רב טובי בר קטינא אמר שמואל כלי קופסא חייב בציצית אמר רבא ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו שפטורה וההיא שעתא כלומר בשעת מיתה ודאי רמינן לה משום לועג לרש חרף עושהו ומ"ש הכא בכלאים דלא חיישי' להכי וי"ל דבגד שאבד בו כלאים כיון שאין ניכרין בו ליכא משום לועג לרש ומיהו בפרק [בתרא] דכלאים משמע דאפי' בכלאים ידועים שרי דתנן התם תכריכי המת ומרדעת החמור אין בהן משום כלאים ואפי' הכי איכא למימר אין הדבר ניכר ומתפרסם כטלית בלא ציצית ועוד שאף החיים מותרין בכך כשאין מתחממים בהן ואין מתכוונים בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים והמתים אינן מכוונים להנאתן ולא נהנין ומתחממין מהן ומ"מ מההיא דמנחות משמע שמטילין ציצית בטלית של מת ועכשיו לא נהגו כן וכבר כתבתי מקצת מה שיש לדקדק בזה בחידושי:

הדר אמר ניזבנינהו קבא קבא לישראל קב לזה וקב לזה ולא הרבה לאיש א' ובכי האי גונא אפי' לישראל שרי וכ"ש לנכרי [והא] דלא מפלגינן בהא אם נתבקעו אם לא נתבקעו משום דחיטי נינהו ובחיטי לא בעי בקוע כך כתב הרא"ה ז"ל ולפמ"ש למעלה קצת חטים מבוקעות היו בהן וחיישינן דילמא זבין להו ישראל לאו אדעתיה א"נ משום שמא יטחנם הנכרי ויחזור וימכרם לישראל:

אין מוללין את הקדרות בפסח. דרך היה בקדרה חדשה לבשל בה קמח ומים וחומץ והיינו מלילה נותן את הקמח להתבשל ואחר כך נותן את החומץ ואין החומץ מניחו

להחמיץ ויש אומרים אף נותן את החומץ תחלה שאף על פי שהחומץ מעורב כבר בתבשיל ותש כחו צומת את הקמח שלא יחמיץ:

אחד זה ואחד זה. בין בחומץ בתחלה בין לבסוף אסור ומיירי דאיכא מים דאי ליכא מים אלא חומץ לחודיה לכולי עלמא שרי דמי פירות אין מחמיצין וכמו שכתבתי למעלה:

מתני' אין נותנין את הקמח וכו'. וכגון שיש בהן מים:

ור"מ אומר ישרף מיד. דלאלתר הוא מחמיץ:

לא במשקין. אף על גב דכתיב במים ובגמרא מפרש טעמא:

סכין. בשעת צלייתו ומטבילין בשעת אכילתו:

גמ' מחלוקת. דשרי ליה ת"ק לאכלו מיד לתוך החרדל לפי שהוא חזק ואין מניחו להחמיץ:

מתני' מי תשמישו של נחתום ישפכו. מים שהוא מצנן בה את ידיו בשעה שהוא עורך וקוטף את המצה:

גמ' ואינו שופכן במקום האשבורן. מקום שהמים מתכנסין בו ששוהין שם ומחמיצין ובגמ' אמרי' דהיכא דלא נפישו אף שופכן במקום אשבורן ומשום דלא קים לן בכמה מיקרי נפישי השמיטה הרב אלפסי ז"ל:

אלא במים שלנו. לשון לינה שנשאבו מאתמול ונצטננו כל הלילה:

דרש רבא אשה לא תלוש לא בחמה. לפי שחום השמש מחמם העיסה ומחמיץ אותה:

ולא במים הגרופים. פי' הרב אלפסי ז"ל מים שנשאבו בו ביום וקרי להו מים הגרופים לומר שטעם איסורן מפני שמתחממין בשעת שאיבתן ע"י תנועתן כדרך המים הנגרים במורד הנשברים בסלעים שהן מתחממין וגרופים מל' (שופטים ה':כ"א) נחל קישון גרפם:

ולא תגביה ידה מן התנור עד שתגמור את הפת. פרש"י ז"ל שתהא עוסקת בבצק כל שעה ולא נהירא שאם כן היה לו לומר לא תגביה ידה מן העיסה לכך נראה שחכמים אסרו עליה שלא תעסוק בדברים אחרים כלל שלא תמשך אחריהן ולא תדקדק בשיעור שהיית של עיסה אבל לא אסרו עליה לעסוק בענין התנור בנתים מפני שהוא צרכו של פת ובלבד שלא תשהה יותר מכשיעור ולפיכך לא תגביה ידה מן התנור כלומר שאינה רשאי לעסוק בדברים אחרים אלא בעסקו של תנור:

וצריכה ב' כלים. אפשר שלא חייבו חכמים שתצנן את ידיה אלא לומר שאם מקטפת במים שלא תקטף באותן מים שמצננת בהן את ידיה מפני שהן מתחממין ומחמיצים

את העיסה אבל כל שאינה מקטפת במים לא הצריכוה לדקדק אם ידיה חמין או צוננין שאין חשש חמוץ בכך וכן נהגו:

ורב אשי אמר עברה ולשה אסור. פירש"י ז"ל ולא דמי לבצקות של נכרים דאמרי' לעיל דאדם ממלא כרסו מהן דהכא הוא דקנסוה רבנן לפי שעברה על דברי חכמים ולפי דבריו ז"ל משמע דאם לשה בשוגג לא מיתסר כדאמר' (ביצה יז.) דעבר ואפה מיו"ט לשבת דלא מיתסר אלא במזיד אלא שאפשר לומר דההיא בצקות של נכרי מיירי שלשה בפניו במים שלנו כמו שכתבנו למעלה בשם ר"ח ז"ל אבל עיסה שנילושה במים שלא לנו לא אסרוה משום קנס אלא משום חשש חמוץ שמתוך שהפושרים ממהרים להחמיץ שמא נתחמץ ולא מינכר:

יומא דעיבא כולה שמשא. הכי איתא ביומא בפ' אמר להם הממונה (דף כה:) לבעל הלכות גדולות ז"ל לשה נכרי חרש שוטה קטן לא נפיק ידי חובתיה ועבד ושפחה דלא טבלו אסור למילש מצה בלילה הראשון אבל שאר יומי שרי והכי חזינן לכהן צדק ז"ל: **הדרן** עלך כל שעה

דף יג.

אלו עוברין. אלו מתבערין:

כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי קרי להו בגמרא ארבעה מיני מדינה בבלי ומדי ואדומי ומצרי וארבעתן חמץ גמור על ידי תערובת לפי שבכולן מערבין מין דגן ונאכל אותו חמץ מעורב עם דברים אחרים:

זומא של צבעין ועמילן של טבחים וקולן של סופרים. קרוי בגמרא שלשת מיני אומניות וכולהו מפרש בגמרא ושלשתן נוקשה במיניה כלומר חמץ שאינו ראוי לאכילה והוא [אינו] מעורב עם דברים אחרים:

רבי אלעזר מוסיף אף תכשיטי נשים פירוש ר' אלעזר מוסיף אדת"ק אפי' נוקשה ע"י תערובות דאילו לת"ק ליתּ ליה אלא או חמץ דגן גמור ע"י התערובות בארבעת מיני מדינה אי נמי נוקשה בעיניה בשלשת מיני אומניות ורבי אלעזר מוסיף אף תכשיטי נשים שהם חמץ נוקשה ע"י תערובות [מינין] אחרים שמערבין בו ורבי אלעזר גרסינן במתני' ולא רבי אליעזר דבגמ' (דף מג.) מסיקנא דר' אליעזר אפילו נוקשה בעיניה ליתּ ליה:

הרי אלו באזהרה ואין בהם משום כרת. פירוש ד' מיני מדינה יש מהן שאין בהן כזית בכדי אכילת פרס שאינו נעשה אלא לטבול ושוהין הרבה באכילתו ומשום הכי אין בהן כרת ומיהו קאי עלייהו בלאו דסבירא ליה לתנא דמתני' דחמץ דגן גמור על ידי תערובות

אפילו לא אכל ממנו אלא כזית עובר בלאו דהיתר שבו מצטרף לאיסור ונוקשה בעיניה ס"ל דקאי עליה בלאו ובגמ' דרשינן ליה מרבויא דכל ומש"ה קתני הרי אלו באזהרה ומיהו אנן לא קי"ל הכי אלא כרבנן דפליגי עליה דר' אליעזר ואמרי על חמץ דגן גמור ענוש כרת ועל עירובו בלא כלום כדאית' בגמ' בסמוך וכ"ש דקי"ל דנוקשה בעיניה בלא כלום דהא מוכח בגמ' דנוקשה בעיניה קיל טפי מחמץ דגן גמור ע"י תערובות ומיהו כל חמץ דגן גמור ע"י תערובות שלא נתבטל איכא איסורא דאורייי' דחצי שיעור מן התורה אבל נוקשה בעיניה כיון דלית בהו לאו לא מיתסר מדאורייתא כלל דמהיכא תיתי אבל מדרבנן מיהא אסור וכ"ת היכי דחינן סתמא דמתני' משום מחלוקת דרבנן דאי' בברייתא י"ל דהאי סתמא לאו סתמא דסמכא הוא דהא סתם לן תנא סתמא אחרינא בפירקין (מח:) שיאור ישרף והאוכלו פטור אלמא דנוקשה בעיני' בלא כלום דשיאור נוקשה הוא כדמוכח בגמ' והאי סתמא עדיף טפי דבתרא הוא ובחדא מסכתא יש סדר וכ"ת נהי דאידחי האי סתמא מנוקשה לא אידחי מחמץ דגן גמור ע"י תערובות דחמיר טפי ליתא דבגמ' מוכח דר' יוחנן ס"ל דחמץ דגן גמור ע"י תערובות בלא כלום אע"ג דאיהו גופיה אמר הלכה כסתם משנה אלמא ס"ל דלגמרי אידחיא הילכך הדרינן לכללין דיחיד ורבים הלכה כרבים וזהו דעת הרב אלפסי ז"ל שפסק בסמוך כרבנן ולא כסתם משנה וקיים דבריו נמי הרמב"ן ז"ל בספר המלחמות על הדרך שכתבתי אבל הר"ז הלוי ז"ל פסק כסתם משנתנו דנוקשה בעיניה וחמץ דגן גמור על ידי תערובות הרי הן באזהרה:

אלו עוברין. פרש"י ז"ל אלו שעוברין עליהם בבל יראה ובל ימצא והקשו בתוס' דהא אפילו לאיסור אכילה איצטריכא בהני ריבוייא כדאיתא בגמרא ובל יראה ובל ימצא מנא לן ובשלמא הנך דהוו חמץ דגן גמור על ידי תערובות איכא למימר דכיון שלא נתבטל ממילא אית לן למימר בהו שיהא עובר עליהן בבל יראה ובל ימצא דקרא לא איצטריך בגמ' אלא ללקות עליהן בכזית שיהא היתר שבהן מצטרף לאיסור אבל הני דהוו נוקשה בעיניה דלא הוו מיתסר כלל אי לאו רביא דבל יראה ובל ימצא מנא לן:

ולפיכך נראה דאלו עוברין אלו מתבערין קאמר אע"ג דמאורייתא לא קאי עלייהו בבל יראה ובל ימצא (מדאורייתא) מיהו צריכין ביעור ולא מיבעיא לתנא דמתני' דסבירא ליה דהרי אלו כולן באזהרה אלא אפילו למאן דאמר נוקשה בעיניה בלא כלום כיון דאיסורא דרבנן מיהא איכא צריך ביעור וראיה לדבר מדתנן לקמן בסמוך שיאור ישרף והאוכלו פטור ושיאור היינו נוקשה [בעיניה] כדאיתא בגמ' אלמא אפי' מאן דאמר פטור ביעור מיהא בעי דאי לאו הכי אמאי ישרף ישהא אותו עד אחר הפסח ויהא מותר אפילו לר' יהודה דלא אסר רבי יהודה חמץ לאחר הפסח אלא בחמץ גמור דאיכא תלתא קראי

ומוקמינן להו לתוך זמנו ולפני זמנו ולאחר זמנו אבל בנוקשה אפילו ר' יהודה מודה אלא ודאי כדאמרן דלא פליגי רבנן בחמץ אלא הצריכו לבער הכל אפילו נוקשה דילמא אתי למיכל מיניה ומיהו מסתברא דכיון דביעורו מדרבנן בעלמא הוא אם השהה אותו ולא ביערו לאחר הפסח מותר בהנאה:

גמ' קומניתא דאומא. עפושה של פת שמתעפש לאחר זמן בתוך הכותח:

קורטמי. מוריקא שקורין זפר"ן:

מיא דחיזרא. מים של סובין שהיו מערבין בצבע:

פרודא דאושכפי. גלוד בלע"ז:

כל מחמצת לא תאכלו לרבות וכו'. מריבויא דכל מרבי להו:

יכול יהא ענוש כרת ת"ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה. כלומר האי קרא למיעוטא אתי [שכבר] כתיב כי כל אוכל מחמצת אם במחמצת ענוש כרת דהיינו נתחמצת מחמת דבר אחר כדמוכח בפ' כל שעה (דף כח:) כל שכן חמץ שנתחמץ מאליו למה לי למכתב כי כל אוכל חמץ אלא לאשמועינן כל האוכל הוא בכרת ואין כל החמץ בכרת למעוטי עירובו לר"א ולרבנן דלא דרשי כל לגמרי מעטיה רחמנא בין מלאו בין מכרת:

וחכמים אומרים על חמץ דגן גמור ענוש כרת ועל עירובו בלא כלום. (כלומר) פי' וכ"ש נוקשה בעיניה דפטור דבהדיא מוכח בגמרא (דף מג.) דתערובת חמץ חמור מנוקשה בעיניה:

דף יג:

מתני' בצק שבסדקי עריבה וכו'.:

גמ' ל"ש אלא במקום העשוי לחזק. פרש"י ז"ל בשולי העריבה שמועיל שם הבצק לחזקה ומ"ה בטיל לגבה אבל במקום שאינו עשוי לחזקה דהיינו דפנותיה שאין צריכין חזוק חייב לבער ויותר נראין דברי רבינו חננאל ז"ל שפירש מקום העשוי לחזק מקום שהעריבה רעועה וצריכה חזוק הבצק ולפי' הנראה יותר מסוגיית הגמרא אפילו במקום שאינו עשוי לחזק כי הוי שלא במקום לישה אינו חייב לבער אבל הרב אלפסי ז"ל פסק כי הך לישנא דרב יהודה דכל מקום שאינו עשוי לחזק חייב לבער והארכתי בחדושי:

ת"ר הפת שעפשה ונפסלה מלאכול לאדם. נתקלקלה בעפושה ממאכל אדם:

מטמאה טומאת אוכלין. דכל זמן שראוי לכלב לא פקע תורת אוכל מינה:

בכביצה. שאין טומאת אוכלין פחות מכן:

ונשרפת עם הטמאה בפסח. אם תרומה טהורה היא דכיון דלא חזיא לאדם מותר לטמאה בידים וכי תימא אמאי צריכה ביעור והא נבלה שאינה ראויה לגר לא שמה נבלה ונותן

טעם לפגם שרי אפילו בחמץ בפסח כמו שכתבתי למעלה בפ' כל שעה בס"ד י"ל דהכא שאני מפני שראויה לחמע בה כמה עיסות אחרות והכי איתא בגמרא דהא שאור לא חזי לאכילה ואפ"ה אסריה רחמנא מהאי טעמא והכי איתא במכילתא:

דף יד.

מלוגמא שנסרחה אינו חייב לבער. פירוש שנסרחה קודם הפסח [ואע"פ שהחמיצה ולבסוף נסרחה] דהוה ליה כחרכו קודם לזמנו (דף כא:) שמותר בהנאתו אחר זמנו אבל נסרחה בפסח [אם נתחמצה ולבסוף נסרחה חייב בביעור דכיון דחל עליה איסורא לא פקע אבל] אם נסרחה ולבסוף החמיצה הוי כחרכו קודם זמנו דהא לא חל עלה איסורא הילכך אינו חייב לבער והכי איתא בירושלמי:

אין שם כיוצא בה מאי. אפשר דדוקא באין שם כיוצא בה הוא דסמכינן אשיעורא דמיל אבל יש שם כיוצא בה לא שלא כל הזמנים שוין ולפנינו אכתוב עוד בזה בס"ד:

מתני' כיצד מפרישין חלה בטומאה ביו"ט. פירוש דליכא תקנתא דאי אפי לה הויא לה אפיה שלא לצורך דלא חזיא ליה דאע"ג דקי"ל (ביצה יב:) מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך ה"מ שלא לצורך אוכל נפש והוא שיהא צורך היום קצת ודבר השוה לכל נפש (כתובות ז.) אבל היכא דלא הוי צורך היום כלל [לא] כדאמרינן בפ"ק דביצה (יב.) המוציא אבנים לבנין חייב ולשורפה אי אפשר דאין שורפין קדשים ביו"ט ולהאכילה לכלבים אי אפשר דתרומה שהיא אוכל אדם אין מאכילין אותה לבהמה כל זמן שהיא ראויה לאדם ולשהותה עד למחר אי אפשר דאתיא לידי חמוץ:

רבי אליעזר אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה. דס"ל לרבי אליעזר שאי אפשר להניחה לבוא לידי חמוץ לפי שזהו חמץ שמוזהרין עליו בבל יראה ובל ימצא אי משום דס"ל טובת הנאה ממון וכדידיה דמי אי משום דאית ליה הואיל ואי בעי מיתשיל עלה הלכך להניחה לבא לידי חמוץ אסור אבל לאפות את כולן שרי דאע"ג דלא סגיא דלא מפריש מינייהו חלה לאחר אפייה ולא חזיא אפילו הכי בשעת אפייה הואיל וכל חדא וחדא חזיא ליה אמרי' הואיל ושרי ולבן בתירא סבירא ליה דלהניחה שיתחמץ אסור שטובת הנאה ממון ולאפות את כולן נמי אסור דלית ליה הואיל הלכך ליכא תקנתא אלא שתטיל אותה לתוך הצונן כדי שלא תחמיץ ובהך מתני' בשגלגל ממנה כשיעור ונתחייבה כבר בחלה עסקינן אבל כל שלא גלגל לא צריכי להכי אלא מגלגלה פחות מכשיעור כדי שלא תתחייב בחלה דאע"ג דאיפלגי במסכת חלה בכה"ג דתנן התם (פ"ב מ"ג) מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה יעשנה קבין קבין ואל יעשנה בטומאה רבי עקיבא אומר

יעשנה בטומאה ואל יעשנה קבין קבין שכשם שהוא קורא לטהורה כך קורא לטמאה התם בחול שאפשר להפריש חלה בטומאה אבל ביו"ט הואיל ואי אפשר להפריש חלה בטומאה דברי הכל יעשנה קבין והכי מוכח בירושלמי:

רבי יהושע אומר לא זהו חמץ שמוזהרין עליו בבל יראה ובל ימצא. דס"ל דטובת הנאה אינה ממון ולית ליה הואיל אי בעי מיתשיל עליה ולאפות את כולן נמי ס"ל דאסור כדמוכח בגמרא בברייתא (דף מח.) דאהדר ליה לר' אליעזר לדבריך הרי הוא עובר משום לא תעשה כל מלאכה דלית ליה הואיל וכל חדא חזיא הלכך מפרישתה ומניחתה עד הערב ואם החמיצה החמיצה:

גמ' תניא רבי אומר הלכה כרבי אליעזר וכו' והלכתא כר' אליעזר כדפסק רבי דקי"ל הלכה כרבי מחבירו. אע"ג דלא סמכינן אפסקא דתנא דקי"ל אין למדין הלכה מפי תלמוד כדאיתא בב"ב (דף קל: ע"ש) אפילו הכי כיון דחזינן דרבי ס"ל כר"א נקטינן כותיה דקי"ל הלכה כרבי מחבירו זהו דעת הרב אלפסי ז"ל ויש לידון בדבר דהא רבים פליגי עליה דרבי בהא דהא איכא בן בתירא ור' יהושע דתרוייהו אסרי באפייה כמו שכתבתי כן במשנתנו ולא איתמר הלכה כר' מחביריו. וכן מה שכתב הרב אלפסי ז"ל דהא דר"א שייכא בהך אחריתי דר' אליעזר דאמר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה לא נתבררו דבריו דהא לא שייכא אהדדי כלל דבן בתירא דאמר תטיל לצונן לאו משום דלית ליה הסל מצרפן קאמר דצרוף סל לא שייך במתני' כלל דלא איצטריך ר"א למימר הסל מצרפן אלא בשעשה עיסתו קבין שלא נתחייבו בחלה בשעת גלגול שהן מחויבין אחר אפייה בצרוף הסל אבל מתני' בשגלגל שעור חלה עסקינן וכמו שכתבנו במשנתנו ובכי האי גונא כל ככר וככר חייב בחלה ויכול להפריש מזה על זה ובלבד שיהא מן המוקף אבל יש עוד להכריע דקי"ל כר"א וכמו שנכתוב לפנינו בס"ד:

דף יד:

וכתב הרב אלפסי ז"ל דמתני' בחלת ארץ ישראל שאינה נאכלת בטומאה אבל בחלת חוצה לארץ דמדרבנן היא לא צריכה ולא מידי אלא אפי לה ואכיל לה כהן קטן ואי ליכא כהן קטן עביד לה כר"א והשיבו עליו דאפילו ליכא כהן קטן מצי למיכל לה כהן גדול שיטבול לקריו ולאו קושיא היא דהשתא מיהא הא לא חזיא ליה וכי תימא הואיל דהא מצי טביל ליתא דלא אמר הואיל במחוסר מעשה כדמוכח בפ' שני שעירים (דף סב:) גבי מחוסר הגרלה ומחוסר פתיחת דלתות ההיכל ואפשר עוד שאינו מותר [בחלה] בתרומת חוצה לארץ בטבילה לבד בלא הערב השמש דאע"ג דרב עמרם אמר התם

בבכורות (דף כו:) דטמא מת צריך טבילה לתרומת חוצה לארץ ומותר היינו לפי שאי אפשר לטהרו לגמרי מפני שאין לנו הזאה כדאמר התם וכי הזאה יש לנו ורב עמרם סבר להצריכו טבילה מיהת לפי שאין דנין אפשר משאי אפשר ואסיקנא התם דלית הלכתא כותיה שאחר שאין טבילתו מטהרתו לגמרי אין מצריכין אותו לטהר לחצאין אבל מי שהוא טמא טומאת הגוף שאפשר לטהרו לגמרי בהערב השמש למה נקל עליו לטהרו בטבילה בלבד ואע"ג דטמא שרץ נמי אפשר לטהרו לגמרי ואעפ"כ לא הצריכוהו כלום התם היינו טעמא לפי שאין בדין להחמיר יותר בטמא שרץ מבטמא מת כיון שבשניהם לא יצאה טומאה מגופו אבל כל שיצאה טומאה מגופו כיון שאפשר לגמור טהרתה בהערב השמש אין ראוי להתיר בטבילה בלבד ומיהו עוד אחרת יש ולא רצה הרי"ף ז"ל לגלותה כדאמרי' התם בבכורות (דף כז:) תרומת חו"ל מבטלה ברוב ואמרי' התם רבה מבטלה ברוב ואכיל לה בימי טומאתו ואפשר דטעמא דמילתא לפי שאין איסורה שוה בכ"מ אלא במקומות הסמוכים לא"י וכיון שבחו"ל יש מקומות שנוהגת ויש מקומות שאינה נוהגת כלל ראוי להקל עליה אף במקומות שנוהגת הלכך יכול הוא לקרות לה שם ולבטלה ולאפותה אבל הרמב"ן ז"ל כתב להעמיד דברי הרב אלפסי ז"ל דאפשר דכי אמרינן מבטלה ברוב היינו לומר שאם נתערב בכמותה או בפחות ממנה מרבה עליה חולין ומבטלה כדאמרינן בפ"ק דביצה (דף ד:) דמדרבנן מבטלין איסורא כי האי גונא אבל לבטל בעירוב לכתחלה לא דלערב בשאר איסורים של דבריהם אין לנו:

איתמר האופה מיום טוב לחול. לאחר סעודתו של יום טוב שאינו בדעתו לאכול עוד בו ביום אינו לוקה אבל איסורא מיהא איכא וכתב הרב אלפסי ז"ל רבה דאמר דאמרינן הואיל כר"א ס"ל שמוזהרין על חמץ של חלה משום בל יראה הואיל ואי בעי מיתשיל עליה והא ודאי לא נהירא דהא אסקינן בפרק האיש מקדש (דף נח:) דטובת הנאה ממון וכיון שכן אפשר דר' אליעזר דאמר שמוזהרין על חמץ של חלה טעמיה משום דטובת הנאה ממון ולאו משום הואיל ואי בעי מיתשיל עליה אלא כך ראוי לומר דרבה דאית ליה הואיל כר' אליעזר דשרי לאפותה משום הואיל דכל חדא חזיא ליה ומשום האי הואיל תלינן ליה לרבה כר' אליעזר וכן מוכח בסוגיית הגמרא (דף מח.) ומיהו אכתי איכא לעיוני מנא לן דהלכה כרבי אליעזר דנימא דהלכה נמי כרבה משום דשייכא נמי בדר' אליעזר דאי משום דרבי פסק כוותיה לא אריא וכמו שכתבתי למעלה אבל הרמב"ן ז"ל הכריע דהלכה כרבה משום דאמר בגמרא דאמר ליה רבה לרב חסדא לדידך דאמרת לא אמרינן הואיל היאך אופין מיו"ט לשבת ואהדר ליה מדאורייתא צרכי שבת נעשין ביו"ט ואנן לא קי"ל הכי דהא איפסיקא הלכתא בפ"ק דביצה (דף ד:) כרב דאמר שבת

ויו"ט נולדה בזה אסורה בזה ולאו משום דס"ל קדושה אחת הן דהא רב הוא דאמר בפרק בכל מערבין (דף לח:) ב' קדושות הן אלא משום הכנה דרבה הוא דקאמר והכי איתא בעירובין הלכך כיון דקי"ל כרבה שאין יו"ט מכין לשבת ודאי דאין צרכי שבת נעשין ביו"ט וכ"ש הוא כיון שאין יו"ט מכין לשבת בהכנה דממילא כ"ש דאין יו"ט מכין לשבת בהכנה דבידים הלכך נקטינן דאין צרכי שבת נעשין ביו"ט וממילא אידחייה לרב חסדא דהא לית ליה [פתרי] אלא בהכי כדאיתא בגמרא וכיון דקי"ל כרבה ממילא קי"ל כר"א דבהדדי שייכא כדאיתא בגמרא אבל בתוספות במסכת ביצה (דף ד.) כתבו דאע"ג דהכנה דממילא אסורה הכנה דבידים איכא למימר דשריא ואין טעמם מחוור:

דף טו.

מתני' שלש נשים לשות כאחת. כל אחת מלא התנור שאין כאן חשש חימוץ אע"פ שהיא ממתנת עד שתאפנה שתיהן:

וחכמים אומרים אין להקל כל כך שיהיו לשות כולן כאחת אלא שלש נשים עוסקות כל אחת בבצק שלה וכו'.:

לא כל הנשים שוות. יש עצלניות ומחמיצות אם תשהינה כל כך ויש תנור שאינו חם מהר ויש עצים שאינן נבערין מהר:

זה הכלל תפח. שרואה בבצק שבידה שרוצה לתפוח תלטוש ידה במים בצונן ותקטפנה ותצטנן:

גמ' מתני' בשלש בצקות וכו'. וכל זמן שעוסקים בבצק אינו בא לידי חמוץ יש מפרשים דדוקא כשיעור זה דשלש נשים אבל ביותר מכן אע"פ שעוסקות בבצק בא לידי חמוץ דאי לא תימא הכי סדרא דשלש נשים למה לי אבל הרמב"ם ז"ל כתב בפרק ה' מהלכות חמץ ומצה שכל זמן שאדם עוסק [בבצק] אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חמוץ וכן נראה בתוספת' (דפסחים פ"ג) כדבריו. ומיהו דוקא בשיעור עיסה שנתנו חכמים לפי שאותו שיעור מתוך שאינו גדול עסקה של אשה מצילתו מידי חימוץ אבל ביותר מכן לא דתני' התם (בתוספתא פ"ג) כמה שיעור עיסה רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר בחיטים עד שלשה קבין ובשעורים עד ארבעה קבין וכל זמן שהאשה עסוקה בו אינו בא לידי חמוץ הילכך לדידן דאסיקנא דשיעור עיסה כשיעור חלה בכדי שיעור זה כל זמן שעוסקת בו אינו בא לידי חמוץ ורבי עקיבא נמי איפשר דלא פליג אדרבנן אלא אדרבן גמליאל בלחוד וכדתניא בבריית' בגמ' (דף מח:) תניא אמר ר"ע דנתי לפני רבן גמליאל. וכי תימא אם איתא דכל זמן שעוסקות בו אינו בא לידי חימוץ סדרא דשלש

נשים למה לי י"ל דרבנן לכתחלה לא שרו טפי מהאי שיעורא שמא תרפה ידיה מלעסוק בבצק תדיר אבל אי קים ליה שלא פסקה מלהתעסק בה אפילו טפי מהאי שיעורא שרי או משום דר"ג נקט שיעורא בשלש נשים דלדידיה אפי' סלקה ידיה מן הבצקכל שלא שהה יותר משתי אפיות אינו בא לידי חמוץ [ורבנן] פליגי עליה ואמרי דבג' נשים ליכא למישרי אלא כי האי גונא שכל אחת עסוקה בבצק תדיר ואינו מניחתו כלל ואין הכי נמי דכל שעה שעסוקה בו אינו בא לידי חמוץ וכשאינה עסוקה בה תדיר אי נמי בעסוקה אלא שהוא יותר משיעור עיסה מסתברא דילפינן שיעורא מבצק החרש דאמרינן (דף מו.) אין שם כיוצא בו שיעורו מיל או אפשר דקולא הוא שהקילו בבצק החרש לפי שאינו ממהר להחמיץ ואין למדין ממנו לבצק אחר:

דף טו:

אמר רב קבא מלוגנאה לפסחא. קב של אותו מקום לשין בפסח ולא יותר כדי שיוכל לשמרו מן החמוץ וכן לחלה וכן שיעור כל עיסה של שאר ימות השנה להתחייב בחלה: **ה'** רבעים קמח של קבים צפוריים שהם שבעה ועוד מדבריים שזהו העומר שהיתה עיסת מדבר שנאמר בחלה ראשית עריסותיכם כדי עריסותיכם עומר לגולגולת והוא עשירית האיפה והאיפה שלש סאים והסאה ששה קבין מדבריות חשוב עשור שלהן ותמצא שבעה רביעים קמח וביצה וחומש ביצה כיצד חלוק ג' סאין שהן שמונה עשר קבין עשה מהן רבעי קב דהיינו לוגין ותמצא בהן שבעים ושנים טול עשור של שבעים הרי שבעה ושנים הנשארים הרי שתים עשרה בצים טול עשור שלהם הרי ביצה וחומש ביצה הרי שבעה רבעים ועוד שהוא ביצה וחומש ביצה ובירושלמי הוסיפו על המדות שתות מלבר שהוא חומש מלגאו שנתנו שש מן הראשונות בתוך חמש מן האחרונות הרי ששת הראשונים יעשו חמש והרובע וביצה וחומש ביצה הנשארים יעשו רובע שהרובע שש ביצים עשה מהם חמש ביצים גדולים והביצה וחומש ביצה יעשו ביצה גדולה שנתוסף עליו חומש מלגאו דהוא שתות מלבר הרי שש ביצים שהוא רובע קב גדול הרי עומר המדבר שש רבעים ירושלמיות וסאה צפוריות עודפת על ירושלמיות שתות מלבר כדאמרינן בעירובין (דף פג.) הרי עומר שהיה שש רבעים ירושלמיות נכנס בחמש צפוריים רש"י ז"ל לא גריס חמשת רבעים קמח ועוד דהא חמש רבעים מצומצמים הן ור"ת ז"ל אומר דשפיר גרסי' ליה ואתיא כרבי יוסי דאמר התם ומייתינן ליה בפ"ק דשבת (דף טו.) חמשה פטורין חמשה ועוד חייבים ויהיב ר"ת ז"ל טעמא למילתא דלאחר הפרשת חלה בעינן שישאר שיעור עריסותיכם:

קפיזא. שלשה לוגין מאי דעתיך לחומרא שלא יבא לידי חימוץ חומרא דאתי לידי קולא הוא דקא מפקען ליה מחלה ולאו למימרא דבחלת חוצה לארץ קפדינן בהכי אלא שמא יבאו לעשות כן בא"י דכתיב באכלכם מלחם הארץ (במדבר ט"ו:י"ט) אלמא דזימנין דלא מחייב מעיסה ומיחייב בתר דהוי לחם והיינו ע"י צירוף סל שנושכות זו את זו שהן רחבות כעין שלנו ועגולות ומדביקין זו עם זו אבל כעבין לא שאין מדביקין זו בזו:

בגמ' איבעיא לן טבלא שאין לה לבזבז מהו אויר כלי בעינן והא איכא או דילמא תוך כלי בעינן והא ליכא ולא איפשיטא:

מתני' שיאור ישרף והאוכלו פטור. לפי שלא החמיץ כל צרכו:

סידוק ישרף והאוכלו חייב. סידוק כשהוא מחמיץ עושה בו סדקים:

כקרני חגבים סדק לכאן וסדק לכאן:

זה וזה. אפילו כקרני חגבים סידוק הוי דכיון דלמעלה הוי כקרני חגבים בידוע שנתערבו סדקיו מלמטה כדאיתא בגמ':

ואיזהו שיאור. שפטור זה שאין בו סדק:

אלא שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו. מתוך פחד ורתת שפניו מכסיפין ומיהא שמעינן דאף על גב דנוקשה בעיניה בלא כלום אפי' הכי צריך ביעור דאי לא תימא הכי אמאי ישרף וכבר כתבתי זה למעלה והארכתי עוד בחדושי:

מתני' ארבעה עשר שחל להיות בשבת מבערים וכו'. ומיהו משיירין מזון שתי סעודות כבר הארכתי בזה בסוף פרק קמא בס"ד:

תרומה מלפני השבת שאוכליה מועטין אבל חולין ימצא להן אוכלין הרבה בזמנן:

דף טז.

גמ' ירושלמי אמר רבי לוי האוכל מצה בערב הפסח כבא על ארוסתו בבית חמיו והבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה. כתב הר"ז הלוי ז"ל דהני מילי משש שעות ולמעלה אבל עד שש שעות מותר דס"ל דבשעת איסור חמץ חיילי איסורי דמצה והרמב"ן ז"ל השיג בספר המלחמות ואמר דסוגיית ירושלמי מוכחת דכל היום כולו אסור וכך היא אמר רבי לוי האוכל וכו' תניא ר' יהודה בן בתירא אומר בין חמץ בין מצה אסיר פירוש משום לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים ומכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו שחרית כדאיתא לקמן בפרק ערבי פסחים ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי אמר רבי לא היה אוכל לא חמץ ולא מצה לא מצה מן הדא דר' לוי ולא חמץ מן הדא דרבי יהודה בן בתירא ומקשינן רבי תלמידיה דר' יהודה בן בתירא הוה ולא תלמידיה

דר' יעקב בר קורשאי כלומר והדבר ידוע שחולקין חכמים על ר' יהודה בן בתירא וליכא דחייש ליה אלא תלמידיו שחוששין לדבריו ומתרץ אלא דהוה בכור פי' שנהגו הבכורות להתענות בערב פסח כדאיתא במס' סופרים (פכ"א הלכה ג) אמר ר' מונא ר' יונה אבא בכור הוה ולא הוה אכיל אמר ר' תנחומא לא מן הדא אלא דרבי אסטניס הוה וכי הוה אכיל ביממא לא הוה אכיל בליליא ולכך לא הוה אכיל כדי שיכנס למצה בתאוה זו היא סוגיית הירושלמי ואתה למד ממנה שכל היום אסרו לאכול מצה כדקתני עלה בן בתירא אומר בין חמץ בין מצה אסור שפירושו אסור כל היום לפיכך היו אומרים על רבי שהיה מתענה ערב הפסח ולא היה אוכל מצה מדר' לוי אלו דבריו ז"ל ולדידן מהא לא איריא דר' לוי הכי קאמר שהאוכל מצה בערב הפסח משעת איסור חמץ כבא על ארוסתו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ולר' יהודה בן בתירא שאסור לאכול חמץ כל היום כולו אסור לאכול מצה ג"כ כל היום משום הכי הוה סבירא לן התם דרבי דלא הוה אכיל חמץ כל היום מדר' יהודה בן בתירא מצה נמי לא הוה אכיל מדרבי לוי אבל לדידן דלא מיתסר לן חמץ אלא מחצות ולמעלה מדאורייתא אי נמי מסוף ד' מדרבנן אפשר דמצה נמי לא מיתסרא אלא מהאי זימנא ואילך:

מתני' ההולך לשחוט את פסחו וכו' אם יכול. שיש שהות ביום:

להציל מן הגייס. ישראלים הנרדפים:

יבטל בלבו. ולא יחזור אפי' יש שהות ביום דכיון דמילתא דסכנתא היא סמכינן אביטול דסגי מדאורייתא:

לשבות שביתת הרשות. פירש"י שהיה הולך להחשיך על התחום ולקנות שביתה כדי שיוכל ללכת משם אלפים אמה לדבר הרשות יחזור מיד אבל לקנות שביתת מצוה כדי שילך מחר לבית האבל או לבית המשתה הוה ליה כהולך לשחוט את פסחו והקשו בתוס' דאם כן תקשי למאן דאמר בפרק בכל מערבין (ד' לא.) דאין מערבין אלא לדבר מצוה ולפיכך פי' [ר"י] ז"ל דלשבות שביתת הרשות היינו שהולך לשבות ברגל עם קרוביו ורעיו כדי לשמוח עמהם:

גמ' בת כהן לישראל. שמפני כבוד הכהונה ראוי שתנשא לכהן:

או אלמנה או גרושה או זרע אין לה כדכתיב (ויקרא כ"ב:י"ג) ובת כהן כי תהיה לאיש זר וסמיך ליה ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וגו':

או קוברה או קוברתו. בלא זמן:

מאלמן את אשתו. שמבקש למודו ואינו מוצא וגולה למזונות והרי אשתו כאלמנות חיות:

גוזליו. יתומיו:

ומחלוקות רבות עליו. מחמת ששכח תלמודו:
ואין מקבלין עדות ממנו. הקשה הרב אלפסי ז"ל מדאמרינן בפרק חומר בקדש (דף כב.) כמאן מקבלין האידנא סהדותא מעם הארץ כר' יוסי ותירץ דעם הארץ דהתם דאיתיה בדרך ארץ ועם הארץ דהכא דליתיה בדרך ארץ לפי דבריו צריך לומר דכי קתני אין מקבלין ממנו עדות דמשמע דקבולי לא מקבלים אבל דיעבד עדותו עדות לאו דוקא דהא עם הארץ כי האי פסול לעדות כדתנן פ"ק דקדושין (דף מ:) כל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן היישוב אמר רבי יוחנן ופסול לעדות אלא על כרחיך לאו דוקא אין מקבלין דמיפסל נמי פסל ודאמר נמי התם כמאן כר' יוסי לאו למימרא דרבנן פליגי עליה דלא אשכחי' בהאי פלוגתא כלל ואשכחן כהאי לישנא במידי דלית ליה פלוגתא כדאמרינן (שבת סז.) כמאן תלינן קיבורא בדיקולא כמאן כי האי תנא (ואמרינן נמי (סנהדרין נב.) כמאן קרינן לרשיעא בר צדיקא רשיעא בר רשיעא כמאן כי האי תנא) זו היא שטתו של הרב אלפסי ז"ל אבל רש"י ז"ל פירשה שם בפרק חומר בקדש דהא דהכא פליגי אדר' יוסי ותרוייהו מיירי בעם הארץ דליתיה בתורה אבל דרך ארץ ומצות מיהא איכא וכל כי האי (נימא) [גונא] דכשר לעדות אלא דסבירא להו לרבנן לכתחלה לא מקבלין והאידנא דמקבלינן סמכינן אדר' יוסי וזה נראה יותר נכון:
ויש אומרים אין מכריזין על אבדתו ואם תאמר והיאך הוא יודע שהיא של עם הארץ יש אומרים כגון שראה שיירא של עמי הארצות עוברת ונפל מהם אי נמי יש לומר שאם בהמתו תועה בין הכרמים אינו חייב לחזור אחריה ואשכחן בבבא מציעא לשון הכרזה שפירושו לחזר אחר האבדה אבל מי שבאתה לידו אבדה של עם הארץ ואיתיה הכא וקא בעי לה דאז מהדרינן ליה:
ומאי דפי' הרב אלפסי ז"ל הא דאמר ר' אלעזר עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים כגון שהיה רץ אחר הזכור ואחר נערה המאורסה לא נהירא דאי הכי אפילו ת"ח נמי אלא בלאו הכי נמי קאמר ובודאי דלאו דוקא שאין דמו של עם הארץ מסור בידינו ואדרבה ההורגו נהרג אלא מתוך ששונאים תלמידי חכמים עמי הארץ מגזמין בהן תדע דאמרי' בגמ' עם הארץ מותר לקרעו כדג ומגבו ואין בין שפיכות דמים דסייף וחנק לקריעה כדג ומגבו היתר ואסור ואמרי' נמי בגמ' דמותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת וכל הני מילי ודאי גוזמא נינהו אבל רב שרירא גאון ז"ל פירשה בתשובת שאלה דה"ק אוי לו לעם הארץ שפעמים שבורות שלו גורם לו למות מיתה מנוולת שעמיותו מביאו לרוץ אחר נערה המאורסה אפי' ביום הכפורים שחל להיות בשבת ואין ממתינין להמיתו וממיתין אותו מיתה מנוולת ולא כשאר הרוגי ב"ד שבוררין להן מיתה יפה ואפשר שלזה

נתכוין הרב אלפסי ז"ל וכן מה שאמר בגמרא עם הארץ אסור לאכול בשר הכי נמי קאמר אוי לו לעם הארץ שפעמים שיש לו בהמות ועופות ומתוך עמיותו שאינו יודע לשחוט ולבדוק אסור לאכול מהן וכן כתב ר' יהודה אלברגילונ"י ז"ל:
הדרן עלך ואלו עוברין

דף טז:

מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין. פירוש עד חצות תולין במנהגא אבל מחצות ולמעלה מיהא איכא איסורא ומשמתינן ליה כדאיתא לקמן בגמרא ומאי דאמרינן דמחמרינן טפי בערבי פסחים משאר ערבי ימים טובים מפרש בירושלמי דהיינו טעמא משום דזמן פסח מחצות ואילך ואמרינן נמי התם דאף בשאר ימות השנה ביום שיחיד מביא קרבן אסור בעשיית מלאכה ומקשינן התם אם כן כל היום של ערב פסח יהא אסור ומשני לפי שאין רשאי להקריבו עד חצות ומקשינן תו התם א"כ קרבן תמיד שהוא לכל ישראל יהא אסור במלאכה לעולם ומשני תורה הוציאתו מן הכלל דכתיב ואספת דגנך אם כל ישראל ישבו בטלים מי יאסוף להם דגן זו היא סוגית הירוש' וכתבו בתוס' דמהך שקלא וטריא משמע דמדאורייתא אסור ואפשר דמדרבנן היא ואסמכינן ליה אקראי וכתב הר"ז הלוי ז"ל דכיון דמשום פסח הוא דאסור האידנא דליכא פסח לא שני לן בין ערבי פסחים לשאר ע"ט והשיבו עליו דכיון שנאסר אע"פ שבטל טעם איסורא לא בטיל עד שיעמוד ב"ד ויתיר שכל דבר שנאסר במנין צריך מנין אחר להתירו כדאיתא בדוכתי טובא (ביצה ה. וש"נ) וה"נ משמע מדאמרינן בפ' ערבי פסחים לא יאכל אדם עד שתחשך ומספקא לן אי משום פסח אי משום מצה ואמרינן עלה (לקמן דף קח.) דרבי יהודה נשיאה הוה יתיב בתעניתא כולי יומא קסבר דמשום פסח הוא וסבר לה כמאן דאמר מודה ר' יהודה בן בתירא בפסח ששחטו שחרית שהוא כשר ואם איתא אדרבה כיון דמשום פסח הוא לא הוה ליה להתענות כלל שהרי בזמן הזה אין פסח נוהג אלא ודאי כדאמרן וכן דעת הרב אלפסי ז"ל שהביא משנתנו ומאי דאיתמר עלה בגמרא וכן העלו בתוס' וכ"ש שאפשר לפום גמרא דילן דמאי דאמר בערבי פסחים היינו טעמא משום דמרובה במצות דאיכא מצה ומרור דטרחתן מרובה וכן דעת רש"י ז"ל:
ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום וכו'. פי' מתני' בשדעתו לחזור מתוקמא וראיה מדאמרי' פ"ק דחולין (דף יח:) כי סליק ר' זירא אכיל מוגרמתא דרב ושמואל ומקשי' ור' זירא לית ליה

נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם ואסיקנא הני מילי בשדעתו לחזור ור' זירא אין דעתו לחזור הוה ופשטא דמתני' נמי הכי מוכח ומשום הכי קתני ההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין כיון שדעתו לחזור נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם מדינא וממקום שעושין למקום שאין עושין אע"ג דמדינא עושה כיון שדעתו לחזור אפ"ה אל ישנה מפני המחלוקת וכיון דמפני המחלוקת הוא ולאו מדינא יש לומר דוקא בפניהם הוא דמתסר הא בצנעא שרי ובגמ' אאריך בזה בס"ד:

גמ' מאי איריא ערבי פסחים אפי' ערבי שבתות וערבי ימים טובים נמי. כלומר ודאי מנהגא דאיסורא לא אסר מידי אלא במקום שיש עיקר איסור אי מדאורייתא אי מדרבנן והם רוצים להחמיר יותר כדי ליזהר מן העברה ומשום דערבי פסחים מחצות ולמעלה איכא איסורא מהני מנהגא למיסר טפי ולהאי מילתא מאי איריא ערבי פסחים אפילו ערבי שבתות וערבי ימים טובים נמי אית בהו עיקר איסורא ומשום הכי הוה ליה למכלליהו בהדי ערבי פסחים דהאי מנהגא נמי אסר בהו ומשני דלא אפשר למכלליהו דלא דמו והא עדיפא להו למתני אי משום דקדים איסוריה דהוי מחצות אי משום דחמיר דמשמתינן עליה אבל אפשר דאי נהוג נמי אסורא בערבי שבתות וערבי ימים טובים מקמי זמן איסוריה ודאי מהני כיון שיש בהן עיקר איסורא אי נמי דכיון דלא חמיר איסוריה דלא משמתינן עלייהו אי נהוג מקמי הכי לאו כלום הוא וכך נראה לי דכיון דבזמן אסורה לא משמתינן ליה אלא דאינו רואה סימן ברכה לעולם לא חמיר לאקבועי מנהגח טפי מיניה וראיה לדבר ממוצאי שבת דאמרינן ביה דאינו רואה סימן ברכה ואפי' הכי אמרי' בירושלמי דאי נהוג נשי דלא למעבד עבידתא טפי משיעורא דאתפני סדרא אינו מנהג וכתיבנא ליה בסמוך בסייעתא דשמיא:

העושה מלאכה במוצאי שבתות. פירוש דוקא עד שישלימו ישראל תפלתן אבל בתר הכי לא מיתסר והכי איתא בירושלמי דגרסינן התם הני נשיא דנהיגי דלא למיעבד עבידתא באפוקי שבתא אינו מנהג עד דתתפני סידרא מנהג בשני ובחמישי אינו מנהג עד דתתפני סדרא בתעניתא מנהג וכתב הרב אלפסי ז"ל וכי אמרינן נמי ובכל מקום שיש בו נדנוד עבירה לאיתויי תענית צבור דוקא עד דתתפני סדרא דתעניתא אבל [מבתר] הכי לא דאין תענית צבור אסור בעשיית מלאכה כדאמרי' בפרק הקורא את המגלה עומד ויושב (דף כב:) יום שיש בו ביטול מלאכה לעם כגון תענית צבור כלומר שאם היו מאריכים את הסדר היו מתבטלים ממלאכה לפי שהוא יום שעושין בו מלאכה ומאי דאמר לקמן אין בין ט' באב לתענית צבור אלא שזה מותר וזה אסור כלומר דתשעה באב מותר ותענית

צבור אסור היינו דוקא תעניות אחרונות השנויות פ"ק דתענית (דף יב:) אבל תענית צבור לא מיתסר בעשיית מלאכה:

דף יז.

כאן לעושין לשמה כאן לעושין שלא לשמה. דבעושין לשמה גדול מעל שמים חסדך כלומר שהקב"ה מבטל ומשנה מערכות שמים בשבילו:

דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וא"ת הא רב יהודה גופיה אמר בפרק היה קורא (דף יז.) דכל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא יש לומר גווני טובא איכא בשלא לשמה דההיא דהתם מיירי שעוסק בתורה כדי לקנתר ולהתגדר וכיון שכונתו לדבר עבירה נוח לו שלא נברא אבל הכא מיירי שאינו מתכוין לדברי מצוה ולא לדברי עבירה אלא כגון אדם שהוא עצל ומתוך עצלותו אינו עושה מלאכה בימים שאסרו חכמים דומיא דשפל ונשכר דאמרינן בגמרא:

בני בישן נהוג דלא אזלי מצור לצידן בפ"ק דשבת (דף יט.) אמרינן דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת ומצור לצידן אפילו מערב שבת והני אחמיר עלייהו ואתו לקמיה דר' יוחנן אמר להו כיון דאבהתיכו קבילו עלייהו אינהו נמי מיחייבי:

תניא דברים המותרים וכו'. הך ברייתא לאו בגוונא דמתני' היא דבמתני' עסקינן במנהג שנהגו בני העיר שאסרו עצמן במותר להן אע"פ שיודעין בו שמותר להן כדי להזהר מן העבירה ובההיא גונא תנן חומרי מקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם אבל הכא עסקינן בדברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור וסבורים הן שהם אסורים מן הדין ובכה"ג אמרי' שאין אדם רשאי להתיר לפני מי שאינן בני תורה דמסרכן ומדמו מילתא למלתא אבל ת"ח השרוי בתוך אותה העיר נוהג היתר בצנעא בתוך ביתו ויש בכלל זה ג"כ שאם נהגו אבות איסור בדבר שהוא מותר משום מגדר איסורא ובניהן שאינן בני תורה סוברין שמן הדין אסורים בו שאין לגלותו לומר להם שאינו אסור אלא משום מנהג כדי שלא יקילו בו והיינו עובדא דיהודה והלל שרחצו שניהם כאחד בכבול שהוא מקום שאבותיהן החמירו על עצמן בכך דמדינא עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו שמתוך שרואה את ערותו ונזכר שמשם יצא נותן לבו להרהור וכן בחמיו נותן בלבו שמשם יצאה אשתו וכן בעל אחותו נמי איכא הרהורא ודורות הראשונים של בני כבול שהיו בני תורה גזרו בשני אחים משום בעל אחותו ויהודה והלל לא הוו בקיאי במנהגייהו דאי הוו בקיאי בהו לא הוו עבדי משום חומרי מקום שהלך לשם וכשלעזה עליהם מדינה

לא רצו לומר להם מותרין אתם כלומר לא תלעיזו עלינו שאף אתם מותרין מן הדין אלא שאבותיכם החמירו על עצמם לא רצו לומר זה להם לפי שבאותו הדור לא היו בני תורה וחשו שאם יגלו להם שהוא מותר מן הדין שיקילו בו כך נראה לי:

רבי יהודה מתיר באביו מפני כבוד אביו. כדי שישמשנו:

ואם רבו צריך לו. לתשמישו:

ירושלמי ר' אליעזר בר בון אמר וכו'. נראה לפי הירושלמי דבמאי דאמרי' נשאל ומתירין לו אפי' בכותאי אמרינן הכי דכיון שבאים לישאל מתירין לו ואין לחוש לסירכא שכבר הדבר מסופק בידם שהרי באים לישאל עליו ומלמדין אותן כל עיקרי הדרכים שלא יסרכו ויסתבכו בהן שאין לך לומר דאבני תורה קאמר דאי הכי מאי איריא נשאל כי לא נשאל נמי אלא משמע דאפי' בכותאי ובכיוצא בהם אם נשאלו מתירין להן ומיהו לפום גמרין משמע דדוקא בבני תורה אבל בכותאי לא אפי' באו לישאל דהא בכמה דוכתי אשכחן שאף כשהיו שואלין לא היו מתירין להן לפי שאינן בני תורה ואף במה שלא היו נוהגין בו לא איסור ולא היתר כדמוכח בפ' תולין (דף קלט.) בעובדא דבני בשכר עוד אפשר לי לומר דבירושלמי נמי בבני תורה ונשאל דקאמר נשאל לחכם כעין היתר נדרים שכל שנהגו איסור בדבר כעין נדר הוא וכשהוא רוצה לנהוג בו היתר צריך שאלה והכי מוכח בפרק בתרא דנדרים (דף נא:) דאמרינן התם מאן תנא דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי לנהוג בהן היתר כדי לבטלן משום שנא' (במדבר ל':ג') לא יחל דברו והיינו לישנא דנשאל ולא אמר ישאל:

דף יז:

ורבה בר בר חנה לית ליה דנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם. נ"ל [דבין למאן] דאמר דבני בבל נהגו איסור בתרבא דאייתרא משום חומרא בעלמא או משום דסבירא להו דמדינא הוא דאסור כדשקלינן וטרינן הכי בפ' אלו טריפות (דף נ.) שפיר מקשה אמאי לא נהג חומרי מקום שהלך לשם לפי שכיון שנהגו בני מתיא כדברי האוסר ועשאוהו לחומרא כרבם שתלמידיו ואנשי מקומו נוהגים כמותו בין לקולא בין לחומרא כדאמרינן (שבת ד' קל.) במקומו של ר' אליעזר היו כורתין עצים לעשות פחמים לעשות ברזל וכל שכן אם נוהגין איסור בדבר אחד הרי הן כאילו קבלו עליהם לנהוג אותו איסור עליהם ועל כל הנלוים עליהם וכל הנכנס באותו מקום אם אין דעתו לחזור חייב לנהוג איסורא באותו דבר מן הדין ומשום הכי מקשינן היכי אכל רבה בר בר חנה תרבא דאייתרא דהוה ס"ד שלא היה דעתו לחזור וכי היכי דתנן במתניתין

דכל שדעתו לחזור נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם מדינא ואפילו בצנעא הכי נמי כל שאין דעתו לחזור נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם מדינא ואפי' בצנעא דחד טעמא הוא ושני אביי דמארץ ישראל לבבל כיון דאנן כייפינן להו במילתא דהוראה לפי שהן סמוכין עבדינן כותייהו ובודאי דעבדי כותייהו הוה ליה למימר ולא עבדינן אלא משום דהך לישנא שייך שפיר בפ"ק דחולין (דף יח:) גבי מוגרמת דרב ושמואל נקטיה הכא ורב אשי אסיק דדעתו לחזור הוה הילכך מדינא הוה שרי ומפני המחלוקת ליכא דבצנעא הוה אכיל וכי תימא אם כן היכי אמר אבוה דשמואל שוינכו ככותאי הא מדינא הוה ליה למכסייה כדי שלא ישנה מפני המחלוקת ליתא כיון דבצנעא הוה אכיל ליה דאיהו לא ידע דליעיילי גביה אפילו מצאוהו אוכל ויושב לא היה נופל מחלוקת בכך בין תלמידי חכמים שכבר היו יודעין שבדין היה עושה ומשום הכי אמר אבוה דשמואל שוינכו ככותאי שאין מתירין לפניהם מה שהם סוברים שהוא אסור כי היכי דלא ליתו לסרוכי מילתא למילתא [וכ"ת] והיכי אמרינן דבשדעתו לחזור דכיון דלא מתסר אלא מפני מחלוקת דבצנעא שרי והא אסיקנא בגמרא (דף נב.) בדרב ספרא דהוה ידע בקביעא דירחא דביישוב אסור [לעשות מלאכה ביו"ט שני ורב ספרא בא מא"י לבבל הוה] ובודאי דדעתו לחזור הוה דאי לא כיון דבבבל הוה ודאי אפילו במדבר אסור הוא ואפילו הכי אמרינן דביישוב אסור יש לומר דלא דמי מלאכה לאכילה דמלאכה קלא אית ליה וכל ביישוב מפרסמא מילתא מה שאין כן באכילה ואפשר גם כן שמלאכתו של רב ספרא היתה מלאכה מפורסמת שא"א לעשותה בצנעא ועובדא דרמי בר תמרי דאכל כחלי בפומבדיתא כדאיתא פרק כל הבשר (דף קי.) והקשו עליו מדתנן נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם ואהדר דחוץ לתחום אכלתינהו בדין הוא דבתוך התחום נמי הוה שרי בצנעא אם היה דעתו לחזור אלא דבעי לשנויי אפי' אין דעתו לחזור נמי שרי דחוץ לתחום אכלתינהו כנ"ל:

ונמצינו למדין בתורת המנהגות שכל מנהג איסור שהוא בעיר אחת כל שאינו מנהג בטעות אלא שהן החמירו על עצמן לעשות סייג לתורה או לדבר שהוא מחלוקת חכמי ישראל ונהגו כדברי האוסר כל בני העיר חייבין בו מן הדין שנאמר ואל תטוש תורת אמך וכל היוצא מתוכה ודעתו לחזור חייב ג"כ בו ואפילו בצנעא עד שיעקור דירתו משם ויקבענה בעיר אחרת דבכי האי גוונא פקעו מיניה חומרי מקום שיצא משם כדמוכח ההיא דפרק קמא דחולין (דף יח:) וכן כל הנכנס מעיר אחרת לתוכה ואין דעתו לחזור לעירו הרי הוא כבני העיר אבל הנכנס מעיר אחרת לתוכה ודעתו לחזור בכי האי גוונא לא חיילי עליה חומרי מקום מדינה אלא שאין לשנות מפני המחלוקת ובכי האי גוונא

בצנעא שרי אבל מנהג שהוא בטעות אינו חייב להתנהג בו אלא בכותאי ודכותיהו אינו רשאי להתירו בפניהם אבל נוהג בצנעא בתוך ביתו אפילו דירתו קבועה באותה העיר זהו הדרך שבררתי בדברים הללו:

מימנו אנגידא דבי רב ולא מימנו אשמתא. פירש הרב אלפס ז"ל כמו שכתוב בהלכות ורש"י ז"ל פירש דתלמיד שסרח ממנין להלקותו ולא לנדותו משום דשמתא חמורה וחוששין לכבוד התורה:

מאי שמתא אמר רב שם מיתה. שסופה להמית:

ואיכא למידק דמהא משמע דמאן דעבר אדרבנן משמתינן ליה ובריש פרקין נמי אמרינן הכא שמותי משמתינן ליה ובברכות נמי אמרינן (דף יט.) דבכ"ד מקומות ב"ד מנדין על כבוד הרב ובפ' כירה (דף מ:) אמרינן דהמבשל בחמי טבריא לוקה מכת מרדות מדבריהם ובדוכתי טובא נמי אמרינן הכי אלמא מילקא אין שמותי לא י"ל דבמילתא דהוי עיקריה מדרבנן דכי עקר ליה קא עקר ליה לכולא מצוה משמתינן ליה כגון האי וכדאמר נמי (ברכות דף יט.) את מי נדו את אלעזר בן חנוך שפקפק בנטילת ידים וכדאמרינן בפרק שלישי דמועד קטן (דף כז:) רב המנונא איקלע להההוא מתא שמע קלא שיפורא דשיכבא חזי הנהו אינשי דעבדי עבידתא אמר ליהוו הנהו אינשי בשמתא אבל בדבר שעיקרו מן התורה והוא עובר על מה שאסרו בו חכמים מכין אותו מכת מרדות כי ההוא דמבשל בחמי טבריא וכי ההוא דגזינהו לגפא דפרק שלוח הקן (דף קמא:):

מתני' מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין מקום שנהגו שלא לאכול. שנראה כאוכל פסח בחוצה לארץ:

גמ' אסור לאדם שיאמר בשר זה לפסח. אפי' היה שחוט כבר מפני שנראה כמקדיש בהמתו דאתי למימר מחיים אקדשה:

גדי מקולס. ראשו על כרעיו ועל קרבו כצליית הפסח דתניא בכיצד צולין (דף עד.) ר' עקיבא קורהו מקולס מפני שתולה כרעיו חוצה לו בצדו כנושא כלי זיינו כובע נחשת מתרגמינן קולסא דנחשא:

דף יח.

אלמלא תודוס אתה. אדם חשוב:

מטיל מלאי בכיס של תלמידי חכמים. נותן סחורה לכיס של תלמידי חכמים להשתכר בהן:

בצל החכמה. במחיצת החכם יכנס זה שההנהו מנכסיו:

מתני' מקום שנהגו להדליק את הנר. מעיה"כ:
גמ' בין שאמרו להדליק. אותן שנהגו להדליק והנוהגים שלא להדליק לא נתכוונו אלא לדבר אחד להפריש עצמם ממשכבי אשה האומר להדליק משום דאין אדם משמש מטתו לאור הנר והאומר שלא להדליק סבר כשהנר דולק הוא רואה את אשתו ומתאוה לה:
מתני' רשב"ג אומר לעולם יעשה אדם עצמו כתלמיד חכם. ולא חיישינן משום יוהרא דהרואה אומר מלאכה הוא דלית ליה ות"ק חייש ליוהרא:
הלילה ב"ש אוסרין וב"ה מתירין עד הנץ החמה. הלכך אפילו במקום שנהגו שלא לעשות אם נהגו הלילה בכך טעות היא:
כל מלאכה שהתחיל בה קודם ארבעה עשר גומרה בארבעה עשר. כלומר עד חצות אפילו במקום שנהגו שלא לעשות ומיהו דוקא לצורך המועד כדאיתא בברייתא בגמרא:
אבל לא יתחיל בה תחלה בי"ד. כלומר במקום שנהגו בו איסור:
וחכמים אומרים שלשה אומניות עושין החייטין והספרי' והכובסים. מפרש בגמ' מש"ה מקילי רבנן בהנך שלשה אומניות לפי שמצינו בהן קולא בחולו של מועד הילכך מקילין נמי בהו בארבעה עשר ואפי' במקום שנהגו שלא לעשות בו מלאכה ובהא פליגי דר' מאיר אסר בכולהו מלאכות להתחיל במקום שנהגו בו איסור ומתיר בכולן לגמור ורבנן שרו בשלש מלאכות אלו ושאר כל המלאכות מתירין לגמור ודוקא עד חצות אבל מחצות ולמעלה הכל שוה לאסור ואפי' לגמור והר"ם כתב בפ' ראשון מהלכות שביתת יום טוב דכי אמר גומרה בארבעה עשר ושריותא דשלשה אומניות דוקא במקום שנהגו לעשות ולא נראו דבריו וכבר השיג עליו הראב"ד ז"ל:
גמ' עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות מקום שנהגו אין לא נהגו לא. כלומר שאם נהגו שלא לעשות אסור להתחיל בשום מלאכה אע"פ שהיא לצורך המועד (ולעמוד שם) אבל מקום שנהגו לעשות מותר עד חצות ואפילו להתחיל:
מתני' מושיבין שובכין לתרנגולים בארבעה עשר. כשנותן ביצים תחת התרנגולים להתחמם לגדל אפרוחין קרי מושיב שובכים:
ותרנגולת. המחממת ביציה שברחה מעליהן מחזירין אותה ופרכינן השתא אותובי מותבינן אהדורי מבעיא ופריק דסיפא אתא לחולו של מועד שאין מושיבין אותה לכתחלה אבל אם [ברחה או] מתה מחזירין:
גורפין זבל. ואפילו מחצות ולמעלה:
ובמועד מסלקין אותו לצדדין. כלומר בחולו של מועד דאילו במועד עצמו אין מטלטלין אותו כלל:

ובחולו של מועד אין מביאין אלא לצורך המועד. משום מראית העין דנראה כאילו תיקן במועד. הדרן עלך מקום שנהגו

דף יט.

ערבי פסחים סמוך למנחה. מנחה קטנה דהיינו ט' שעות ומחצה וסמוך לה היינו חצי שעה דהיינו בסוף שעה תשיעית כדתנן תמיד נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה וסמוך לה כחצי שעה קודם:

לא יאכל אדם. כלומר לא יתחיל לאכול ומפרש בגמרא דהיינו טעמא כי היכי דלא ליתי למיכליה למצה אכילה גסה כלומר שלא יוכל לבלוע אותה אלא בקושי וכי האי גונא לא יצא בה ידי חובתו דלא מיקריא אכילה וכדאמרי' (ביבמות) שהאוכל תרומה אכילה גסה אינו חייב בו משום אוכל אלא משום מזיק:

לא יאכל עד שיסב. כדרך בן חורין זכר לחירות:

לא יפחתו. גבאי צדקה המפרנסים את העניים כדתנן אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום אלמא לישנא דלא יפחתו אגבאי צדקה קאי:

מארבעה כוסות של יין. תקנו חכמים לארבע ברכות ארבעה כוסות כדי שתהא כל אחת על כוס אחד ובירושלמי משמע כנגד ארבע גאולות הכתובים בפרשה ועוד אמרו כנגד ארבעה כוסות התרעלה שעתיד הקב"ה להשקות את העובדי כוכבים ונראה שלפיכך נהגו לומר בכוס רביעי קודם ההלל שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך:

גמ' כדי שיכנס לשבת כשהוא בתאוה. כדי שיהיה קדוש וסעודת שבת חביב עליו:

רבי יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך. מתחיל לאכול עד שתחשך:

ובערבי שבתות ובערבי ימים טובים היכא דאתחיל לה מקמי תשע וכו'. זה שכתב הרב ז"ל דאתחיל ליה מקמי ט' לערבי פסחים נצרכה דאילו לשאר ימים טובים לא אצטריך למנקט מקמי תשע דהא קי"ל כר' יוסי דאמר אוכל והולך עד שתחשך אלא משום דאף ערבי פסחים בכלל יו"ט נקטה הכי ומיהו אף בערב הפסח נמי אם התחיל לאחר ט' אע"פ שעשה באיסור כך דינו לענין הפסקה שפורס מפה ומקדש:

דף יט:

דתניא מפסיקין לשבתות דברי ר' יהודה. כלומר מפסיקין מלאכול ומברכין ברכת המזון והכי איתמר לקמן בהדיא אבל עקירת השולחן לא מעלה ולא מוריד ומאי דאמרינן בגמרא עקירת השלחן בהדי הפסקה לאו דוקא אלא לפי שהיה דרכן לאכול על גבי

שלחנות קטנות ולסלק אותן מלפניהן אחר אכילה קרי ליה להפסק אכילה עקירת שולחן:

רצונך נפסיק ונחוש לדברי רבי יהודה חברנו. שהיה אומר מפסיקים לשבתות ומיהא שמעינן דהפסקת אכילה קאמרי ולאו עקירת שולחן דהא ר' יהודה דפסיק ורשב"ג היה אומר להפסיק לכבודו ואי אפשר שעקרו השלחן שהרי עדיין היה רבי יוסי אוכל אלא ודאי הפסקת אכילה קאמרי:

אין הלכה לא כר' יהודה ולא כר' יוסי אלא פורס מפה ומקדש. וא"ת ושמואל דאמר כמאן י"ל רבנן הכי קאמרי והיינו ברייתא דקתני פורס מפה ומקדש כמו שנפרש אותה בסמוך בס"ד וכן אמר בירושל' אבל חכמים אומרים פורס מפה. ומקדש:

ואח"כ שרי המוציא ומברך ברכת המזון. לשון הרב אלפסי ז"ל הוא והקשה הר"ז הלוי ז"ל עליו אם איתא דשרי המוציא אף ברכת המזון נמי הוה צריך מקמי דשרי ליה שלא מצינו בהמ"ז אחת לב' ברכות של המוציא וכיון שאינו צריך ברכה למפרע אלמא לקבעיה הדר ולא צריך לברוכי המוציא ולאו קושיא היא דהא איכא נמלך דמברך על כל כוס וכוס לכתחלה כדאיתא לקמן (דף קג:) ואינו נראה שיהא מברך ברכה למפרע אלא אחר כולן ובפת נמי הכי איתא לדינא דנמלך דאמרינן התם בפ' כל הבשר (דף קז:) השמש מברך על כל כוס וכוס ועל כל פרוסה ופרוסה ותניא אידך מברך על כל כוס וכוס אבל לא על כל פרוסה ופרוסה ומשני הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב אלמא דדינא דנמלך אפילו בפת איתיה ולא מסתבר דמברך על כל פרוסה ופרוסה ברכה למפרע:

תנ"ה ושוין שאין מביאין את השולחן אא"כ קדש. פי' הר"ז הלוי ז"ל דבערב הפסח קאמר דאפי' ר' יוסי מודה משום חיובא דמצה דלא יאכל עד שתחשך ולא נהירא דמדקאמר אא"כ קדש משמע דלא יביא את השולחן בזמן קדוש קאמר אלא הכי פירושא שאע"פ שמיקל ר' יוסי ואומר אוכל והולך עד שתחשך מודה הוא שאין מביאין את השולחן משחשיכה אא"כ קדש:

ואם הביא פורס מפה ומקדש. הך סיפא דברייתא לאו אשוין קא מהדר דהא ר' יוסי לא מודה בהכי דאין מפסיקין כלל קאמר אלא תנא דהך ברייתא הוא דאמר הכי וכיון דאפי' רבי יוסי מודה דאין מביאין את השולחן משחשיכה אא"כ קדש אם הביא מבעוד יום אע"פ שאינו חייב להפסיק לגמרי פורס מפה ומקדש:

ידי קדוש יצאו. דלא בעי רב קדוש במקום סעודה:

ידי יין לא יצאו. שאם יש להם יין לשתות בביתם חייבין לברך בפה"ג שאינן פטורין בברכת היין של שתיית הכוס ששתו בבהכ"נ דאע"ג דתנן (ברכות דף מב.) בירך על היין שלפני המזון פטר היין שלאחר המזון ומוקמינן לה התם בברכות (דף מב:) בשבתות וימים טובים שאדם קובע סעודתו על היין הכא כיון שנעקרו ממקומן ה"ל היסח הדעת וצריך לברך:

אף ידי קדוש לא יצאו דס"ל לשמואל דאין קדוש אלא במקום סעודה וכתב רב אחא ז"ל דטעמיה מדכתיב וקראת לשבת עונג במקום קריאה שם תהא עונג:

לאפוקי אורחים ידי חובתן דאכלו ושתו בבי כנישתא. שאע"פ שאמרו (מגילה כח.) בבתי כנסיות שאין אוכלין בהן ואין שותין בהן אפשר דאורחין מותרין שמצות הרבים היא שאוכלין שם מקופה של צדקה של בני העיר. אי נמי דאכלי בבי כנשתא לאו דוקא אלא בחדרים הסמוכים לה ושומעין קדוש משם שהוא קביעות סעודתן ואנו עכשיו אף על גב דלא אכלי אורחין בבי כנשתא ונקטינן דאין קדוש אלא במקום סעודה אפילו הכי נקטינן לקדושי בבי כנישתא דכיון דמעיקרא אתקון משום אורחים אמרינן ליה שתקנות חכמים קבועות הן כדאשכחינן במעין שבע דמערב שבת (דף כד:) דאתקון משום עם שבשדות הבאים באחרונה ואפילו היכא דליתא להההיא טעמא כגון דאיתנהו כולהו בבי כנשתא אמרינן ליה דכיון דאתקן אתקן:

דף כ.

סבור מיניה הני מילי. דאין קידוש אלא במקום סעודה אלא מבית לבית אם קדש בבית זה וסעד בבית אחר דומיא דקידוש בבית הכנסת דאפלגו ביה רב ושמואל:

אבל מפינה לפינה. באותו בית:

ואפילו מארעא לאגרא הוה מקדש. ואע"ג דליכא למיפשט מהא מפינה לפינה אפ"ה כיון דמבית לבית לאו דוקא אלמא אין הקביעות תלוי בבית אלא במקום סעודה ומעתה אפילו מפינה לפינה מיהו איכא למאן דאמר דהני מילי היכא דלא חזו ליה דוכתא דקדיש ביה אבל חזו ליה דוכתא דקדיש ביה לא צריך ומדמו ליה לשתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד דתנן בפרק שלשה שאכלו (דף נ.) דמזמנין כאחד:

בי מר. רבה ומדאמרינן לעיל דלשמואל דאמר אין קדוש אלא במקום סעודה דקידושא בבי כנישתא לא מהני אלא לאורחים שמעינן שהמקדש בבית זו ובשעת קדוש דעתו לאכול בבית אחר לא יצא אע"ג דבירושלמי בפרק כיצד לא משמע הכי דגרסי' התם רבי אבא בר כהנא ורבי חייא בר אשי בשם רב אמרי צריך אדם לפסול סוכתו מבעוד

יום ר' יהושע בן לוי אמר צריך אדם לקדש בתוך ביתו ר' יעקב בר אחא בשם שמואל אמר קדש בבית זה ונמלך לאכול בבית אחר צריך לקדש רבי חנינא בשם ר' אושעיא אמר מי שסוכתו עריבה עליו מקדש ליל יו"ט האחרון בתוך ביתו ועולה ואוכל בתוך סוכתו אמר רבי אבין לא פליגין דמר רבי אושעיא (בשלא) היה דעתו לאכול בבית אחר כלומר שתחלה כשקדש בבית זה היה דעתו לאכול בסוכתו דמר שמואל [כשלא] היה דעתו לאכול בבית אחר משמע מיהא דכי אמר שמואל אין קדוש אלא במקום סעודה דוקא כשהיה דעתו מתחלה לאכול בבית שקדש ונמלך אבל כשהיה בדעתו מתחלה לאכול בבית אחר לא ולפום סוגיין לא משמע הכי וכדכתיבנא ואיכא מ"ד דכי איתמר בירושלמי דהיכא שהיה דעתו מתחלה לאכול במקום אחר מהני ה"מ מבית לסוכה דהוה ליה כמארעא לאגרא ומפינה לפינה דלא הוי שנוי כולי האי וכי משמע מגמ' דילן דלא מהני ה"מ מבית לבית ולא נהירא דכיון דלענין קדוש דיניה מפינה לפינה כמבית לבית ליכא לאפלוגי בינייהו ותו דבשלמא מארעא לאגרא חזו אהדדי אבל בסוכה מי לא עסקינן דביתו כאן וסוכתו במקום אחר דהוה ליה מבית לבית אלא ודאי דירושלמי פליגא ואנן כגמרא דידן נקטינן:

ושמעינן תו מעובדא דאביי ורבה דלא תימא כי אמר שמואל אין קדוש אלא במקום סעודה ה"מ דוקא כשסועד במקום אחר אבל כשאינו סועד כלל ידי קדוש יצא דליתא אלא כל שלא אכל לא יצא ידי קדוש כלל ובגמ' נמי משמע דמי שקדש בבית אחר אע"פ שדעתי בשעת קדוש לאכול שם כיון שלאחר כך לא אכל לא מיקרי קדוש במקום סעודה וצריך לחזור לקדש:

אבל מברך הטוב והמטיב. מוכח בפ' הרואה (דף נט:) דה"מ בדאיכא אחרינא בהדיה אבל ליכא אחריני בהדיה מברך שהחיינו וכתב הראב"ד ז"ל דהוא הדין נמי בשנוי הפת מברך הטוב והמטיב אבל חכמי הצרפתים אומרים דלא מברכין על שנוי פת הטוב והמטיב דאורחייהו דאינשי למיכל מיניה מתרי מיני וכי בריך מעיקרא יהיב דעתיה אכולהו מינייהו אבל יין לפי שאין דרך לשתות בסעודה אחת משני מינין מברכין הטוב והמטיב ויש מי שכתב דבעינן שיהא האחרון יותר משובח הא לאו הכי אינו מברך הטוב והמטיב והרב בעל העיטור כתב דמסתברא דעל רוב היין שבא לו מברך הטוב והמטיב ולאו משום חביבותא דאטו אי גריע מי מברך דיין האמת כדאקשינן בסנהדרין (דף מב.) אמאי דאמרינן דליברך בתוספת דלבנה הטוב והמטיב ומהדרינן כי חסרה מי מברך דיין האמת אלא ודאי על רבוי היין הוא מברך ותו דגרסינן בירושלמי על כל חבית וחבית שהיה פותח מברך הטוב והמטיב וכי אחרון אחרון משובח היה ותו מקמי דלשתי היכי

יודע חשיבותיה אלא ודאי על רבוי היין קבעו ברכה זו והרמב"ם ז"ל כתב בפ' ד' מהלכות ברכות דשנוי יין היינו ממין אחר כגון ששותין אדום והביאו לבן ישן והביאו חדש:

אבל מפינה לפינה לא. ואע"ג דלעיל גבי אין קדוש אלא במקום סעודה מסקינן דאפילו מפינה לפינה היינו טעמא משום דקביעות סעודה לא הוי אלא במקום סעודה ממש שאין דרך בני אדם לקבוע מקום סעודה בתוך כל הבית אבל גבי שתיית היין אין אדם מייחד מקום מיוחד בבית לשתייתו הילכך משמע דבפת ומיני דגן דאדם קובע באכילתן מקום מיוחד כל ששינהו אפילו מפינה לפינה צריך לברך ושנוי מקום דאמרינן צריך לברך היינו בין שהלך למקום אחר ולא חזר למקומו בין שהלך וחזר למקומו דהא והא שנוי מקום מיקרי וצריך לברך והכי מוכח לקמן בסמוך:

לא שנו אלא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן. כתב הרב האלפסי ז"ל כגון פירות או יין פירוש אפילו פירות של שבעת המינין דומיא דיין שאין לך דבר שטעון ברכה לאחריו במקומן לדעת הרב אלפסי ז"ל אלא פת וחביץ קידרא שאדם קובע סעודתו עליהם אבל כל שאין אדם קובע סעודתו עליהם אפילו הוא משבעת המינים אינו טעון ברכה לאחריו במקומו אבל ר' שמואל ז"ל כתב בפירוש דכולהו שבעת המינים טעונים ברכה לאחריהן במקומן ואין דעתו מתחוור מסוגיית הגמרא והיינו טעמא דמפלגינן בין שאינן טעונין לטעונין דשאינן טעונין כיון שעמד והלך למקום אחר עמידתו זו היא גמר סעודתו והך סעודה סעודה אחריתי היא וצריך לברך אבל הטעונין ברכה לאחריהן במקומן הואיל ולא בירך אחריהן והלך למקום אחר לסעוד על דעת קביעות הראשונה הלך ואין צריך לברך:

דף כ:

מיתיבי. לרב חסדא:

חברים שהיו מסובין וכו'. מדקתני עקרו מכלל דבדברים הטעונים ברכה לאחריהן במקומם עסקינן פירוש לאו מלישנא דעקרו קא דייק דהא כי האי לישנא איתמר בגמ' ביין ואע"פ שאין טעון ברכה לאחריו במקומו לדעת הרב אלפסי ז"ל אלא דייק לה מדקתני כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע בשלמא בדברים הטעונים ברכה לאחריהן במקומן ניחא לפי שכשהוא יוצא ממקומו הרי הוא עוקר ממקומו ומשום הכי צריך לברך דאע"ג דתנן בפרק אלו דברים (דף נג:) שמי שאכל ושכח ולא בירך יחזור למקומו ויברך הני מילי בשוכח אבל לכתחלה קודם שיעקור ממקומו צריך לברך ומש"ה ניחא אבל אי בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן עסקינן אמאי טעונין ברכה למפרע

והרי אין לך עקירות שהוא סלוק יותר מנמלך ונמלך קובע ברכה לפניו אבל לא לאחריו כמו שכתבתי (לעיל יט. ד"ה ואח"כ):

וטעמא דהניחו שם זקן. כלומר שכיון שנשאר שם לא נעקר הקביעות אבל לא הניחו שם וכו' וכשהן חוזרין טעונין ברכה לכחחלה ומהא משמע דאפילו חזר למקומו הראשון שנוי מקום מיקרי:

אמר רב נחמן בר יצחק מאן תנא עקירות ר' יהודה. כלומר מאן תנא להך ברייתא דקתני אפילו בדברים הטעונים ברכה לאחריהן במקומן אם לא הניחו שם זקן או חולה:

וקא אמרי רבוותא דהלכתא כרב ששת וכו'. והיכא ששכח ויצא ולא בירך נראים הדברים דלאחר שיחזור יברך למפרע עד שלא יחזור ויאכל ואחר כך יברך לכתחלה וכן דעת הרמב"ן ז"ל והרא"ה תלמידו ז"ל:

כוס ראשון אומר עליו קדוש היום והשני אומר עליו ברכת המזון דברי ר' יהודה. ור' יהודה לטעמיה דאמר (דף ק.) מפסיקין לשבתות והפסקה זו היינו ברכת המזון וכמו שכתבתי למעלה ולפיכך קודם לה קדוש היום כמו שהוא גרם לה כדאמרינן ביין שהוא גורם לקדוש שתאמר:

ר' יוסי אומר אוכלין ושותין עד שתחשך. ר' יוסי לטעמיה דאמר אין מפסיקין וה"ה דשרי ר' יוסי אפילו משתחשך אלא משום דר' יהודה מצריך להפסיק משקדש היום והיינו קודם צאת הכוכבי' דבין השמשות מיקרי קדוש היום כדמוכח בפ"ק דברכות (ד' ב:) נקט ר' יוסי עד שתחשך וה"ה לאחר מכן והיינו דקאמר כוס ראשון וכו' כלומר אם גמרו ואם לאו אוכלין ושותין עד שיגמרו:

כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון והשני אומר עליו קידוש היום ואע"פ שאינו אוכל כלל לאחר קידוש היום כיון שגמרו שם סעודתם מקום סעודה מיקרי:

דקדושא ואבדלתא חדא מילתא היא. דתרוייהו עיולי יומא נינהו א"ל ברכת המזון וקידושא תרתי מילי נינהו דברכת המזון למפרע על מזונו וקדושה להבא עיולי יומא הוא:

רב אמר יקנ"ה. סבירא ליה דקידוש היום ברישא דעדיפא מהבדלה אי נמי דכי מבדיל ברישא מחזי דתהוי קדושת היום עליה כמשאוי ולפיכך יין קודם לקידוש דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם ואחר הקדוש נר והבדלה כשאר מוצאי שבת:

ושמואל אמר ינה"ק. דס"ל דהבדלה קודמת לקדוש כמלך שיוצא דהיינו בשבת ואפרכוס נכנס דהיינו י"ט מלוין את המלך ואחר כך יוצאין לקראת האפרכוס:

אביי אמר יקנז"ה ורבא אומר יקנה"ז אביי ורבא ס"ל כדרב ובזמן הוא דפליגי אביי אמר יקנז"ה דס"ל דכי היכי דבשאר ימים טובים אומר זמן אחר קדוש הכא נמי לא שנא בתר

קדוש אמרינן ליה ורבא ס"ל דמה מצינו בכ"מ זמן בסוף הכא נמי אומר זמן בסוף ואיכא לעיוני אמאי לא מברכין משבת ליו"ט אבשמים כשאר מוצ"ש ואיכא מ"ד דהיינו טעמא גזירה שמא יקטום וליתא דאמאי נגזור בתלוש שמא יקטום טפי ממחובר דקי"ל (סוכה דף לז:) הדס במחובר מותר להריח בו ולא חיישינן להכי ותו כי קטים בתלוש מאי הוי דהא ריחני כאוכלין דמו שאין בהם משום תקון כלי וכדאמרינן בפ' המביא במסכת י"ט (לג:) כי הוינא בי רב הוה מפשח ויהיב לן אלוותא אלוותא ואע"ג דחזו לקתא דנגרי וחציני אלא היינו טעמא דמשבת לחול שילא ממנוחה שלימה לעמל גדול צריך הנחת נפש בבשמים אבל משבת ליו"ט הרי יש ביו"ט ג"כ קצת מנוחה ומיו"ט לחול גם כן אינו יוצא ממנוחה גמורה שהרי טרח באוכל נפש ולפיכך אין מברכין על הבשמים בשניהם:

דף כא.

אייתו לקמייהו מאור ובשמים. מוצאי שבת היה:

נר ומזון בשמים והבדלה. בברכות פ' אלו דברים (דף נא:) איתא להך מתניתין במי שיושב ואוכל בערב וחשך עליו היום ואין לו אלא כוס אחד ופליגי בסדר ברכות כיצד סודרן:

על המזון שבתחלה. דכיון דגמר סעודתיה איחייב ביה ואין מעבירין על המצות:

קאי עלייהו. משמש עליהם והוא עומד עליהם מתרגם והוא משמש עילויהון:

בירך אכסא קמא. בורא פה"ג:

ואכסא דברכתא. לאחר ברכת המזון בירך בורא פרי הגפן כמו שאנו עושים:

נמלך אנא. על כל כוס וכוס אני נמלך שלא הייתי סבור לשתותו והרי הוא כתחלת שתיה:

כתלמידי דרב. מסקינן בהאי עובדא דמייתינן דברכת המזון הויא הפסקה:

איתסר לכו למשתי. פירש הרב אלפסי ז"ל דהא דאמר איתסר לכו למשתי בלא ברכה וכיון דמכי אמרו הבו ונבריך איתסר להו למשתי כל שכן לאחר ברכת המזון צריכין לברך בורא פרי הגפן ואחרים כתבו דכי איתמר איתסר לכו למשתי משום קביעות ברכת המזון קאמר שאסורין לשתות אפילו בברכה עד שיברכו והארכתי בזה בחדושים:

דהא י"ט אחר השבת קאמר רב יקנ"ה. והנה הברכה אינה מפסקת כלומר שאין הבדלה מפסקת בין בורא פרי הגפן לשתיה ומכולהו קידושי לא מייתי ראיה שאין הקידוש מפסיק בין בורא פרי הגפן לשתיה דהא פשיטא ליה דכחדא ברכה היא אבל מיקנ"ה דאיכא הבדלה דהיא מילתא אחריתא מקשי ואההיא גופא מהדרי' דכחדא ברכה דמיין:

התם עקר דעתיה ממשתיא. ואע"ג דכסא בידיה דדעתיה למשתי אפילו הכי כל ברכת המזון עקירות וסלוק היא למה שלפניו:

כי מטי לאבדולי קם שמעיה ואדליק אבוקה משרגא. בגמ' מוכח דלאו אהאי עובדא דאמימר ומר זוטרא ורב אשי קיימא אלא אעובדא אחרינא דמייתי בגמרא לעיל מהא עובדא דר' יעקב בר אבא דעל לבי רבא:

לא סבר לה מר דאבוקה להבדלה מצוה מן המובחר. משום דמברכינן בורא מאורי האש בלשון רבוי לפי שהרבה מאורות יש באור כדאיתא בברכות (דף נב:) והיינו דעדיפא אבוקה מפני שניכרין בה:

והמוסיף לא יוסיף על שבע. דשבע הבדלות אשכחן בתורה ותו לא כדאיתא בגמ':

בין יום השביעי לששת ימי המעש' מעין חתימה הוא. ומכאן דקדקו בתוספות שאין לומר באתה חוננתנו בין יום השביעי לששת ימי המעשה אלא בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים דהא מוכח הכא דלא אמרינן בין יום השביעי לששת ימי המעשה אלא משום דבעי למימר מעין חתימה סמוך לחתימה ובאתה חוננתנו לא הוי מעין חתימה שהרי חותמין בחונן הדעת הילכך יו"ט שחל להיות אחר השבת דבעינן למימר סמוך לחתימה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת משמע דלא בעי למימר בין יום השביעי לששת ימי המעשה דהא לאו מעין חתימה הוא וליכא למימר דסדר הבדלות הוא מונה כדאמרינן ביו"ט שחל להיות באמצע שבת כדאמר בפ"ק דחולין (דף כו:) דהתם מעין חתימה הוא שאף היא הבדלה בין קדש לחול אע"פ שאינו קדש לעצמו אבל כאן אינו מעין חתימה וכבר קבעו במקומו בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת אבל עכשיו נהגו לאומרו ואפשר דהיינו טעמא משום דלא פסיקא לן אי קי"ל כמ"ד מעין פתיחה אע"פ שהרב אלפסי ז"ל פסק כשמואל אי נמי דמ"ד מעין חתימה אף מעין חתימה קאמר והוא הדין מעין פתיחה ואף על פי שלא מתוך יום השביעי הוא חותם שאני הכא דלא אפשר:

הוה אמרינן בין קדש לחול ואפכינן סילתי. העצים שעל האור ופירש"י ז"ל במסכת שבת (דף קנ:) דלהיכרא בעלמא היו אומרים כן כדי ללוות את המלך ועושין מלאכה ואח"כ מברכין על הכוס ברכה גמורה דהבדלה כ"ש דאי אבדיל בתפלה מותר לעשות צרכיו וחוזר ומבדיל על הכוס כך פרש"י ז"ל שם נראה מדבריו שהוא מפרשה בלא שם שאינו אומר אלא המבדיל בין קדש לחול ומיד מותר בעשיית צרכיו אבל אינו מותר באכילה ושתיה אבל ממש"כ הרב אלפסי כאן ובפ' שואל נראה שהוא מפרשה בשם ומלכות ועל הכוס ואפי' לענין היתר אכילה ולמימר דסגי בחדא אי לאו משום מנהגא ולא נהירא דהא רב אשי לענין היתר (אכילה) [מלאכה] בלחוד אמרה דלענין היתר מלאכה בכל

דהו סגי לן ומוכח נמי בהדיא בפ' שואל דהא דרב אשי בשדה ובלא כוס לפיכך דברי רש"י ז"ל עיקר:

אומר הבדלות במוצאי שבת וכו'. שמקדש חמור לקדש קל אומר הבדלה אבל לא ממוצאי יו"ט לשבת דהוי מקדש קל לחמור:

דף כא:

פוק חזי אי נגה יומא. כלומר אם לילה הוא לגמרי כדאמרינן בריש מכילתא (דף ג.) באתריה דרב הונא קרו נגהי ומסתפקי אי מטא אכתי זמניה דיכלי למיקבעיה ואמר להו לא צריכיתו שבת היא דקבעה אנפשה כלומר אין אתם צריכין להמתין שלא לקבוע היום עד שחשכה דשבת קבעה אנפשה כשיקדש היום אתם יכולין לקובעה ולקדש כיון שהוא בין השמשות דהכי אמר רב כשם ששבת קובעת למעשר כך קובעת לקדוש היום כלומר שכשם שהשבת קובעת למעשר מבעוד יום כדתנן ספק חשיכה ספק אינה חשיכה אין מעשרין את הודאי משום דכיון דאסור לאכול מן הטבל אפי' עראי בשבת חשיב כמתקן כך שבת קובעת לקדוש כלומר שיכול לקדש כיון שהוא בין השמשות וסבור מינה כשם שקובעת לקדוש כך קובעת להבדלה ולא למימרא שתהא קובעת הבדלה דומיא דקדוש מבעוד יום דאפוקי יומא מאחרינן ליה אלא שבקדוש אמרינן תרתי אמרי' קובעת ואמרינן מבעוד יום כמעשר וגבי הבדלה לא אמרינן שתהא קובעת לגמרי כקדוש ואפילו מבעוד יום אלא שהיא קובעת שצריך להפסיק בשבילה כשם שצריך להפסיק בשביל קדוש ומסקינן דאינה קובעת להפסקה כלל זו היא שיטתו של הרב אלפסי והר"ז הלוי ז"ל הקשה עליו שהרי שבת אינה קובעת למעשר אלא משתחשך דתנן (ביצה דף לה.) חשכה בליל שבת רבי אליעזר אומר יגמור ר' יהושע אומר לא יגמור ולאו קושיא היא דחשכה ודאי לאו דוקא דהא אמרינן התם המעביר פירות ממקום למקום וקדש עליו היום אמר ר' יהודה הלל עצמו אוסר וקדש היינו בין השמשות כדמוכח בריש ברכות (דף ב:) אלא ודאי חשכה לאו דוקא ודכוותה הא דתנן (שבת דף יט:) משלשלין את הפסח לתוך התנור עם חשכה אין נותנין פת לתוך התנור עם חשכה ופי' חשכה בכולן שקיעת חמה כדתנן וכולן בית הלל מתירין עם השמש וחשכה בליל שבת נמי דכותה וכן בדין שהרי מה שהשבת קובעת למעשר משום דכתיב בה עונג ובודאי שעונג שבת קודם חשיכה הוא כדתניא בפ"ק דברכות (דף ב:) משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות והיינו קודם צאת הכוכבים כדמוכח התם ויש לרבינו שמואל ז"ל דרך אחרת בשמועה זו וכתבתיה בחידושי בס"ד:

רבנן דבי רב אשי לא קפדי אמיא. ודוקא קמי אבדלתא אבל קמי קדושא אפי' מיא לא: **מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל היום כולו**. תרי לישני נינהו בגמ' חד לישנא דגמ' דהיינו הך לישנא דרבא ואידך דמרימר דאמרי' בגמרא מרימר מתני הכי דבחד גרסינן כל היום כולו ובאידך גרסי' כל השבת כולה ובודאי דכלישנא דגמרא דהיינו לישנא דרבא קי"ל אלא שבנוסחאות שלנו איכא בלישנא דרבא כל השבת כולה ובלישנא דמרימר כל היום כולו ולפיכך נקטינן דמבדיל והולך כל השבת כלישנא דרבא ומיהו דוקא עד רביעי בשבת דבגמרא בעי ועד כמה ומהדרין עד ד' בשבת כדאמרינן (גיטין דף עז.) לענין גיטין דחד בשבא ותרי בשבא ותלתא בשבא בתר שבא ארבעה וחמשה ומעלי שבתא קמי שבתא אבל הרב אלפסי ז"ל גורס בלישנא דרבא מבדיל והולך כל היום כולו ולפיכך כשחל תשעה באב במוצאי שבת אין מבדילין כלל אבל בעל הלכות גדולות כתב שאע"פ שהבדלה אין לה תשלומין אלא כל היום כיון שאי אפשר להבדיל במוצאי שבת מבדיל במוצאי ט' באב והקשו עליו דכיון דנקטינן דאינו מבדיל אלא כל היום כולו נמצא שאין לה תשלומין כלל דכיון שיום אחר הלילה כל יומא מוצאי שבת הוא ואפשר לומר לדעתו ז"ל שלפי שעשאוהו כפושע ומזיד כיון שלא הבדיל כל היום כולו לא נתנו לו תשלומין כדאמרינן בפ' תפלת השחר (דף כו.) דמי ששכח ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים אפי' הכי אם הזיד ולא התפלל אין לו תשלומין וכאן אפילו שכח דשוכח מזיד הוא כיון שעבר יום אחד ולא נזכר אבל היכא דלא אפשר כגון בתשעה באב סמכינן אלישנא דאמימר דאמר מבדיל והולך כל השבת כולה ומיהו הרמב"ן ז"ל כתב בספר תורת האדם דאפילו למאן דאמר מבדיל והולך כל השבת כולה הבדלה של מוצאי תשעה באב אינה צריכה תשלומין שלא נתחייב אותו מוצאי שבת בהבדלה על הכוס דהא אמרינן בפ' אין עומדין (ד' לג.)בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס חזרו והענו קבעוה בתפלה והם אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס וכיון שהבדלה על הכוס מטולטלת היא בין עניות לעשירות אין לך עניות גדולה מתשעה באב שכל ישראל עניים מרודים הילכך לא מחייב' בתשלומין:

דף כב.

ובת טוות. לן בתענית ולשון ארמי הוא בדניאל:

ש"מ תלת. שלשה דברים בסדר הבדלה ואע"ג דשמעינן מינה דמבדילין על חמר מדינה אע"פ שאינו יין לא קא חשיב ליה דלא איירי אלא בסדר הבדלה אי נמי מילתא דפשיטא היא דכיון דאין יין בעיר טוב לו שיבדיל על השכר משיאכל בלא הבדלה ומדאמרי'

דאמימר בת טוות שמעינן דאע"ג דמקדשין על הפת כדאיתא בסמוך אין מבדילין עליו וטעמא דמילתא דכיון דאין קדוש אלא במקום סעודה פת מענינא דקדוש הוא אבל אינו מענין הבדלה והכי נמי משמע מדאמר בברכות (דף לג.) דכשהענו אמרו שהמבדיל בתפלה אין צריך שיבדיל על הכוס ואם איתא אכתי אמאי לא מבדיל על הפת אלא ש"מ דהבדלה על הפת ליתא כלל:

זכרהו על היין. בכניסתו דמסתמא הכי קאמר קרא לקדשו בכניסתו:

אין לי אלא בלילה ביום מנין. משמע ליה דהך דרשא אסמכתא בעלמא היא דאי קידושא דיממא דאורייתא היכי לא אמרינן ביה אלא בורא פרי הגפן ותו לא והלא ברכה זו ברכת הנהנין היא ולאו מעין קידושא היא אלא קידושא דאוריית' בלילה היא דהוי בכניסתו אלא משום דכבוד יום עדיף מכבוד לילה ראו חכמים לעשות ביום זכר לקידוש והיינו בורא פרי הגפן ותו לא שהוא התחלת קידוש של לילה ועוד שלפי שאין אומרים שירה אלא על היין כיון שמברכין על היין תחלה שלא כדרך שאר הסעודות הוי כעין שבח ושירה לקדושתו של יום ומשום דלא הוי אלא מדרבנן לא ראו להאריך בו יותר כדי שלא להשוותו לקידושא של לילה וקראוהו קידושא רבא לכנוי לפי שאינו עיקר כקידוש של לילה וזוטר שיעוריה כדקרינן לסומא סגי נהור ומ"מ כיון דתקנוהו רבנן כעין קידוש אפשר שאף ביום אסור לטעום קודם שיקדש ואפשר שצריך ג"כ שיהא במקום סעודה כקידוש של לילה וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפכ"ח מהלכות שבת אבל הראב"ד ז"ל השיגו ואמר דכיון דהאי קידושא מדרבנן בעלמא הוא מותר לטעום קודם שיקדש ולא אסרו אלא לקידוש של לילה:

ואגיד ביה. האריך בו לדעת אם יסרהב אחד מהם לשתות ובכך יבין שבורא פרי הגפן רגילין לומר ותו לא שאם לא כן היה אומר להם קידוש גדול של לילה כמנהגם:

חזייה להההוא סבא דהוה גחין ושתי. מהא משמע דהאי דנהיגי דרמו מכסא דברכתא לכל כוס וכוס לאו חיובא היא דהא סבא לא נטר להכי משום דנהיגי ביה יקרא עד דשקיל ליה בלבד:

נטל ידיו לא יקדש. פרש"י ז"ל לא יקדש הוא כדי שלא יסיח דעתו ויצטרך ליטול ידיו פעם שנית ודחינן ליה מדרב דהוה מקדש אריפתא ובודאי דהוה משי ידיה מעיקרא אלמא אין הקידוש מפסיק בין נטילת ידים לאכילה ואע"ג דאיכא למידחי דדוקא במקדש על הפת הוא דלא הוי הפסקה לפי שהפת לפניו ודעתו לאכול מיד לאחר קידוש אבל כי מקדש אחמרא הוי הפסק אפילו הכי כיון דתלמודא לא דחי הכי אנן לא מפלגינן בינייהו ומיהו לכתחלה מקדשין ואח"כ נוטלין כב"ה דאמרינן בפרק אלו דברים (דף

נב:) דתכף לנטילת ידים סעודה ותמהני אם איתא דלא מפלגינן בין מקדש אריפתא למקדש אחמרא רב היכי עבר אדב"ה והוי משי ידיה מעיקרא ואפשר דמשום חביבותא דריפתא הוה עביד הכי אע"ג דלא מקיים מצות נטילה מן המובחר ומיהו מינה ילפינן דאע"ג דמקדש אחמרא לית ליה לממשא ידיה עד בתר קידוש כב"ה מיהו אי משא ידיה מעיקרא שפיר מצי לקדושי ולא הוי היסח הדעת זהו תורף פירושו ז"ל והר"ז הלוי ז"ל פירש דרב לטעמיה (דף קו:) דאמר טעם אינו מקדש ואף זה שנטל ידיו גלה בדעתו שקפץ לאכילה וזלזל בקדוש היום והוה ליה כאילו טעם ולא יקדש הוא אבל אחרים מקדשין לו ודחה ר' יצחק להא שמעתא דכיון דאפשר לקדושי אריפתא אין זה זלזול בקידוש היום ומקדש על איזה מהם שירצה וכל שכן אנן השתא דקי"ל טעם מקדש טעם מבדיל לא חיישינן להא דרב ברונא כל עיקר אבל מדברי הרב אלפסי ז"ל נראה שהוא מפרש כך נטל ידיו לא יקדש משום דכיון דאין נוטלין ידים לפירות גלי אדעתיה דחביבא ליה ריפתא וסבירא ליה לרב ברונא דאין מקדשין על הפת הילכך לא יקדש כלל שעל הפת א"א ואי מקדש אחמרא נמצא מקדש על שאינו חביב הלכך לא יקדש אבל אחרים מקדשין על היין ואסיקנא דליתא דהא רב כל אימת דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא דאלמא בחביבות תליא מלתא וכל אימת דחביבא ליה חמרא מקדש אחמרא הילכך נקטינן דמקדשין אריפתא ומיהו אכתי נפיק לן מדרב ברונא דנטל ידיו לא יקדש אלא על הפת דממרימר מיהא שמעינן דמכי משא ידיה גלי אדעתיה דריפתא חביבא ליה ומיהא לא אתותב זו היא דעתי בדברי הרב אלפסי ז"ל וכן הם דברי הרמב"ם ז"ל בפ' כ"ט מהלכות שבת וראיתי לאחרים שלא פירשו כן:

אין מקדשין אלא על היין. לאו למעוטי ריפתא אלא למעוטי שיכרא:

דף כב:

אבל קבע עילויה לית לן בה. אשיכרא קאמרי אבל אמיא אפי' קבע עילויה לאו כלום הוא והיינו לישנא דקאמר קבע עילויה ולא אמר קבע עילוייהו ושיכרא נמי דמעלי כי קבע סעודתיה עילויה דוקא לענין ברכת המזון אבל לענין קידוש אפילו קבע סעודתיה עילויה אי נמי הוי חמר מדינה אין מקדשין עליו דהא אמרינן בפרק המוכר פירות (דף צז.) שאין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח דקידוש אפשר בפת אבל בהבדלה וברכת המזון שאי אפשר בפת התירו בהבדלה כל היכא דהוי חמר מדינה ובברכת המזון כל היכא דקבע סעודתיה עילויה:

אם טעם מלא לוגמיו יצא. מלא לוגמין דקאמרינן הכא לאו דוקא אלא כדי שיסלקנו לצד אחד ויראה מלא לוגמיו דאילו מלא לוגמיו ממש הוי טפי מרביעית מדאמרי' בפ' בתרא דיומא (דף פ.) כמה ישתה ויהא חייב בש"א כדי רביעית ובה"א מלא לוגמיו ומפרש ליה דלא מלא לוגמיו ממש קאמר אלא כל שאילו מסלקו לצד אחד ויראה מלא לוגמיו ומקשינן דא"כ הוה ליה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה משמע דאי הוה סבירא לן מלא לוגמיו ממש ניחא דהוה ליה מחומרי ב"ש ומקולי ב"ה אלמא מלא לוגמיו הוי יותר מרביעית אלא ודאי כי אמרינן הכא מלא לוגמיו היינו שיסלקנו לצד אחד ויראה מלא לוגמיו ומיהו כי אמרינן האי שיעורא ה"מ לאדם בינוני דהאי שיעורא הוי בציר מרביעי' אבל לעוג מלך הבשן ודכוותיה דהויא ביה האי שיעורא טפי מרביעית ברביעית לחודיה סגי דאע"ג דלגבי יום הכפורים מסקינן התם דכל חד וחד בדידיה משערינן היינו טעמא משום דהתם ביתובי דעתא תליא מילתא וכל חד וחד בדידיה מיתב דעתיה אבל הכא דכוליה כוס ברביעית סגי אי אפשר דנבעי דנטעום מיניה יותר מרביעית אלא בכדי שיסלקנו לצד אחד או ברביעית סגי הי מינייהו דבציר טפי ומיהו הני מילי לענין קידוש אבל לענין ד' כוסות אמרינן לקמן והוא דשתי רובא דכסא הלכך בקידושא דפסחא דאית ביה תרתי קידוש והוי נמי דארבע כוסות בעינן שיטעום ממנו רובא דכסא מדין ארבע כוסות ואי רובא בציר מכדי שיסלקנו בעינן שיטעום נמי בכדי שיסלקנו מיהו ברביעית סגי וכדכתיבנא:

אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח. שאע"פ שמברכין עליו בפה"ג אין מקדשין עליו והיינו דאמר למעוטי יין שריחו רע ומגולה אתא וליכא למימר שאין מברכין עליו בורא פרי הגפן דהא אפי' לקדושא לא איפסל אלא משום הקריבהו נא לפחתך וחמר חיורין נמי דאסיקנא בפ' המוכר פירות (דף צז:) דאין מקדשין עליו מדכתיב אל תרא יין כי יתאדם אין ספק שמברכין עליו בורא פרי הגפן ואם תאמר כי היכי דאמרינן דלמעוטי יין שריחו רע או מגולה אתא אמאי לא אמרינן למעוטי מעושן ומבושל דפסילי לגבי מזבח כדתנן במסכת מנחות (דף פו:) אין מביאין יין מבושל ולא מעושן ואם הביא פסול יש לומר דהא דאמרינן דאין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך ע"ג מזבח לא אמרו אלא באותו שאין ראוי לנסך מפני גריעות שבו והיינו דאמרינן (שם) גבי יין מזוג עלויי עליוה כלומר דאע"ג דאיפסיל לגבי מזבח כיון דלא איפסיל אלא מחמת שאינו משכר ולא מחמת גריעות שיש בגופו דאדרבה עלויי עליוה לא איפסיל לקדוש ויין מבושל ומעושן נמי אין פוסלין לנסכים מפני גריעותן דאדרבה העשון והבשול משביחן וכדאמרי' בבבא בתרא (דף ס:) באמת ביין התירו מפני שמשביחו [כלומר העשון

משביחו ומבושל נמי הבשול משביחו וכדתנן בפרק בתרא דתרומות אין מבשלין יין של תרומה מפני שממעיטו ור' יהודה מתיר מפני שמשביחו] והא דאפסילו לגבי נסוך אינו אלא מפני שנשתנו מברייתן ואנן דרשינן כבש ונסכים מה כבש שלא נשתנו אף נסכים שלא נשתנו כדאי' בפ"ב דבכורות (דף יז.) אבל אלו כיון שלא נשתנו לגריעותא דאדרבה השביחו בשנוייהן מקדשין עליהן אבל הרמב"ם ז"ל כתב בפרק כ"ט מהלכות שבת שאין מקדשין על המבושל ומשמיה דרב צמח גאון ז"ל אמרו דהיינו טעמא דלא קאמר למעוטי מבושל משום דמבושל לאו מקדוש בלחוד אימעיט שאף בורא פרי הגפן אין מברכין עליו וכ"כ רש"י ז"ל ואינו כן שהרי אמרו בירושלמי בפרק ערבי פסחים יוצאין ביין מבושל והרי אמרינן על כוס ראשון קדוש היום וש"מ שמקדשין עליו ואין צריך לומר שמברכין עליו בפה"ג כמו הטעם שכתבנו ולפי זה גם כן יין שנפל לתוכו מעט דבש אע"פ שהוא פסול לגבי מזבח כיון שאינו פסול מפני גריעות שבו מקדשין עליו וראיה עוד לדבר מדאמרינן בפסחים מהו לצאת בקונדיטון מן מה דתני בר קפרא קונדיטון כיין הדא אמרה יוצאין בקונדיטון ומפרש בהגדה שקונדיטון יש בו דבש דאמרינן התם למה נמשלו דברי תורה לקונדיטון מה קונדיטון יש בו דבש ופלפלין וכבר כתב הרב הנזכר בזה שתי דעות בפרק הנזכר ולמדנו שעיקר הדבר כדברי המתיר וכן דעת הראב"ד ז"ל בהשגות:

יין מגתו. ותירוש לא יביא דכתיב הסך נסך שכר וכו' מידי דמשכר ואם הביא כשר דעכובא לא כתיב אי נמי הסך נסך שכר לה' מ"מ וכיון דלנסכים כשר בדיעבד לגבי קידוש אפילו לכתחלה שרי דלא חמיר קדוש כנסוך:

דאמר רבא סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קדוש היום. כלומר וכי תימא דחמור קדוש כנסוך ליתא דהא אמר וכו' אלמא מקדשין עליו [לכתחלה] דלא חמיר קדוש כנסוך:

ויין מזוג נמי. אע"ג דלענין נסכים פסול דאינו בכלל שכר ובספרי דריש לה הכי ונסכו יין רביעית ההין יין אתה מנסך ולא המזוג לענין קדוש עלויי עליוה דהא אמר ר' יוסי בר חנינא וכו':

מודים חכמים לר"א בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים פלוגתייהו בפרק שלשה שאכלו (דף נ:) דרבנן סברי דמברכין איין חי בפה"ג דחשוב הוא ור' אליעזר סבר דאין מברכין עליו בפה"ג אא"כ נתן לתוכו מים וחמרינן דמודים חכמים לר"א בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים ואם תאמר והא אדרבה אמרינן התם (דף נא.) באחד מעשרה דברים שנאמרו בכוס של ברכה חי וכו' תירץ רת"ם ז"ל דחי

לאו דוקא דאף מזוג ולא מזוג קרי חי והכי משמע בפרק בן סורר ומורה (דף ע.) ואחרים אמרו שצריך שיהא חי בכוס עד שיברך ברכת הארץ ואין נותנין בו מים ובברכת הארץ נותנין עליו מים ורש"י ז"ל פי' דחי דבעינן בכוס של ברכה היינו שיהא חי בכוס ואח"כ ימזגנו ואחרים פירשו דעל הכלי קאמר שיהא שלם ולא שבור ומצינו חי שפירושו שלם כדאמרינן במסכת מכות (דף טז:) רסק ט' נמלים וא' חי ואינו נוח לי מדאמרינן בפרק שלשה שאכלו (דף נא.) דחי בברכת הארץ נותן עליו מים:

אמרינן בפרק המוכר פירות (דף צז:) חמר חווריאן מהו אמר ליה אל תרא יין כי יתאדם פירוש לענין קדוש קא מבעי ליה אי נמי לקדוש ולנסכים אבל ליכא למימר דלנסכים בלחוד קאמר ליה דאם כן הוה ליה לפרושי וכיון דפשיט ליה מאל תרא יין כי יתאדם ש"מ דחמר חווריאן פסול לקדוש ואם תאמר היכי אסיקנא דפסול הא תניא הכא בפרקין (דף קח:) דר' יהודה אמר עד שיהא בהן טעם ומראה יין ואמר רבא מ"ט דר' יהודה דכתיב אל תרא יין כי יתאדם מכלל דפליגי רבנן עליה ומאי קא מבעיא ליה איכא למימר הלכה בעא מיניה ופשט ליה כר' יהודה אי נמי לא פליגי רבנן עליה ואע"ג דמשמיה דר' יהודה איתמר מצינו כיוצא בה:

וכתב הרמב"ן ז"ל דאפילו בדיעבד אם קדש ביין לבן לא יצא דמלישנא דעד שיהא בהן מראה יין אפי' דיעבד משמע ואע"פ שאמרו בירושלמי אמר ר' ירמיה מצוה לצאת ביין אדום מ"ט אל תרא יין כי יתאדם אפילו דיעבד נמי הוא דליכא למימר דלכתחלה בלחוד הוא דקאמר דמנא תיתי אי בעי קרא כדכתיב אפילו דיעבד נמי לא ואי לא בעי קרא כדכתיב אפי' לכתחלה יהא כשר שהרי חשוב הוא ועולה על שלחן מלכים ולא אשכחן בגמרא דלענין קדוש לא יביא ואם הביא כשר:

ויין של מרתף. פירוש יין שלא נבדק ואיכא למיחש שמא יין תוסס הוא כלומר דריחיה חלא וטעמיה חמרא דאורחיה בהכי כדאיתא התם (דף צג:) במרתף של יין שמקבל עליו עשרה קוססות למאה ולא הוה צריך הרב אלפסי ז"ל להביא בהלכותיו יין של מרתף דהא אפילו ודאי ריחיה חלא וטעמיה חמרא מקדשין עניו כמו שהביא ז"ל בהלכותיו בסמוך אלא משום יין של צמוקים אתייה דתרוייהו סמיכי להדדי בגמ':

יין הנמכר בחנות. דטעמיה חמרא וריחיה חלא:

הבודק את החבית. לראות אם ריח של יין היא כדי שיהא מתקן ממנה חביות אחרות כפי מה שישתה מהן בכל יום ולא שיטול ממנה כלום אלא שאומר שהתרומה תהא בתוכה וצריך שיציין מקום בפיה או בשוליה דאי לא אלא דאמר סתמא לתוכה לא אמר כלום והכי אמרינן בהדיא במעשרות כל שלשה ימים הראשונים ודאי יין וכל מה שהפריש

עליה בתוך אותן ג' ימים הוי מתוקן ואת"ל בתר טעמא אזלינן (ובתר) דטעמיה עקר כלומר לאלתר אם סלק ידו הוי ריחיה חלא וטעמיה חמרא כלומר שמשהוא מתחיל להחמיץ אינו נעשה חומץ גמור בריחא וטעמא עד ג' ימים:

דף כג.

מכאן ואילך ספק שמא כשהפריש עליה היה כבר זה חומץ ונמצא תורם מן החומץ על היין והוי ליה ממין על שאינו מינו דלענין תרומה לכ"ע תרי מיני נינהו:

ואע"ג דפליג ר' יהושע בן לוי ואמר ריחיה חלא וטעמיה חמרא חלא ולא ידעי' כמאן מינייהו קא פשיט רב יוסף משום דמתניתין דאייתינן איכא לפרושי בפירושה אחרינא דאתיא כר' יהושע בן לוי וכדאיתא התם בגמ':

חלא דאיסורא לגו חמרא דהיתירא דברי הכל בנותן טעם דהו"ל מין בשא"מ חמרא לגו חלא אביי אמר במשהו ריחיה חלא וטעמיה חמרא חלא פירוש דחמרא דאתי לגו חלא עד דלאמטי ליה נקט ליה לריחא דחלא ודיניה כחלא והוה ליה כמין במינו ובמשהו דמיירי ביין נסך או בטבל:

ורבא אמר בנותן טעם ריחיה חלא וטעמיה חמרא חמרא. והוה ליה כמין בשאינו מינו ובנותן טעם וקי"ל כרבא:

ושמרים דרמא עלייהו מיא לא מברכין עלייהו בפה"ג. פירוש כל היכא דלא רמא תלתא ואתא ארבעה:

ומיהו דוקא בשמרים אי נמי בפורצני הנדרכים בגת ע"י קורה שהקורה דוחקת ומוציאה כל לחלוחית שבהם אבל בפורצני שלנו שהן נדרכים ברגלי אדם ורמי בהו מיא והיין נמשך מאיליו לא אמרינן הכי שהרי ברוב הפעמים אינו מוצא כדי מדתו ואפילו הכי חמרא מעליא הוא לפי שהפורצנים עצמן בולעין היין והיין יוצא הלכך הכל לפי טעמו וריחו:

דילמא אתי למיכל מצה אכילה גסה. ואכילה גסה לא שמה אכילה בין לענין מצות בין לענין איסורין דהא אמרי' במסכת יומא (דף פ:) דהאוכל אכילה גסה [ביה"כ פטור וביבמות נמי אמרי' דהאוכל תרומה אכילה גסה] אינו חייב משום אוכל אלא משום מזיק:

אכילה גסה. היינו כל שאכל קודם לכן כ"כ שאינו יכול לאכול לאחר מכן אלא בקושי אבל על השובע ודאי שמה אכילה [וחשיבא טפי ומשום הכי פסח וקדשים אין נאכלים

אלא על השובע כלומר אחר אכילה] כדרך כל מאכל חשוב שהוא בא לבסוף אבל מצה ומרור אין מצותן בכך אלא אי בעי הכי ואי בעי הכי והכי איתא בספרי:

ואיבעיא לן בגמרא האי סמוך למנחה אי סמוך למנחה גדולה אי סמוך למנחה קטנה ולא איפשיטא הילכך מינקיט לחומרא עדיף :

ואע"פ שאין ראיה לדבר. דאכילה ממשכת אכילה זכר קצת יש לדבר:

נירו לכם ניר. חרשו הקרקע כדי שתקבל הזריעה שהרי אם אינה חרושה ופתוחה אינה מקבלתה אף אדם האוכל דברים שאינן משביעין אותו פותחין את בני מעיו ומרחיבין אותן ומקבל מאכל של סעודה אח"כ לתאבון:

מצה צריכה הסיבה. כשאוכל מצה של מצוה לילה הראשון:

מרור אין צריך הסיבה. לפי שהוא זכר לעבדות:

דההיא שעתא משתעי בחירות. שאומר הגדה:

והשתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי כולהו בעו הסיבה. ואע"ג דבעלמא קיימא לן איפכא דכל ספקא דרבנן לקולא הכא כיון דלאו מילתא דטירחא היא עבדינן לרווחא דמילתא כך פירשו ז"ל ולי נראה דעל כרחך [בעי] למיעבד הסיבה בכולהו דאי ניזיל לקולא אמאי נקיל בהני טפי מהני ואי נקיל בתרוייהו הא מיעקרא מצות הסיבה לגמרי:

פרקדן לא שמה הסיבה. מוכח בפרק המוכר את הספינה (דף עד.) שהשוכב על ערפו נקרא פרקדן דאמרינן התם גבי מתי מדבר דהוו גנו אפרקיד והוה עבר טייעא כי רכיב גמלא תותי כרעייהו מיהו אפשר שהשוכב על פניו ג"כ נקרא פרקדן ובתרוייהו איתיה לטעמא שמא יקדים קנה לושט:

הסיבת ימין לא שמה הסיבה. שהרי צריך לאכול בימינו ולא עוד וכו' אפרקדן קאי:

אשה אינה צריכה הסיבה. לפי שמשמשת לבעלה:

שאף הן היו באותו הנס. פירשו בירושלמי שאף הן היו בספק כלומר בספק סכנה ודכוותיה אמרי' גבי חנוכה ומגילה ודוקא מהאי טעמא הא לאו הכי פטורות דהויא לה מצות עשה שהזמן גרמא וכי היכי דבדאורייתא פטור הכי נמי בדרבנן דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון:

כדי מזיגת כוס יפה. היינו כוס של ברכת המזון וקרי ליה כוס יפה משום די' דברים נאמרו בכוס של ברכה כדאיתא בפרק שלשה שאכלו (דף נא.) ושיעורו רובע רביעית לוג יין חי כדי שימזגנו ויעמד על רביעית דכל חמרא דלא דרי על חד תלתא מיא לאו חמרא הוא:

שתאן חי. שלא מזגן יצא וכגון שיש בכל כוס רביעית לוג דבבציר מרביעית לאו כלום הוא דכי היכי דבמזוג בעינן רביעית בין הכל הכי נמי בחי בעינן רביעית:
ידי חירות לא יצאו. כלומר שלא קיים מצוה מן המובחר ומיהו אינו צריך לחזור ולשתות ארבעה כוסות:
שתאן בבת אחת. לאו בחדא כסא דהא לא צריכה למימר שהרי הכוסות הללו אע"פ שיש מהם שיעור למטה אין להם שיעור למעלה ואפילו גדול כמה אינו נידון אלא ככוס אחד אלא הכי קאמר שאם שתאן סמוכין בזה אחר זה שלא על הסדר שסדרו אותן חכמים בארבע כוסות לא יצא וצריך לחזור ולשתותן כסדרן:
השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא. כלומר בני חיובא יצאו כולן. ובכוס שיש בו שיעורין הרבה עסקינן:
והוא דשתא רובא דכסא. כלומר דשתי כל חד וחד רובא של רביעית וקמ"ל שאין צריך שיהא לכל אחד כוס חלוק בפני עצמו:
ארבע כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית. כלומר בין כולן רביעית יין חי כדי שימזגנו ויעמוד על ד' רביעיות דמטי רביעית לכל חד:

דף כג:

מה תועלת לתינוקות ביין. כלומר דבכי הא לא שייך לחנכם במצות דכיון שאין נהנין ושמחין בו אינו להם דרך חירות:
חוטפין מצה. מסלקין את הקערה ואת הלחם מיד התינוקות כדי שלא יאכלו הרבה וייישנו שכך דרכן של תינוקות והכי מוכח בתוס' דתניא ר' אליעזר אומר חוטפין מצה לתינוקות כדי שלא יהו ישנים:
קיסטא דמוריסא. מדה שמוכרין בה המורייס ובה משערין רביעית לפסח שממלאין אותה ומחלקין אותה לארבע כוסות דלוג ד' רביעיות:
תמניתא קמייתא. [מדה] קדומה [ששמה] תמניתא הות יתירא על דא תמניתא דהשתא רביעית:
ובה משערין רביעית לפסח. שהיו ממלאים אותה מים ואח"כ מריקין ממנה בתמניתא דהשתא עד שיהא מלאה ומים הנשארים הם רביעית:
רביעית של תורה. כגון רביעית יין של נזיר הלכה למשה מסיני ורביעית דם הבאה משני מתים דנפקא לן מקרא וכגון רביעית שמן לרקיקי נזיר דאיכא דיליף לה מקרא במנחות (דף פט.):

אצבעיים על אצבעיים וכו'. כדתניא לקמן דכיון דאמה על אמה ברום ג' אמות מחזיק ארבעים סאה מיניה ילפינן דאצבעיים על אצבעיים מחזיק רביעית וכך הוא דרך החשבון בלשון קצרה לתלמידים שנחלק רום הכלי שהוא שלש אמות לעשרים חלקים יהיה כל חלק מהם י"ח חומשי אצבע שהרי בשלש אמות י"ח טפחים ובכל טפח ד' אצבעות ובכל אצבע ה' חומשים [יגיע לי"ח טפחים ע"ב אצבעות עושין ש"ס חומשין עיין בפירש"י ורשב"ם] נמצא חלק העשרים י"ח חומשי אצבע אח"כ נוציא מאלו הי"ח חומשים הרביע נשארו י"ג חומשי אצבע וחצי שהן אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע וכן נעשה מן המים עשרים חלקים יהיה החלק הנחלק ב' סאין נוציא הרובע ישאר סאה ומחצה שהן תשעה קבין נמצא שאמה על אמה ברום אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע מחזיק תשעה קבין שהן ל"ו לוגין ואמה על אמה הוו ששה טפחים על ששה טפחים שהם בתשבורת ל"ו טפחים נמצא לוג לכל טפח ורובע הטפח שהוא אצבעיים יחזיק רביעית הלוג ומאחר שלמדנו שטפח על טפח ברום אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע מחזיק לוג והוא רובע קב למדנו שחמשת רבעים קמח שחייבים בחלה שיעורם ה' טפחים בתשבורת וה' בכלי שארכו ב' טפחים וחצי ורחבו טפחיים על שני טפחים הם ד' טפחים בתשבורת וחצי טפח על פני ב' טפחים הוא טפח שלם נמצאו ה' טפחים ויהיה רום הכלי אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע:

לא יאכל תרי וכו'. דבזוגות חיישינן לכשפים כדאיתא בגמרא:

כוס של ברכה מצטרף לטובה. לבטל זוג שתי כוסות הראשונות ואינו מצטרף לרעה להשלים זוג עם הרביעי שלאחריו:

דף כד.

רבינא אמר כל חד וחד מצוה באנפיה נפשיה הוא. כלומר שאף על פי שד' כוסות תקנו חכמים מכל מקום בכל חד וחד קבעו מצוה באפי נפשיה:

כתב הרב אלפסי ז"ל דכיון דכל חד וחד מצוה באפי נפשיה לענין ברכה נמי צריך לברוכי בפה"ג אכל כסא וכסא למד הרב ז"ל ענין הברכה ממה שאמר לענין זוגות לפי שהן שוין בדין נמלך שהרי נמלך אין בו משום זוגות ונמלך נמי קובע ברכה אחרת הילכך כיון דחזינן דהני כסי לא מצטרפין דלהוי זוגות אלמא לא מימשכי אהדדי והוו כנמלך הילכך כל אחד קובע ברכה לעצמו ולמדה עוד הרב מדאמר בפ' כסוי הדם (דף פו:) גבי הא דאמר רבי יהודה שחט חיה יכסה ואחר ישחוט בן עוף ואמרי' עלה ומודה ר' יהודה לענין ברכה שאינו מברך אלא ברכה אחת ומקשינן ומאי שנא מדרב ברונא ורב חננאל

תלמידי דרב דהוו יתבי בסעודתא וכו' ומתרצי' הכי השתא התם משתי וברוכי בהדדי לא אפשר הכא אפשר דשחיט בחדא ידא ומכסה בחדא ידא והכי נמי משתי ומימר הגדה ומאי דבעי מימר כהדדי לא אפשר והר"ז הלוי ז"ל הקשה למה הוא צריך לברך על כוס שני שהרי מקרא ההגדה אינו מפסיקו משתיה שהרי אמרו (דף קיז:) בין הכוסות הללו אם רצה לשתות שותה ולאו קושיא היא שאפי' תימא דהכי הוא מ"מ הרי עליו לקרוח ההגדה ומיקרי ומישתי בהדדי לא אפשר ועוד דאע"ג דאמרי' דבין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה משמע ודאי דהיינו בין כוסות אבל לא באמצע הכוס שאחר שמזג הכוס לספר עליו יציאת מצרים שהוא מן התורה אינו בדין שימזוג כוס אחר וישתה ועוד שהרי אומר עליו ב' פרקים מן ההלל וברכה אשר גאלנו שהן מפסיקים אותו בעל כרחו משתיה ואומר עוד הר"ז ז"ל דכי אמרי' משום דמשתי וברוכי לא אפשר צריך לחזור ולברך הני מילי בדבר שהוא סלוק אכילה כברכת המזון או סלוק שחיטה ככסוי אי לאו משום טעמא דאפשר דשחיט בחדא ידא ומכסי בחדא ידא [והקשו עליו שהרי מה שאמרו דמודה ר"י לענין ברכה שאינו מברך אלא ברכה אחת לא לענין שחיטה בלבד אמרו כן אלא אף לענין כסוי ואף על פי שהשחיטה בנתים אינה הפסק לכסוי צריכינן לטעמא דאפשר דשחיט בחדא ידא ומכסי בחדא ידא] ואין זו קושיא אצלי דאפילו נפרש כן כיון שהכסוי והשחיטה ענינין חלוקים הן לגמרי בדין הוא שתהא שחיטה הפסק וחלוק לכסוי אי לאו משום טעמא דאפשר דשחיט בחדא ידא וכו' מה שאין כן בארבע כוסות הללו שכולן מצות שתיה ואין בכאן סלוק שיפסיק אבל דעת הרב אלפסי ז"ל דכל היכא דמשתי וברוכי לא אפשר אע"פ שאינו דבר של סלוק צריך לברך ומיהו ה"מ בדבר הקבוע עליו חובה כקריאת ההגדה אבל דבר שאינו קבוע עליו חובה לא דאי לא תימא הכי תקשי להא דאמרי' (דף קב.) בחברים שהיו מסובין ועקרו רגליהן לילך בבהכ"נ או בבית המדרש שאם הניחו שם זקן או חולה כשהן חוזרין אין טעונין ברכה לכתחלה ואע"פ שהתפללו בבהכ"נ או שענו שם קדושה וקדיש וכיוצא בהן והא הכא דמיכל ומימר הנהו מילי בהדי הדדי לא אפשר (ותנן נמי (ברכות דף מב.) דבירך על היין שלפני המזון בשבתות וי"ט דפטר את היין לאחר המזון ואע"פ שבירך המוציא בנתים ומשתי וברוכי בהדי הדדי לא אפשר) אלא ודאי לא אמרי' הכי אלא בדבר הקבוע עליו חובה אבל דבר הרשות שאם רצה אינו מפסיק לא וכי תימא דהא קי"ל (ברכות דף מב) דשח בין תפלה לתפלה צריך לברך והא התם שיחת הרשות היא ואפ"ה מפסקת לא דמי דהתם ב' מצות הן ואפי' שיחה דרשות מפסקת בין הברכה לעשיית המצוה כדאמרי' (ברכות מ.) דטול כרוך לא הוי הפסק דמשמע הא שיחות אחרים הוי הפסק אבל אחר שהתחיל המצוה

אין שיחה מפסקת דהא אמרינן (שם דף יד.) בהלל דשואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ואינו חוזר ומברך אבל שיחת חובה מפסקת וד' כוסות נמי אף על גב דקביעות אחת הם וכמצוה אחת דמי אפ"ה כיון שיש ריוח ביניהס שיחת חובה הוי הפסק וא"ת למה אינו מברך על המרור בפה"א שאע"פ שבירך בטבול ראשון הרי הפסיק ביניהן ההלל והברכה שסדר על כוס ב' ואילו לקמן (דף קיד:) אמרי' דמברך אמרור לאכול מרור ולא מדכרינן בורא פרי האדמה כלל י"ל שאינו נפטר בכך בבפה"א שברך בתחלה אלא שברכת המוציא פוטרתו שפת פוטרת כל מיני מאכל והיינו טעמא נמי דברכת לאכול מרור לא מפסקא להמוציא שברך בתחלה לפי שהכל מענין הסעודה הוא:

ולענין על הגפן ועל פה"ג כתב הרב אלפסי ז"ל שנראין הדברים שהוא מברך אותו בתר תרי כסי קמאי ובתר תרי כסי בתראי בתר תרי כסי קמאי היינו לומר שהוא מברך אותו קודם בהמ"ז שא"א לפטור יין של אחר ברכת המזון ושלפניו בברכה אחת שהרי בהמ"ז מפסקת ביניהם כדרך שהיא מפסקת לענין ברכה הראשונה שקובעת לו ברכה והר"ז הלוי ז"ל חלק עליו שהרי הגאונים ז"ל אמרו שברכת שלש פוטרת מעין שלש וכל מה ששתה קודם ברכת המזון ברכת המזון פוטרתו ואין זה נכון שאם אמרו הגאונים שברכת שלש פוטרת מעין שלש לא אמרו כן אלא בדברים של מזון כדייסא וחביץ קידרא וכדאמרי' נמי גבי תמרים בפ"ק דברכות (ד' יב.) משום דתמרי נמי מיזן זייני אבל בשאר פירות כתאנים וענבים הדבר ברור שאין ברכת המזון פוטרת ברכה אחרונה שלהם דהא פסקו בפ' כיצד מברכין (דף מא:) הלכתא דברים הבאים לאחר הסעודה שלא מחמת הסעודה טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם ודאי לאחר הסעודה היינו קודם בהמ"ז דאילו לאחר בהמ"ז פשיטא אלא ודאי דברכת שלש במידי דלא זיין אינה פוטרת מעין שלש ומיהו אע"ג דברכת שלש אינה פוטרת מעין שלש אכתי איכא למימר שאין צריך לברך על הגפן ועל פרי הגפן אלא בתר כולהו כסי דאע"ג דברכת המזון מפסיק אין לנו הפסק שיהא קובע ברכה לאחריו שאין לנו הפסק גדול מנמלך שהוא קובע ברכה לפניו ואין קובע ברכה לאחריו וכן דעת רבינו האי גאון ז"ל שאינו מברך על הגפן ועל פרי הגפן אלא לבתר כולהו כסי:

דף כד:

מתני' מברך על היום ואח"כ מברך על היין. מפרש טעמא בגמרא שהיין גורם לקדוש שיבא וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא ובית הלל אומרים מברך על היין ואח"כ מברך

על היום מפרש טעמא בגמרא שהיין גורם לקדוש שתאמר ועוד שברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם:

הביאו לפניו מטבל בחזרת. מתני' בדלית ליה שאר ירקי דאי אית ליה שאר ירקי מטבל כדאיתא בגמ' ופרש"י ז"ל דמאי מטבל מטפל דלא ניחא ליה לפרושי מטבל ממש שהרי עדיין לא הביאו לפניו חרוסת דבתר הכי קתני לה וליתא דבגמ' משמע דעבדינן תרי טיבולי כי היכי דליהוי היכרא לתינוקות ואמרינן נמי (דף קטו:) נטל ידיו בטבול ראשון צריך שיטול ידיו בטבול שני אלא ודאי בטבול ממש קאמר ובחרוסת ואע"ג דבתר הכי קתני הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת לאו למימרא שלא הביאו לפניו החרוסת קודם לכן אלא הבאה דרישא שאינו אלא מה שהוא צריך לשעתו לא קאמר הביאו לפניו כך וכך (דהא) [להכי] לא קתני אלא הביאו לפניו סתמא ומטבל בחזרת היינו לומר דמטבל במה שנהגו שהיינו בחרוסת אבל הבאה דסיפא שאינו צריך לה עכשיו עד לאחר ההגדה ואעפ"כ מביאין לפניו משום הכירא דתינוקות בדידה קתני הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ועוד דאצטריך ליה למנקט חרוסת בסיפא למתני אע"פ שאין חרוסת מצוה ופלוגתא דרבי אלעזר בר צדוק וליכא לפרושי דטבול ראשון לא צריך למיהוי בחרוסת אלא במאי דבעי והוא דמהני לקיפה דהיינו תולעת דאמרינן בגמ' דאיתא בחזרת ומש"ה לא קתני חרוסת בטבול ראשון דהא לת"ק דס"ל שאין חרוסת מצוה בטבול שני נמי ליתיה אלא משום קיפה ואפ"ה קתני חרוסת ועוד דמסקינן בגמרא דבדלית ליה שאר ירקי בטבול ראשון יוצא ידי חובתו ושני אינו אלא להכירא דתינוקות אלא ודאי כדפרישית:

עד שמגיע לפרפרת הפת. פירש"י ז"ל דחזרת שהוא אוכל אחר מצה קרי הכי שכיון שנאכלת בתוך הסעודה הרי היא כלפתן והרמב"ן ז"ל פירש דמצה גופה קרי הכי לפי שהיא עשויה רקיקים וה"ק עד שמגיע לפרפרת דהיינו פת שהיא מצה:

הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת. לאחר טבול ראשון מביאין לפניו מצה וחזרת וחרוסת ואע"פ שאין אוכל מהן עד לאחר הגדה מקדימין להביאן לפניו כדי שיראו התינוקות וישאלו ושני תבשילין מפרש בגמרא אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה:

ואע"פ שאין חרוסת מצוה. שיילינן בגמרא אי לאו מצוה אמאי מייתו לה ומהדרינן משום קיפה:

גמ' מצוה להביא מצה וחזרת וכו'. מוכח בגמ' דר' יוסי ס"ל דמצות צריכות כוונה ומש"ה קאמר שאע"פ שטבל בחזרת קודם מצה מצוה להביא לפניו חזרת לאחר מצה דכיון דמקרא משמע מצה ברישא כדכתיב על מצות ומרורים כי אכיל מרור ברישא דילמא לא איכוון למצוה הלכך לא נפיק מטבול קמא אלא מטבול בתרא ומש"ה [קאמר] מצוה דאי

משום היכרא דתינוקות בלחוד לא שייך לישנא דמצוה אבל רבנן פליגי עליה דס"ל מצות אין צריכות כוונה ולדידהו בטבול ראשון נפיק ושני ליתיה אלא משום הכירא דתינוקות וכיון שהביאו הרב אלפסי ז"ל להא דר' יוסי בהלכותיו משמע דס"ל דהלכתא כוותיה אבל הר"ז הלוי ז"ל פוסק כרבנן דאמר אכלן בלא מתכוין יצא וכתב רבינו האי גאון ז"ל אע"פ שהלכה היא שהעושה מצוה אע"פ שלא נתכוין יצא יהא אדם רגיל להתכוין למצוה וכתב הרא"ה ז"ל דאפי' למ"ד מצות אין צריכות כונה דוקא בשיודע שהוא פסח ושזו חזרת אלא שאינו מתכוין למצוה אבל כסבור שהוא חול או שאין ירק זה מין מרור לא יצא והביא ראיה מדאמרינן בר"ה (דף כח.) למ"ד מצות אין צריכות כוונה כפאוהו ואכל מצה יצא ואמרינן כפאו מאן אילימא כפאו שד והתניא עתים חלים עתים שוטה כשהוא חלים הרי הוא כחלים לכל דבריו וכשהוא שוטה הרי הוא כשוטה לכל דבריו אלא כפאוהו פרסיים ולמה ליה למנקטה כי האי גוונא ולא נקט כסבור שהוא חול ואכל מצה או סבור שאינו מצה ואכלה אלא ש"מ דבכי האי גוונא לא יצא:

מאי שני תבשילין אמר רב הונא סילקא וארוזא. רבותא קאמר דאפי' בהני סגי ולא בעינן שיהיו מיני בשר:

הואיל ונפק מפומיה דרב הונא. אע"ג דלא נקטינהו אלא לדוגמא בעלמא:

אפי' דג וביצה שעליו. רגילין היו לתת ביצים טרופות בתבשיל דגים וקאמר דדג וביצה שעליו חשיבי שני תבשילין ואפשר דחזקיה לא מודה בסילקא וארוזא דס"ל דבשר בעינן ובשר דגים מיהת חשוב בשר לענין נדר כדאי' בנדרים (דף נד:):

רב יוסף אמר שני מיני בשר א' זכר לפסח וא' זכר לחגיגה. כולהו אמוראי מודו דטעמא דשני תבשילין משום הכי הוא ורב יוסף מה טעם קאמר כלומר כיון דשני תבשילין זכר לשני קרבנות הן באין בעינן שני מיני בשר:

דף כה.

אפי' גרמא ובשולא. גרמא לחודיה ודאי לא מהני אלא בדסביך ביה בשרא פורתא דהאי נמי גרמא מיקרי ובשולא מרק שנתבשל עמו ולרבינא מיהא בישרא בעינן:

היכא דליכא שאר ירקי מאי. הך בעיא ודאי במצות צריכות כונה שייכא דאי אין צריכות כונה על כרחך מקמא נפק ידי חובתיה ועלה בעי ברוכי:

מברך אמרור ברישא בפה"א ולכי מטי אחזרת. כלומר וכי מטי אחזרת שאחר מצה לצאת בה ידי חובתו שכך הוא מצוה מן המובחר מברך על אכילת מרור ומקמא לא נפיק דמצות צריכות כונה וכיון דקמא בבפה"א הוא דאכליה לא איכוין למצות מרור ולא

נפיק ביה ורב חסדא אהדר ליה דאפילו נימא מצות צריכות כונה מחזי כי חוכא שיברך עליו לאחר שמלא כריסו ממנו ואיפסיקא הלכתא כרב חסדא. בדרב הונא גרסינן על אכילת מרור ובדרב חסדא לאכול מרור דכיון דסבירא ליה לרב הונא דמטבול שני נפיק כיון שמלא כריסו ממנו אע"ג דעד השתא לא נפיק ביה לא מיקרי שפיר עובר לעשייתן אבל לרב חסדא דנפיק בטבול ראשון מברך לאכול וכבר כתבתי זה בפרק קמא בס"ד:

הכי אמר הלל משמיה דגמרא. הלל זה אמורא היה:

ומרור דרבנן דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו דמשמע בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא אבל מצה אהדרה קרא דכתיב בערב תאכלו מצות ואתי מרור דרבנן ומבטל לה למצה דאורייתא דבעינן טעמא דמצה לחודה וכי תימא והא חרוסת לתנא דמתניתין דלא מצוה אלא רשות ולא מבטל מרור דאורייתא בזמן שבהמ"ק קיים איכא למימר שאני התם דטבול בעלמא הוא ולא חשיב שדרך אכילתו בכך:

שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן. בזמן שבית המקדש קיים משום שנא' על מצות ומרורים יאכלוהו דמשמע פסח מצה ומרור בהדי הדדי:

תלמוד לומר יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו. מיאכלוהו קא דייק:

והשתא דלא אתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן. כלומר דאי אתמר הלכתא כרבנן הוה אכיל כל חד וחד לחודיה ובהכי הוה סגי ואי אתמר הלכה כהלל הוה ליה למיכל מצה לחודא כי היכי דלא תיבטל במרור דרבנן מיהו בתר הכי הוה כריך מצה ומרור דליכא למימר דמצה דרשות מבטל לה למרור דרבנן דלאו רשות גרידא הוא דמיבעי למיעבד זכר למקדש אבל השתא [לא] יכלינן למעבד הכי דילמא קי"ל כרבנן וכיון שכבר אכל מצה לחודה כי כרך לה בהדי מרור בתר הכי הויא לה רשות גמור וכי היכי דמצוה מדרבנן מבטלה לה לדאורייתא ה"נ רשות גמור מבטל ליה לדרבנן הילכך משום ספיקא דתרוייהו אכיל ברישא מצה לחודיה והדר אכיל מרור לחודיה והדר כריך להו לתרוייהו זכר למקדש כהלל:

ומסתברא דבעי טבול בכריכה זו דהא למ"ד חרוסת מצוה הלל ודאי בזמן הבית מטבל היה בחרוסת ואנן בעינן למעבד זכר למקדש:

כל שטבולו במשקה צריך נטילת ידים. דסתם ידים שניות הן ושני מטמא משקין להיות תחלה כדאיתא בפ"ק דשבת (דף יד.) הא אי לא משקין משום אוכלין לא צריך דהא אין שני עושה שלישי בחולין בר מסעודת פת דתקון בה רבנן נטילת ידים משום סרך תרומה ואסמכוה למילתי' אקרא דוהתקדשתם:

אגב חולייה. שנותנין בו תפוחים כדאמרינן לקמן זכר לתפוח:

נטל ידיו בטבול ראשון צריך שיטול ידיו בטבול שני. איידי דנקט טבול ראשון נקט נמי טבול שני אבל בלאו טבול נמי צריך שיטול ידיו משום המוציא ויש אומרים דנקט טבול לפי שהוא קובע נט"י יותר מן המצה שידים שניות הן ואין שני עושה שלישי בחולין אלא ע"י משקה אלא שגזרו עליהן משום סרך תרומה:

דילמא אסחיה לדעתיה ונגע. אם תאמר ואי נגע לברכה נמי פסול דגרסינן בפ' שני נזירים (דף נט.) מהו לחוך בבגדו בתפלה א"ל אסור ולית הלכתא כותיה משמע הא שלא בבגדו אסור משם דנגע י"ל אי נגע ה"נ שאף לברכה פסול אבל הכא לא נגע ודאי אלא דאסחי' לדעתיה וידים של היסח הדעת כשרות לברכה ולתפלה אלא שגזרו בהן לענין טומאה ועשו אותן שניות ועל ידים אלו של היסח הדעת אמרו שהנוטל ידיו לפירות ה"ז מגסי הרוח אבל לא בודאי נגע שהרי פסולות הן לברכה:

והא דבעינן נט"י במה שטבולו למשקין טפי מלשתות משום דהתם לא עביד דנגע במשקין בתוך הכוס אבל הכא עביד דנגע במשקין ע"י טבול מיהו בפ' כיצד מברכין (דף מג.) משמע שצריך ליטול ידו אחת ששותה בה:

דף כה:

גרסי' בגמ' (דף קטו:) בלע מצה יצא בלע מרור לא יצא בלע מצה ומרור ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא כרכן בסיב ובלען אף ידי מצה לא יצא והכי פי' בלע מצה יצא דמכל מקום הרי קיים מצות אכילה בלע מרור לא יצא דמרור זכר לוימררו את חייהם הוא דאתי הילכך לא נפיק עד דטעים ליה בלע מצה ומרור ידי מצה יצא ידי מרור לא יצא אע"ג דלעיל אמרי' דאתי מרור דרבנן ומבטל מצה דאורייתא וכ"ש רשות גמורה והכא כיון דלא יצא ידי מרור רשות גמור הוא ואפ"ה לא מבטל למצה היינו טעמא דכי אמרי' דמבטל ה"מ כשנכנס במעיו וטעם אחר מעורב בו והיינו ע"י אכילה אבל כשבלען אין הטעמים מתערבין וכזית מצה לחודיה קאי ומ"ה יצא כרכן בסיב ובלען אף ידי מצה לא יצא שאין דרך אכילה בכך:

ואין עוקרין את השלחן אלא בפני מי שאומר ההגדה. דרכן היה לאכול בשולחנות קטנים כל אחד בשולחן שלו:

כולהו נמי לפני מי שאומר הגדה. שדרכן היה שאחד אומר הגדה ואחרים שומעין. שעונין עליו דברים הרבה. שאומר עליו הגדה:

מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה. למהר מתוך שצריכין לפת אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה למהר מלאכתו שלא יחמיץ:

הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע. ודאי על הפרוסה יברך לאכול מצה דהא להכי אתיא אבל המוציא איכא מ"ד דאשלימה מברך ליה ולא נהירא דטפי עדיף לברוכי המוציא בפרוסה גופה דאיתעבידא בה חדא מצוה כדאמרינן (ברכות דף לט:) (בעירובין) דמהדרי רבנן לברוכי המוציא אריפתא דעירובי דהואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה ליתעביד ביה אחריתי ועוד דהא דאמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע אתמר בכיצד מברכין (דף לט:) עלה דההיא דאפליגו התם הביאו לפניו פתיתין ושלמין אי מברך המוציא אשלמין משום דשלם עדיף או אפתיתין משום דמיקרבא הנאתייהו ואמרינן עלה וירא שמים יוצא ידי שתיהן מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע כלומר בוצע הפתיתין דאי לאו מאי עבידתייהו ואמרינן תו עלה הכל מודים בפסח משמע דכוותה עבדינן בפסח דמברך אפתיתין המוציא. מיהו כתב רבינו האי גאון דלא איתמר אלא בהביאו לפניו פתיתין [דומיא דהתם כשהביאו לפניו פתיתין] ה"נ בהביאו לפניו פרוסה וקאמר שהוא רשאי לברך על הפרוסה אבל אם הביאו לפניו שלמין שיהא רשאי לפרוס אין לנו דאי משום דדרשי' לה מלחם עוני לא איתמר אלא לרשות דומיא דאמרינן בפרק כיצד מברכין (דף לח.) האי כובא דארעא נהמא הוא ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח מ"ט לחם עוני כתיב וההיא ודאי לרשות איתמר דליכא למימר דבעי כובא דארעא למצוה אבל עכשיו נהגו הכל לברך על הפרוסה אלא שמקדים לפורסה קודם הגדה כדי שבשעת המוציא ימצאנה כשהיא פרוסה:

זכר לתפוח. אמרי' בפ"ק דסוטה (דף יא:) שהיו הולכות לילד תחת התפוח כדי שלא ירגישו בהן מצרים והיו יולדות שם בלא עצב והיינו דכתיב תחת התפוח עוררתיך:

צריך לקהויי במיני קיוהא. כגון תפוחים חמוצים וחומץ:

וצריך לסמוכיה. זכר לטיט:

תגרי חרך שבירושלים. על שם שיש בחנויותיהן חלונות כעין פתחים ומוציאין לשם שולחנות שמניחין בהן מה שמוכרין נקראים תגרי חרך על שם מציץ מן החרכים:

מתני' מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל. שעכשיו באין לעקור השלחן נותן לב הבן לשאול מה נשתנה וכו':

כולו צלי. מוקמינן לה בפסח שני פרק אלו דברים (דף ע.) כמ"ד חגיגה הבאה עם הפסח הרי היא כפסח ואינה נאכלת אלא צלי:

כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. כלומר לא יצא ידי חובתו כראוי אבל לא יצא ידי חובתו כלל לא קאמר ודכוותה בסוכה (דף כח.) א"כ היית נוהג

לא קיימת מצות סוכה מימיך לאו דוקא דהא לא הוי טעמא דההיא אלא משום דילמא אתי לאמשוכי בתר שולחנו וכל היכא דלא אימשך לא סגי דלא יצא אלא ודאי כדאמרי': **מצה על שום שנגאלו שנאמר ויאפו את הבצק וגו'**. ולא יכלו להתמהמה שאילו יכלו להתמהמה היו מחמיצין אותו דפסח מצרים לא נהג אלא לילה ויום כדאיתא בפסח שני ולמחר היו מותרין במלאכה ובחמץ ולפיכך אילו יכלו להתמהמה החמיצו עיסותיהם לצורך מחר שלא הוזהרו בבל יראה אלא מתוך שלא היה להם פנאי אפאוהו מצה וזכר לאותה גאולה נצטוו באכילת מצה:

רבי טרפון אומר ואינו חותם. דס"ל לרבי טרפון שמטבע קצר הוא שפותח בברוך ואינו חותם:

דף כו.

גמ' צריך שיזכיר יציאת מצרים בקדוש היום כתיב הכח למען תזכור וכתיב התם זכור את יום השבת. וימים טובים ילפינן להו משבת במה מצינו:

דצלותא מצמיח קרן ישועה. לפי שכבר חתמנו מגן אברהם ושתי חתימות כי הדדי לא שייכי בתפלה:

ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים. נתן הנביא אמרו לדוד מפי הגבורה:

זה שאומרים מגן דוד. כשם שאומרים מגן אברהם:

סבי דפומבדיתא. רב יהודה ורב עינא הכי איתא בסוף פ"ח דסנהדרין (דף יז:) בשבתא שבת דעלמא בלא יו"ט:

ביומא טבא. שאינו שבת דאילו שבת ויו"ט חתמינן בתרוייהו מקדש השבת וישראל והזמנים:

מתני' ואומרים עליו ברכת השיר. מפרש לה בגמ':

גמ' ירושלמי למה בשביל שלא ישתכר. כלומר וישכח לגמור את ההלל:

שמעת מינה ברכה טעונה כוס. ודאי מפשט פשיטא ליה דמצותה מן המובחר על הכוס שהרי נאמרו כמה מעלות טובות בכוס של ברכה אלא מדתנן ואפי' מן התמחוי בעי' למפשט שמחזירין עליה כדרך שמחזירין על המצות דקס"ד דכוס ג' משום ברכת המזון בלחוד הוא דאתי ודחי דעיקר תקנתא משום חירות אלא כיון דאיתי' עבדינן ביה מצות ברכה וכיון שהביא זה הרב אלפסי ז"ל בהלכותיו נראה שהוא פוסק דברכה אינה טעונה כוס:

מאי ברכת השיר רב יהודה אומר יהללוך מדמברכינן בליל פסחים לאחר קריאת ההלל יהללוך משמע שמברכין לפניו לגמור הלל כדרך שמברכין לפניו לגמור הלל בכל הימים

שגומרין אותו שאי אפשר שיברכו לאחריו ולא לפניו שהרי שנינו כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו כדאיתא בפ' בא סימן (דף נא:) וראיה לדבר מדתניא במס' סופרים (פ"כ הל"ט) ר"ש בן יהוצדק אומר שמונה עשר יום ולילה אחד יחיד גומר בהן את ההלל ואלו הן שמונת ימי חנוכה ויו"ט של עצרת וחג הסוכות ויום שמיני עצרת ויו"ט הראשון של פסח ולילו ובגולה אחד ועשרים יום וב' לילות ומצוה מן המובחר לקרות הלל בבית הכנסת בשתי לילות של גליות ולברך עליהן ולאמרו בנעימה לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדו וכשהוא קורא אותו בביתו אינו צריך לברך שכבר בירך ברבים הא משמע דכשהוא קורא אותו טעון ברכה שהוא בכלל ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל [אלא] שאם קדם וקרא בבית הכנסת אינו צריך לברך בביתו שכבר בירך ברבים וכי תימא והא בגמרא דילן בערכין (דף י:) תני לה דרבי שמעון בן יהוצדק דאמר י"ח יום שיחיד גומר בהן את ההלל ולא קתני לילה הראשון של פסח לאו קושיא היא דהתם הלל שעל עשיית מצוה לא קתני תדע דהא לא מני נמי [הלל] שבשחיטת פסחים דמני להו במתני' דהתם ועוד דהתם ימים קתני לפרושי מתני' דהחליל מכה לפני המזבח ועוד ראיה שמברכין על הלל שבלילי פסחים מדגרסי' בירושל' בפ"ק דברכות כל הברכות פותחין בברוך ואם היתה ברכה הסמוכה לחברתה כגון ק"ש ותפלה אין פותחין בהן בברוך. התיב רבי ירמיה הרי גאולה של הלל שניה היא דאמר ר' יוחנן הלל אם שמעו בבהכ"נ יצא התיב רבי אליעזר קומי ר' יוסי והא סופא אמר ליה שתים הנה (להבא) אחת להבא אחת לשעבר וכך פירושו דלפי שאמרו שברכה אחרונה שבק"ש מפני שהיא סמוכה לאהבת עולם שלפניה אינה פותחת בברוך הקשה רבי ירמיה הרי ברכת אשר גאלנו שאנו מברכין בלילי פסחים שהיא סמוכה לברכה ראשונה של קריית הלל ולמה פותחין בה בברוך שהיה רבי ירמיה סבור דברכה ראשונה דהיינו לגמור את הלל על שני פרקים הללו מברכינן אותה וברכה אחרונה אשר גאלנו כעין ששנינו בה וחותם בגאולה וכיון שכן דמיא לברכה אחרונה שבק"ש שאין פותחין בה ומתרץ שניא היא דאמר ר' יוחנן הלל אם שמעו בב"ה יצא וכשהוא קורא בביתו אינו מברך עליו שכבר בירך ברבים כדאיתא במסכת סופרים אבל מברך אשר גאלנו על כוס שני שלא בירך אותו בבהכ"נ הילכך כיון שלפעמים אינם סמוכות פתחו בה בברוך כמו שנהגו בברכת אשר ברא ששון ושמחה והקשה רבי אלעזר על פירוש זה והא סופא כלומר ברכה של סוף הלל דהיינו יהללוך שאינה סמוכה ואינה פותחת דאלמא לאו בסמיכותא תליא מילתא לפי שהיה רבי אלעזר סבור שברכה ראשונה דהיינו לגמור את הלל כשמברכינן אותה אינה אלא על שני פרקין ראשונים וחין להם בסוף אלא ברכת גאולה וברכת השיר על פרקין

אחרונים ואין להם ברכה לפניהם ואעפ"כ אין פותחין בה ולא אמרי' כיון דפעמים אינה סמוכה כגון בביתו אע"פ שהיא סמוכה בב"ה יפתח בה כמו שתירצנו בגאולה ופריק רבי יוסי דברכת של הלל שתים הן להבא כלומר על מצותה של קריאה והיינו ראשונה של קריאה שמברכין לגמור את הלל ואחרונה דהיינו ברכת השיר ושתים אלו באות לעולם כאחת וסמוכות זו לזו לעולם שאם קורהו בבית הכנסת מברך שם שתיהן כאחת ובביתו אינו מברך מהן כלל ואם לא קראו בבית הכנסת מברך שתיהן בביתו ואף שם יהללוך היא סמוכה לברכה שלפני ההלל שהיא לגמור לפי שעל קריאת ההלל היא באה וברכת אשר גאלנו אינה מפסקת בין שתי ברכות הללו שהיא אינה להבא כלומר על מצותה של קריאה אלא הודאה היא לשעבר על גאולתם של מצרים זהו מה שכתב הרמב"ן ז"ל בפירוש זה הירושלמי ותמהני אם כפירושו למה הוצרך בתחלה לתרץ שניא היא דאמר רבי יוחנן הלל אם שמעו בבית הכנסת יצא הא אפילו תימא דלא יצא ברכת גאולה אינה סמוכה שאינה אלא הודאה לשעבר על גאולתה של מצרים כמו שתירץ רבי יוסי אא"כ תאמר דלפירכיה דרבי ירמיה בההוא פירוקא סגי ליה ובתר דפריק רבי יוסי לא צריכין להההוא פירוקא ויותר נראה לי דה"ק שניא היא דאמר רבי יוחנן הלל אם שמעו בביהכ"נ יצא ואינו מברך לגמור ואפ"ה מברך אשר גאלנו אלמא ברכת אשר גאלנו אינה סמוכה לברכה ראשונה אלא ברכה שתקנו על כוס שני ובתר הכי פריך והא סופא כלומר והרי ברכת יהללוך שאע"פ שנתקנה לכוס רביעי אינה פותחת בברוך ואף ברכת אשר גאלנו ואע"פ שנתקנה לכוס שני לא היה ראוי לפתוח בה בברוך שמפני זה לא נתבטל סמיכותה כשם שלא נתבטל מברכה שהיא בסוף שהיא יהללוך ופריק רבי יוסי דנא דמו דברכת יהללוך אע"פ שמברכינן אותה על כוס רביעי אפ"ה על קריאת ההלל היא באה שהרי בכל הימים שגומרין בהן את הלל אומרין אותה ושתים הם להבא כלומר על קריאת הלל אבל אשר גאלנו אינה אלא הודאה לשעבר על גאולתה של מצרים שהרי לא נתקנה אלא מפני כוס שני וזהו דרך נכון בפי' הירושלמי ומ"מ כיון שהקשו והרי גאולה של הלל שמעינן מינה שמברכינן בתחלתו לגמור שאל"כ לא היה מקום לאותה קושיא כלל וכי תימא והרי מפסיקין בו וקובעין סעודה בתוכו ואם איתא דמברכין לפניו לגמור וברכת יהללוך הויא ברכה שלאחר מצותה היאך קבעו הפסק זה בין שתי ברכות הללו איכא למימר שאין הפסק הבא מחמת המצוה מבטל המצוה [ולא] קבע ברכה שהרי הגאונים ז"ל אמרו שאם הפסיק באמצע מצוה ושח אינו חוזר ומברך שהרי הלל שמברכין קודם קריאתו ואעפ"כ בין פרק לפרק פוסק ואינו חוזר ומברך ותקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד נמי ברכה אחת לכולן ואסור להפסיק ביניהם ואעפ"כ אומר

תפלה ואשרי דסדרו של יום אינו הפסק אף כאן אינו הפסק שכך נתקנו למצוה וסדרו של יום ועוד אמר הרמב"ן ז"ל שמצינו גדולה מזו בברכת התורה דמעיקר תקנה הפותח מברך לפניה והחותם מברך לאחריה והרי כאן כמה הפסקות שזה ברך וקרא ונסתלק והלך לו ושמא יצא לשוק וששה אחרונים קוראין בברכה שלו ואחרון מברך בסוף ופוטר בברכה שלו ששה הראשונים והטעם כיון דקריאת כל השבעה חובה ליום מצוה אחת היא ואין הפסקות שלהם כלום שעיקר מצוה זו להפסקות הללו היא וכן קריאת הלל על אכילת פסחים ומצה חובה היא ואין הפסקה של סעודה גורמת ברכה לא בתחלה ולא בסוף הילכך מברך בתחלת מצוה וסופה וכ"ת א"כ אחרון הקורא בתורה לא יפתח בברוך כשמברך לאחריה כשם שאין ברכת יהללוך פותחת בברוך לא דמי דהתם כיון שהיא באנשים הרבה אין ברכתו של אחרון כסמוכה לברכתו של ראשון אבל בהלל כיון שאחד מברך לשתיהן עשו אותן כסמוכות:

דף כו:

אבל רבינו האי גאון ז"ל כתב בתשובה שאין מברכין על הלל שבלילי פסחים לגמור את ההלל שאין אנו קוראין אותו בתורת קורין אלא בתורת אומר שירה שכך שנינו ר"ג אומר וכו' ובסיפא לפיכך אנו חייבין להודות להלל וכו' לפיכך אם בא אדם לברך משתקין אותו אלו דברי הגאון ז"ל וכן הסכימו הגאונים רב צמח ורב יוסף ורב יצחק בן גיאות ז"ל וזו שהקשו מדתנן כל הטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו אפשר לתרץ לפי דבריהם שברכת יהללוך בלילי פסחים אינה באה על קריאת ההלל לאחריו כדי שנאמר שתהא טעונה לפניו אלא על כוס רביעי היא באה והיינו טעמא דקרי ליה הכא ברכת השיר והיינו דהכא שיילינן מאי ברכת השיר ואילו התם בסוכה דהוא עיקר דינא דהלל כי קתני (דף לט.) מקום שנהגו לברך אחריו יברך לא שיילי מאי מברך אלא ודאי ברכה אחרונה של הלל היתה ידועה אצלם ולא שאלו עליה מעולם אבל הכא ברכת הכוס היא ולפיכך שינו שמה וקראוה ברכת השיר כלומר שאינה ברכה על קריאת הלל אלא ברכת השבח היא ולפיכך חותמת ואינה פותחת כענין שמצינו ברכות השבח שבאות בחתימה בלא פתיחה כגון על הגשמים מודים אנחנו לך וכו' וחותמת ואינה פותחת כך תירצו בזה ותמהני דא"כ אף ברכת אשר גאלנו לא היה לה לפתוח בברוך מפני טעם זה וקרוב אני לומר דברכת יהללוך בלילי פסחים הויא כסמוכה לברכת אשר גאלנו ששתיהן באות על מה שנתחדש בלילי פסחים מד' כוסות שברכה ראשונה של קידוש אף בשאר יו"ט היא באה וכן ברכת המזון אבל ברכת גאולה ויהללוך באות על מה שנתחדש בליל זה

ולפיכך דנו אותה ברכה של יהללוך כסמוכה א"נ לפי שברכת יהללוך בימים שקורא בהם את ההלל סמוכה ואינה פותחת אף בלילי פסחים שאינה סמוכה לא ראו לפתוח בה שלא רצו לתקן ברכה אחת בשתי מטבעות כדי שלא יבא לפתוח בה בזמן שהיא סמוכה וזה יותר מסכים עם מה שכתבתי למעלה בפירוש הירושלמי וזה מה שאמרו בירושלמי שניא היא שאם שמעו בבהכ"נ יצא תירץ הרשב"א ז"ל לפי שיטה זו דה"ק שעיקר תקנת קריאת ההלל בלילי פסחים בבהכ"נ היתה ולא בביתו ולפיכך בין שמעו בבהכ"נ בין לא שמעו אינו מברך בביתו שהשוו חכמים מדותיהם כדי שלא יהא מי שלא שמעו מברך ומי ששמעו אינו מברך:

חמישי אומר עליו הלל הגדול ד"ר טרפון. כתב הר"ז הלוי ז"ל דר' טרפון אמתני' פליג דתנן ולא יפחתו לו מד' כוסות של יין ור' טרפון ס"ל דחמשה נינהו ועל החמישי אומר הלל הגדול ולפ"ז לא קי"ל כר' טרפון ולא נהירא דאי ברייתא פליגא אמתני' הוה ליה למתני בגמרא מני מתני' לא ר' טרפון ולא יש אומרים דהכי אורחא דתלמודא ועוד דאם איתא דהכי הוא היכי אפשר דלא אשתמיט חד תנא למתני ולא יפחתו לו מד' כוסות של יין ר' טרפון אומר חמשה ועוד דמדשקלי וטרו אמוראי בדר' טרפון אלמא הלכתא כוותיה וסוגיין בכולי פרקין ריהטא [דד' כוסות נינהו ולא חמשה אלא ודאי כדברי הגאונים ז"ל עיקר] דד' כוסות חובה וחמישי רשות ואם רצה לשתות אומר עליו הלל הגדול אי נמי דמצוה מן המובחר לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והיינו לישנא דאומר עליו הלל הגדול וכך מטין דברי הרמב"ם ז"ל בפרק אחרון מהלכות חמץ ומצה:

דף כז.

מתני' ישנו מקצתן יאכלו. פי' מתני' לענין פסח מיתניא דאם ישנו מקצתן לכשיקיצו יאכלו אפי' אותן שישנו אבל ישנו כולן לא יאכלו דהוה ליה כשני מקומות:

רבי יוסי אומר נתנמנמו יאכלו. דנמנום לא הוי הפסק:

וכתב רבינו שמואל ז"ל דהוא הדין למצה בזמן הזה דנרדמו (כולן) לא יאכלו והביא ראיה מדאיתא בגמרא דאביי הוה יתיב קמיה דרבה וא"ל מינם קא ניים מר ואינהו אחר חורבן היו וכן נראה דעת הרב אלפסי ז"ל שהביא משנה זו בהלכות ומהאי עובדא פסק רבינו שמואל כר' יוסי דהא רבה לחודיה הוה ניים ולא אביי ואפ"ה א"ל מינם קא ניים מר ואין זו ראיה לפסוק כר' יוסי שאפשר שאביי לא היה מבעלי הסעודה אלא שהיה יושב לפני רבו לכבודו עד שהיה גומר סעודתו והר"ז הלוי כתב דדינא דמתני' בפסח דוקא הוא ולא

במצה ועובדא דאביי ורבה לא בפסח הוה אלא בבי מדרשא ולא הביאוהו בגמ' [אלא] כדי ללמוד ממנו פי' דנרדמו ונתנמנמו:

גמ' מאי אפיקומן רב אמר שלא יעקרו מחבורה לחבורה. ואפיקומן לשון אפיקו מנאי ופירש רבינו שמואל דהא דרב ושמואל בהא פליגי דרב ס"ל שמותר לאכול אחר הפסח מה שירצה באותה חבורה אבל אסור לאכול דבר בחבורה אחרת כדי שלא יבא לאכול הפסח בשני מקומות ושמואל ור' יוחנן סבירא להו שאפילו באותה חבורה אסור לאכול כלום אחר הפסח שאם תתיר לו לאכול כלום לפעמים יאכל רוב אכילתו אחר הפסח ונמצא שאין הפסח נאכל על השבע ושמואל ורבי יוחנן לא פליגי אלא מר נקיט מאי דארחי' ומר נקיט מאי דארחי' וכי אמרינן תניא כותיה דרבי יוחנן בדין הוא דמצי למימר תניא כותיה דשמואל אלא משום דסליק מיניה דגמ' מסדר ליה בתרא קאמר תניא כותיה דר' יוחנן זהו תורף פירושו ז"ל ולא נהירא דאם איתא דמשום הכי הוא היכי אמרינן בסמוך בגמרא לא מבעיא לאחר מצה דכיון דלא נפיש טעמא מפכח ליה וכו' והא לאו בפכוחי טעמא אתינן עלה כלל לפיכך נ"ל דרב ושמואל ור' יוחנן כולהו בחד טעמא שייכים דחיישינן שמא יבא לאכול את הפסח בב' מקומות ומשום הכי אסר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה כמו שפירש"י ז"ל ושמואל חייש טפי שאפילו באותה חבורה אסור לאכול אחר הפסח מיני בשר דשמא לא יזכור שאכל הפסח דטעמא דבישרא בתרא מפכח ליה לטעמא דבישרא קמא וישוב עוד לאכול פסח ושמא יאכלנו במקום אחר ודוקא במיני בשר הוא דחייש דארדלי אינן שתי תיבות ולא מיני כמהין ופטריות כמו שפרש"י ז"ל אלא מיני עופות הן כמו גוזליא וכך אמרו בירושלמי ארדלין וגוזלין ולמיני בשר הוא דחייש שמואל לפי שמתוך שטעם בשר אחריו בפיו ישכח טעם הפסח אבל למיכל תמרים וקליות ואגוזים לשמואל שרי שאין אלו מעבירין טעם בשר הפסח ורבי יוחנן חייש אפילו בהני ותניא כותיה דרבי יוחנן ולפי זה מאי דתניא כותיה דר' יוחנן דוקא היא:

אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל אין מפטירין אחר מצה אפיקומן. דסבירא ליה דכיון דמצה זכר לפסח אתיא כשם שאין מפטירין אחר הפסח כך אין מפטירין אחר מצה ולישנא בתרא לא חייש להכי וקיי"ל כלישנא קמא:

ומאן דצחי ליה רשותא למשתי אלא מיא אבל חמרא לא. זו היא סברת הגאונים והרב אלפסי ז"ל דסבירא להו דכיון דתנא חמישי אומר עליו הלל הגדול אלמא דבלאו הכי אסור ליה למשתי בתר כוס רביעי ולא משום מצה שהרי כבר שתי אחרי' שתי כוסות ועוד אמרו כגון תמרים וקליות ואגוזים ומיני מיכלא אבל מיני משתיא לא אלא

טעם הדבר כדי שלא יהא מוסיף על ארבע כוסות ונראה כמי שמתחיל בסדר אחר ורוצה לאכול פסח ומצה ומרור ואין נמנין על שני פסחים כאחד ועוד שאם כן לא היה פסח ראשון נאכל על השבע וכן למצה לפיכך אסרו לשתות אחר ד' כוסות אלא שהתירו לו כוס חמישי והאריכו עליו את הדרך לקרות עליו הלל הגדול כך כתב הרמב"ן ז"ל לקיים דברי רב אלפסי ז"ל והר"ז הלוי ז"ל חולק עליו ואומר דדוקא בין שלישי לרביעי הוא שאמר לא ישתה ופירשו עלה בירושלמי כדי שלא ישתכר כלומר ויפסיד קריאת ההלל אבל אחר כוס ד' שכבר גמר את ההלל אם נשתכר לא הפסיד ולא נשכר:

והיכא דליכא כולה סעודתא ממצה דמנטרא וכו'. יש תמהים על הרב אלפסי ז"ל על שהתחיל ואמר היכא דליכא ממצה דמינטרא אלא כזית בלבד ואחר כך סיים בשני זיתים דאמר דלבסוף מברך על כזית דמנטר לאכול מצה וכו' והדר אמר דכריך מצה ומרור ואכיל בלא ברכה והרי כאן שני זיתים ואפשר שכשאמר הרב ז"ל כריך מצה ומרור מההיא דלא מינטרא קאמר דכיון דכריכה אינה אלא משום זכר למקדש בעלמא מסתייה דעביד לה אפילו ממצה דלא מינטרא אי נמי דכי קאמר דליכא אלא כזית בלחוד לאו כזית בלחוד דוקא קאמר אלא כשיעור חובתיה קאמר והר"ז הלוי ז"ל כתב דהיכא דליכא אלא כזית מצה דמינטרא אינו כורך כלל אלא אוכל זה בעצמו וזה בעצמו שהכריכה בזמן הזה אינה אלא לזכר בעלמא והיכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר:

הסופגנין והדובשנין והאסקריטין. לא ח"ו למצה דמצוה עשירה נינהו מפני שמטוגנין בדבש:

ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה. דמצת מצוה נאכלת באחרונה כשם שהפסח היה נאכל על השבע:

ומאן דליכא חמרא בלילי דפסחא מקדש אריפתא וכו' והיכי עביד שארי ברישא המוציא. מידי דהוה אבורא פרי הגפן דקדים לקידוש ומנח ידא עילויה עד דגמר קידושא שכיון שמקדש עניה מצוה לאוחזה בידו כשם שאוחז בכוס שמקדש עליו ובתר דגמר קידושא מברך לאכול מצה משום דקדוש עדיף טפי:

ומאן דבעי ברוכי בתרי או בתלתא בתי וכו' ומברך ברכת המזון והדר מברך לכל חד וחד בביתיה. פירוש לאחר ברכת המזון לאלתר שהוא כוס ג' יכול לברך לכל אחד ואחד בביתו קודם כוס ד' ואין צריך לומר אחר כוס ד' שיכול לברך לכל אחד ואחד:

דף כז:

כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא שהרי כל ישראל ערבין זה לזה במצות חוץ מברכת הלחם והיין ושאר ברכת הפירות שאינן אלא שלא ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה ובזו אין כאן ערבות שאין זה חובת האדם לא ליתהני ולא ליבריך:

ברכת הלחם של אכילת מצה. שמברכין לפניה המוציא:

וברכת היין. שמברכין לפני קדוש היום מהו על אכילת מצה ומקדש ישראל והזמנים לא תבעי לך דחובה נינהו ומפיק אלא ברכת המוציא וברכת היין מיבעיא לן שאינן באות אלא שהמברך צריך שיטעום ואי אפשר ליהנות בלא ברכה ואי נמי לא טעים איהו אי אפשר דלא יהיב לחד מינייהו למטעם ובעי ברכה מהו כיון דחובה היא אכילת מצה חובה עליו וכן קדוש היום חובה עליו ואי אפשר בלא הנאה והנאה אי אפשר בלא ברכה נמצאת המצוה תלויה בברכת ההנאה ומפיק או דילמא ברכת הנאה לאו חובה למצוה אתי' שאף בכל ההנאות היא נוהגת:

מאי טעמא הוי דבר שהיה בכלל. יום ז' בכלל קרא דכתיב שבעת ימים תאכל מצות היה ויצא מן הכלל דכתיב ששת ימים תאכל מצות ומפיק ליה לשביעי:

בזמן שאין בית המקדש קיים מנין. כלומר שאין שם פסח:

גרסינן בגמ' (דף קכ:) אמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לא יצא ידי חובתו פי' לר"א בן עזריה דאמר דפסח אינו נאכל אלא עד חצות ואיכא מ"ד דהכי קי"ל כיון דסתם לן תנא בפ"ק דברכות (דף ב:) כותיה דתנן התם כל הנאכלים ליום (ולילה עד חצות) מצותן עד שיעלה עמוד השחר הקטר חלבים ואברים (עד חצות) מצותן עד שיעלה עמוד השחר ודייקינן עלה בגמרא (דף ט.) ואילו אכילת פסחים לא קתני מני ר' אלעזר בן עזריה היא ובפרקין נמי סתם לן כוותיה דתנן (דף קכ:) הפסח אחר חצות מטמא את הידים ואוקימנא לה כר' אלעזר בן עזריה ובפרק איזהו מקומן (דף נו:) סתם לן תנא כוותיה דתנן הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואע"ג דסתם לן נמי כר' עקיבא דפליג עליה דתנן בפ' הקורא את המגילה למפרע (דף כ:) דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה ואמרינן בגמרא לאתויי מאי לאתויי אכילת פסחים דלא כראב"ע ותלתא סתמי לא אלימי מחד סתמא כדאמרינן בפ' מצות חליצה (דף קא:) מה לי חדא סתמא מה לי תרי סתמי ואפ"ה מספקא לן הי מינייהו סתמא בתרייתא הילכך אזלינן לחומרא כר' אלעזר בן עזריה ולפיכך צריך ליזהר ולאכול קודם חצות מצה של אפיקומן ואפילו בקריאת ההלל החמירו בתוספ' לקרותו קודם חצות ויש מקילין ואומרים דסתמא

דסתים כר"ע אלים טפי מדקתני ליה התם גבי הלכתא פסיקתא ועוד דקיי"ל הלכה כר"ע מחבירו והיינו דאמר רבא לר"א בן עזריה ולא אמר לה סתמא ואין ראוי להקל בכך:

ירושלמי בשבועות פרק שלישי שבועה שלא אוכל מצה אסור לאכול מצה בלילי הפסח. דשבועה חלה לבטל את המצות בשב ואל תעשה בכולל הילכך האיך שבועה מגו דחיילא אמצה דכל ימות שנה חיילא נמי אמצה דלילי הפסח:

שבועה שלא אוכל מצה בלילי הפסח לוקה ואוכל מצה בלילי הפסח. דכיון דהכא ליכא כולל אין שבועה חלה לבטל את המצוה:

שבועה שלא אשב בצל אסור לישב בצל סוכה. דמגו דחיילא אשאר צללים חיילא נמי אצל סוכה:

שבועה שלא אשב בצל סוכה לוקה ויושב בצל סוכה. משום דהכא ליכא כולל וכי תימא אמאי והלא כשם שמצה כוללת מצה שאינה של מצוה כך סוכה כוללת סוכה שאינה של מצוה יש לומר דהיינו טעמא משום דבנדרים הלך אחר לשון בני אדם וכל לחם שהוא מצה קרוי מצה ואין סוכה סתם בלשון בני אדם אלא סוכת מצוה וכן לולב והר"ז הלוי ז"ל חולק על הרב אלפסי ז"ל שכתב זה הירושלמי ואמר דלפום גמ' דילן ליתיה דבפ' שבועות שתים בתרא (דף כב:) משמע דשבועה אינה חלה לבטל את המצוה ואפי' בכולל דאמרינן התם עלה דמתני' דתנן שבועה שלא אוכל ואכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים חייב ומוקמינן לה התם (דף כג:) בכולל דברים המותרים עם דברים האסורים כלומר דאמר שבועה שלא אוכל נבלות וכשרות דמגו דחיילא אכשרות חיילא נמי אנבלות ואמרינן התם (דף כד.)בשלמא לאו משכחת לה אלא הן היכי משכחת לה כלומר דבשבועות בטוי בעי שתהא בלאו והן ומ"ה פרכינן דבשלמא לאו משכחת לה שלא יאכל נבלות וכשרות דבכי האי גוונא מגו דחיילא אכשרות חיילא נמי אנבלות ולא אמרינן מושבע ועומד מהר סיני הוא דכיון דמ"מ אין שבועתו לבטל את המצוה אבל בהן היכי משכחת לה דאפי' אמר שבועה שאוכל נבלות ושחוטות אע"ג דהוי כולל לא חייל כיון דלבטל את המצוה הוא אלמא שאין שבועה חלה לבטל את המצוה אפי' בכולל והא ודאי לאו קושיא היא דהני מילי בקום עשה שאין אומר לו לאדם עמוד וחטא כדי לקיים שבועתך אבל בשב ואל תעשה חיילא כדמוכח הכי בירושלמי:

רבי שמלאי איקלע לבי פדיון הבן וכו' (**על פדיון הבן**) **אבי הבן ודאי מברך**. על פדיון הבן:

שהחיינו מי מברך. פי' דפשיטא לן שראוי לברך עליה שהחיינו מפני שהיא תלויה בזמן של ל' יום לתינוק שאינו בן קיימא עדיין עד ל' יום ומסקינן דאבי הבן מברך שתים:

ומיחייבין למימני יומי דשבעה שבועי וכו' ותנו רבנן וכו'. במנחות בפ' ר' ישמעאל היא (דף סה:) וספרתם לכם כל א'. גמרי רבנן דהאי וספרתם מנין ממש מה שאין כן בשאר ספירות הכתובות בתורה. יכול יקצור. כלומר בזמנו:

ויביא ויספור אימתי שירצה ת"ל מהחל חרמש בקמה תחל לספור. דאלמא משעת קצירה ספירה:

יכול יקצור ויספור ויביא אימתי שירצה ת"ל מיום הביאכם תספרו. אלמא קצירה וספירה והבאה באין ביום א':

דף כח.

אימתי הן תמימות בזמן שהוא מתחיל מבערב. פי' לספור וקצירה נמי מבערב כדאיתא במנחות (דף סו.) אבל הבאה ביום:

וכי היכי דמצוה למימני יומי ה"נ מצוה למימני שבועי. ומצוה למימני שביעי פלוגתא היא במנחות פ' ר' ישמעאל דגרסי' התם אמר אביי מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי רבנן דבי רב אשי מנו יומי ומנו שבועי אמימר מני יומי ולא מני שבועי אמר זכר למקדש בעלמא הוא וכיון דאביי ורבנן דבי רב אשי מנו יומי ומנו שבועי קי"ל כותייהו אע"ג דאמימר פליג עלייהו והפירוש הנכון במצוה למימני שבועי היינו בתשלום כל שבוע ושבוע אבל ברוב המקומות החמירו על עצמם לומר בכל יום היום כך וכך לעומר שהם כך וכך שבועות וימים כך ורוב מפרשים מסכימים דספירת העומר עכשיו דליכא הבאה ולא קרבן אינה אלא מדרבנן בעלמא זכר למקדש כדאמר אמימר התם זכר למקדש בעלמא הוא:

ובהגדה גם כן אמרו בשעה שאמר להם משה תעבדון את האלהים על ההר הזה אמרו לו ישראל משה רבינו אימתי עבודה זו אמר להם לסוף חמשים יום והיו מונין כל אחד ואחד לעצמו מכאן קבעו חכמים לספירת העומר כלומר בזמן הזה שאין אנו מביאין קרבן ולא עומר אלא מחשבין נ' יום לשמחת התורה כמו שמנו ישראל באותו זמן וזה ודאי דרך מדרש הוא דעיקרא דמילתא זכר למקדש כדאמר אמימר אבל מ"מ כל זה מוכיח שאין הספירה עכשיו אלא מדרבנן ולפיכך אמרו בתוספות דכיון דמדרבנן היא טוב לספור ביום ראשון בספק חשיכה כדי שיהיו שבע שבתות תמימות לגמרי ואין זה נכון שיכניס עצמו בספק לכתחלה ואי משום תמימות אין להחמיר בתמימות בזמן הזה שהוא מדרבנן טפי מספירה דאורייתא אלא כל שסופר בלילה תמימות קרינן ביה אבל הרמב"ם ז"ל כתב בפ' ח' מהלכות תמידין ומוספין שמצוה זו של ספירת העומר מוטל' על כל איש

ישראל בכל מקום ובכל זמן ומשמע לי דסבירא ליה ז"ל דאמימר דלא הוה מני שבועי הוא דס"ל דזכר למקדש בעלמא הוא ולפיכך היה פוטר עצמו מן השבועות אבל אינך רבנן דהוו מנו יומי ושבועי דקיימא לן כותייהו סבירא להו דבזמן הזה דאורייתא. וכתב מר יהודאי ז"ל דמאן דלא מני עומר בליליא קמא לא מני בשאר לילות פירוש דמשום דבעינן תמימות אבל בשאר לילותא היכא דלא מני מאורתא מני מיממא ורב האי ז"ל חולק ואומר דאי משום דבעי תמימות שכח באחד הימים נמי חסר המנין ולפיכך הוא אומר שאם לא ספר בלילה סופר ביום וכן כתוב בהלכות גדולות שסופר ביום ונראה שסומכין הן על מתניתין דבס"פ ר' ישמעאל במנחות דתנן התם (דף עא.) מצותה לקצור בלילה ואם נקצר ביום כשר וכיון דקצירה דיעבד ביום אף ספירה דיעבד ביום אבל ר' יצחק ז"ל אומר שאינו סופר ביום ומתני' דסוף פרק רבי ישמעאל ליתא דקיימא לן כסתם מתני' דמגלה (דף כ:) דקתני כל הלילה כשר לקצירת העומר והתם בס"פ ר' ישמעאל מייתינן לה ואמרי' עלה מה דיום בלילה לא אף דלילה ביום לא אלמא נקצר ביום פסול וכיון דקצירה פסולה ביום ספירה נמי ליתא ביום דהא בהא תליא כדתניא בברייתא דלעיל יכול יקצור ויביא ואימתי שירצה יספור תלמוד לומר מהחל חרמש וגו' וקתני נמי בסיפא שקצירה וספירה בלילה והבאה ביום וסתמא דהתם עדיפא ליה דתני לה גבי הלכתא פסיקתא וכתוב עוד בהלכות גדולות אם שכח יום א' ולא ספר שוב אינו סופר דבעינן תמימות וליכא ובתוספות חלקו עליו:

וכתוב בספר המאור שיש שואלין מה טעם א"א זמן בספירת העומר ועוד מה טעם אין אנו סופרים בלא ברכה ביו"ט שני של פסח כדאמרינן בסוכה (דף מז:) בשמיני ספק שביעי מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן מפני שברכת הסוכה עומדת כנגד קדוש היום [הכי נמי ברכת העומר עומדת כנגד קידוש היום] ונמני מימני ולא ליבריך ברוכי ועוד מה טעם אין אנו סופרין ב' ספירות מספק כמו שאנו עושין שני י"ט מספק והוא ז"ל השיב דכיון דספירת העומר אינו אלא לזכר בעלמא דהכי אסיקנא בדוכתיה במנחות אמימר מני יומי ולא מני שבועי אמר זכר למקדש הוא ואנו שאנו מונין ימים ושבועות מנהג הוא בידינו אבל להטעינו זמן אין לנו ועוד שלא מצינו ברכת זמן אלא בדבר שיש בו שום הנאה כגון נטילת לולב שהיא באה לשמחה ותקיעת שופר לזכרון לאבינו שבשמים ומקרא מגלה דחס רחמנא עלן ופרקינן ופדיון הבן שמברך אבי הבן שהחיינו לפי שיצא מספק נפל דכל ששהה ל' יום באדם אינו נפל ולספירת העומר אין בו זכר לשום הנאה אלא לעגמת נפש לחורבן בית מאווייננו ואם אמרו בשמיני ספק שביעי של סוכה מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן שלא תבא ברכה מכח יו"ט ב' מדרבנן ותעקור יו"ט ראשון

של שמיני של חג דאורייתא שהוא עומד כנגדה ומשום הכי יתבינן ולא מברכינן אבל אנו היאך נעקור ברכת ספירת העומר משום יו"ט שני דרבנן שהוא עומד כנגדה ולא אתי דרבנן ודחי דאורייתא הילכך מונין ומברכין ואם באנו לספור שתי ספירות מספק נמצא ספירה שניה מושכת עד יום טוב ראשון של עצרת ואתי לזלזולי ביום טוב ראשון דאורייתא הילכך אין לנו אלא מה שנהגנו והמקומות שנהגו שלא למנות שבועות בכל יום ויום עד מלאת השבוע ובסוף כל השבוע כן הוא המנהג היפה:

בריך רחמנא דסייע בהדן:

הדרן עלך ערבי פסחים וסליקא לה מסכת פסחים